This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Austr.
5487
o

Digitized by Google

Austr. 5487 o -

Digitized by Google

DAVID STANCER
odvjetnik
ZAGREB

K/3532

Digitized by Google

Digitized by Google

DAVID STARCEVIC
odvjetnik
ZAGREB

MOJA

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

NICHT FERNVERLEIHEN

IZPOVJED NARODU.

NAPISAO U „PRIMORCU“

Dr. MILAN MAKANEC.

U KRALJEVICI.

TISAK I NAKLADA „PRIMORSKE TISKARE“.

1876.

Digitized by Google

Za istinu i pravo — sine ira.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

Predgovor.

Ponukom mnogih prijatelja i želeć sami obratiti pazku naroda na vlastitu njegovu političku borbu za burnih godina narodne oporbe, sabrasmo u jedan svezčić sve po „Primorcu“ razasute članke velecienjenoga našega prijatelja dra. Milana Makanca, koji su izišli u listu pod naslovom „Izpovjedi“.

Ova će dobro doći svakomu, koj ju nije dosti pozorno čitao u „Primorcu“, kad je u njem izhadjala. O njezinoj vriednosti, o njezinoj istinitosti nije suditi nam, nego hrvatskomu obćinstvu, premda već moramo ovdje u ime velecienjenoga dra. Makanca izjaviti, da je „Izpovjed“ što s bolesti, što s drugih razloga ostala nesavršena i u nekom pogledu krnjasta. Ipak je dr. Makanec napisao još zaglavni članak, u kojem sam izpovieda, zašto nije „Izpovjed“ izišla prema njegovoj želji i nakani.

Kojim povodom morao je dr. Makanec napisati tu „Izpovjed“, to možda već nije svakomu u pameti. Poznato je, kako ga je vladajuća stranka dan za danom opadala u svojem organu „Obzoru“, da smionim udaranjem na nj zastre narodu vlastitu prošlost, što joj nikako bolje nemogaše poći za rukom, nego kad bi bila uništila dra. Makanca. Te nedostojne navale na dra. Makanca probudiše u njegovih prijateljih želju, da bi on suzbio opadače i klevetnike, te tako se zametnu „Izpovjed“. U toj „Izpovjedi“ naći će čitalac opisano nutrnje djelovanje i spletkarenje korifejâ vladajuće stranke, naći će razloge njihovu skoku od rujanske izpovjedi na spome-

Digitized by Google

nicu petorice, od ove na reviziju nagodbe. Pišuć tu „Izpovjed“, položio je dr. Makanec punim pravom najveću joj važnost na djelovanje korifejâ, da narod uvidi, koli su oni cienili njegovo požrtvovanje za stvar plemenitu, koli slabo su se obazirali na težnju i nastojanje naroda.

Javno mnienje prilično dobrim dielom jurve je očitovalo, da usvaja izpovjed dra. Makanca, da vjeruje mužu, koj u toj izpovjedi samo obrazjašnjuje poznate činjenice, te dokazuje, kako i zašto morade se onako žalostno okončati naša herojična borba proti narodnim protivnikom. Diktaturu, koju će svaki narod, nalazeći se u odlučnoj borbi, podieliti privremeno pojedinim odlučnim muževom, netražeć u toj borbi za se. do samo dužnosti, tu diktaturu, koju narod podieli korifejem, zlorabiše oni u svoje svrhe, prikovaše narod, ni nepitajuć ga, bog zna do kada, uz nagodbu baruna Raucha, raztepoše sviest i narodnu slogu, osoviše kasnije svoju vlast na apatiji naroda, na slozi i sporazumku sa stupovi rauchijanstva, na najtješnjoj slozi s objema vladama, te ju još i danas, ako i ne moralnom podporom naroda, ipak fizično i faktično uživaju i vrše. Apatija naroda, koju su proizveli, jamči jim trajnost i obstanak vladavine u narodu ; sloga s vladom jamči jim njezinu neograničenu podporu kod izbora ; pokornost prema Pešti, i to uvjet trajnosti vladajućega sustava, zajamčuje jim podporu kraljevine Ugarske. Ovako su već prije, nego će narodu nametnuti reviziju nagodbe, izradili auktoriteti osnovu svoje buduće vladavine. Kao što je pokornost prema Pešti uvjet obstanku vladavine jim, tako je nemanji uvjet politika silovite ruke prema hrvatskoj opoziciji, politika propuštanja prema vladi. Četvrti uvjet i to prema narodu jest pisanje „Obzorovo“. Tko promisli, da se je velika većina trgovačke i gradjanske inteligencije dala zavesti od auktoritetâ, istom će pravo shvatiti, da se je i velika svjetina dala od njih zavesti. Na ovu uporavljeno je pisanje „Obzorovo“ ; jedini on mora s obzira prema svojim predplatnikom, koji su većinom ostali isti, pisati kadi-

Digitized by Google

kad energičnim tonom proti Magjarom, propoviedati o Hrvatstvu, braniti djela svoje stranke, uzmicati i napredovati, kako već iziskuje okolnost. Dobri Hrvati i dobri „Obzorovi“ predplatnici vjeruju tomu organu, al zašto mu ponajviše vjeruju? Jer „Obzor“, odkad je proglasio politiku zmije najprobitačnijom za hrvatski narod, proglasio je i politički moral zmije najboljim i najvriednijim. Zato on gleda ugoditi svojemu občinstvu, govoreć, kako je vrlo lasno steći ime i čast patriote, kako može čovjek poput njega ostati patriotom i kad satre načela političkoga morala, kakova je ludost i norost patriotička gorljivost dra. Makanca, kakva je smiešnost idealizam, a ludost državopravno načelo domovine. Po „Obzoru“ može čovjek bez muke i preko noći postati rodoljubom, može u teoriji izpoviedati najljepša načela, no u politici tobož, koja nepodnosi teorije i idealizma, može biti najpraktičniji i klanjati se jedino mjerodavnomu u politici bolvanu, bolvanu oportuniteta.

Ljudem se dopada ovakova nauka, jer ona obećaje raj bez muke i truda. Ali ovo je vrlo ježuvitska nauka. Ako je istina, da sredstva u politici uzgajaju narod, te ga zavolj plemenitoga cilja uče podnositi vremenite muke i patnje, onda je „Obzorova“ nauka demoralizatorna i opasna političkomu moralu naroda. Uz takovu nauku mi nedokučismo nikad narodnoga cilja, jer ćemo prije moralno raztočiti narodnu vojsku, koju bi za tim ciljem povesti imali; uz tu nauku mi ćemo doduše u zemlji stvoriti četu sofista, koji će jedno govoriti i drugo raditi, a treće misliti, mi ćemo se dobro uvježbati u himbi, prevrtljivosti i vjetrogonstvu, mi ćemo postati mudri i lukavi kao zmije, al ćemo kao ona ostati bez svakoga morala.

Zato izpovjed dra. Milana Makanca, osim opravdane političke tendencije, bez koje nismo ni mi kao nijedna politička stranka, predočava narodu zastrašujući i drastični upravo primjer one dvolične politike, kakovu smo gore nacrtali. Neko vrieme ograničivala se ona samo

Digitized by Google

na vodje vladajuće stranke, no odkad ju „Obzor“ razprostire i ucieplјuje u krv svojim predplatnikom i hrvatskomu obćinstvu, nastaje pogibelj, da će ju i narod jednim dielom prigrliti. Ta izpovjed, premda se bavi ponajviše s ličnostmi u Hrvatskoj, nije potekla odatle, da se ruši ugled Petru ili Pavlu, no jedino odatle, da se snimi glava mrzkoj aždaji oportuniteta, a narodu vrati sviest u vlastito pravo i politički moral.

Ovoliko za uvod toj izpovjedi.

U Kraljevici, 22. veljače 1877.

UREDNIČTVO „PRIMORCA.“

Digitized by Google

I.

Kako u svem drugom, kopira glasilo vladajuće stranke obstojavša Rauchova glasila i u tom, što opoziciji vrlo često spotiče, da neima programa, te da je ona opasna domovini.

Da ocienim frivolne napadaje toga glasila na opoziciju, da narodu dokažem, u kakovih je rukuh, da farizejcem skinem s lica krinku, pod kojom su povjerenje naroda zlorabili, treba kratka osvrta na blizu prošlost.

Do maksimirske skupštine, a ni poslie ove, obstojavša opozicijonalna, današnja vladina stranka nije imala pozitivnoga, jasno formuliranoga programa.

„Nagodba i sve, što vi na tom temelju gradite, nezakonito je i ubitačno po naš narod. Mi zahtievamo uzpostavu našega državnoga prava, mi zahtievamo, da cjelokupna domovina ustavno i zakonito svoj državopravni odnošaj uredi, koj se naročito naprama Ugarskoj urediti može samo po načelu pariteta".

Ovo je bio za misaone ljude i za iskrene rodoljube posve jasan program obstojavše opozicijonalne stranke.

Na ova načela pozivala se glasila obstojavše opozicijonalne, današnje vladine stranke, kad god bi Rauchova glasila njojzi spočitala, da neima programa, da kule u zraku zida.

No ova načela nisu izražena bila u obliku pozitivna, — paragrafirana, — glede vanjske i nutarnje politike točno izcrpljena — programa stranke kao takove, već su ova načela što pojedini članovi obstojavše opozicije, što njezina glasila, sad u širjem sad u užjem okviru razvijali, tumačili i narodu na srce stavljali.

Digitized by Google

Program obstojavše „narodne stranke“ nije bio sliven u oblik pozitivna zakona za članove ove stranke, taj program nije dobio konkretne forme političkoga vjeroizpoviedanja.

Meni taj program bez programa nije s toga prijao, jer su taj program razni članovi iste stranke različito shvaćali i tumačili.

Već na prvom sastanku kod g. kanonika Šuškovića stavio sam u tom pogledu shodan predlog, al mi gospoda doglavnici odvratiše, da predbježno treba stranku sustavno organizirati, te da će se u obće poznati već program shodnije precizirati moći na širjem sastanku, kod kojega bi sudjelovati imali pouzdanici iz ciele zemlje.

Ovo mnienje činilo mi se posve opravdanim, te sam posve zadovoljan bio sa zaključkom, da se takav sastanak što skorije sazvati ima. U ovu svrhu i da privremeno zastupa interese opozicije, izabran bi privremeni centralni odbor petorice, te i mene zapade čast, da budem članom toga odbora.

Uslied toga dolazio sam često u doticaj sa t. zv. vodjami ove stranke, kojim sam već prije maksimirske skupštine ponovito naglašivao potrebu preciznoga programa.

Na maksimirskoj skupštini ja sam stavio predlog, da se program opozicije ustanovi i točno označi kao temeljni zakon stranke.

Proti tomu predlogu ustade osim ostalih g. Miškatović, razlažuć na široko, kako je taj moj predlog i neshodan i nepraktičan.

Skupština prihvati ipak moj predlog, ustanovi odmah glavna načela toga programa te zaključi, da će prama ovim načelom precizno formulirani program izraditi imati definitivni istoga dana birat se imajući centralni odbor petorice.

Već kod razprava privremenoga centralnoga odbora uvidjela su dotična gospoda, da ja po svojoj na-

Digitized by Google

ravi nisam stvoren za mameluka, niti za sliepo orudje i skutonošu „autoriteta“.

Tim više uvriedi ovu gospodu smjelost, da sam se na maksimirskoj skupštini usudio braniti mnienje, koje su priznati „autoriteti“ pobijali, te sam si ja na brzo navukao njihovu „nemilost“ i „nepouzdanje“.

Da je tomu tako, o tom me uvjeri izbor definitivnoga centralnoga odbora petorice.

Jedan od „autoriteta“, potaknut prigodom izbora obćenitim uzklikom njegova imena kao prvoizabranoga odborskoga člana, prisvoji si pravo predloga, te mene kod kandidacije izpusti.

Uzprkos tomu izabra me maksimirska skupština u definitivni centralni odbor.

Po zaključku maksimirske skupštine imao je taj odbor biti eksekutivnim organom, podvržen u bitnih stvarih zaključku skupštine kao zakonodavnoga tiela.

Potanje opisivati organizatorni štatut stranke za sada nije nuždno.

Jedna glavna i prva dužnost centralnoga odbora bila je formulacija programa po zaključku maksimirske skupštine.

U svakoj skoro sjednici toga odbora zahtievao sam, da se odbor toj dužnosti odazove, nu g. Mrazović znao je svagda izposlovati, da se taj „neugodni posao“ odgodi.

Jednom smetao ga u formulaciji programa iztočni pokret, sada rusko-englezki konflikt, onda češki fundamentalni članci, onda opet francezko-njemački rat. „Politik nesmije si vezati ruke, program naš narodu po glavnih je i bitnih točkah dovoljno poznat, za sad glavni nam je rad negativne naravi“, to su bile obljubljene argumentacije g. Mrazovića proti formulaciji programa.

„Recite mi za ime Boga“, zapita me jednom g. Mrazović, „zašto vraga jašite vi toliko na tom programu?“

Ja mu odgovorih evo ovo: „Sve vas ja, gospodo, i cienim i štujem, te se ja nadam, da se nijedan vas neće iznevjeriti programu, koj, ako i nije svemu narodu,

Digitized by Google

nam je posve jasan, al kad pomislim na tužno izkustvo, da su već toliki naši prvaci ostavili narodni program, kad se sjećam Gaja, Bogovića, Vukotinovića itd., to me izpunjuje za sada jošte neopredieljena slična bojazan za budućnost, te bih ja rado formuliranim programom te zavjerom našom na isti što više zapriečio nove Gaje i Bogoviće, ja bih tim svakomu a i samomu sebi zapriečio renegatstvo, koje nebi ujedno značilo političku smrt dotičnika, da narod, budući neuk i dosta korumpiran, na novo nepostrada."

Izrekoh, što mi bijaše na srcu i na duši, al se ja tada nebih bio usudio ni iz daleka pomisliti, da je moja bojazan bila glede glavnih autoriteta stranke, a najmanje, da je ova bojazan bila glede g. Mrazovića opravdana.

G. Mrazović bio je mojim odgovorom uvriedjen, al je repliku svoju stegnuo na primjetbu, da sam vrlo nepovjerljive naravi, te da bi morao mojim odgovorom biti uvriedjen, kad on nebi osvjedočen bio, da nisam zlo mislio.

Ja nisam prestao zahtievati, da se izvede zaključak maksimirske skupštine glede formulacije programa, te kad već nije bilo novih evropejskih a ni amerikanskih zapletaja, kojimi bi g. Mrazović opet prividno opravdati mogao zavlaku toga predmeta, te kad sam ja izjavio, da ću uz shodno razjašnjenje radje izstupiti iz odbora, nego da budem sukriv tomu, što isti nevrši zaključak maksimirske skupštine, bi post tot discrimina rerum napokon za formulaciju programa urečena odborska sjednica u stanu g. Mrazovića.

II.

Na ovu sjednicu bili su pozvani i nečlani odbora, a ja sam preuzeo, da pokojnoga Perkovca sklonim na prisustvovanje kod ove sjednice.

Kako je mnogim poznato, nije pokojni Perkovac s g. Mrazovićem u dobru razpoloženju živio, uzrok tomu

Digitized by Google

za mene i danas je tajna, samo znadem, da je trebalo s moje strane mnogo molbe i zaklinjanja, dok sam pokojnoga Perkovca sklonuo, da u stanu g. Mrazovića prisustvuje spomenutoj sjednici, te ja ni danas jošte nedokučujem, s kojega je razloga g. Mrazović odbio moj predlog, da se Perkovcu, makar već slabu i onemoglu, već iz štovanja i iz drugoga obzira, kojega će se poznavaoci njegovih okolnosti lahko dosjetiti moći, zajamči saborski mandat.

Ovo je za mene bila vrlo poučna i vrlo zanimiva sjednica, te je moja gore spomenuta, g. Mrazoviću izražena bojazan tekar u ovoj sjednici zahvatila dublju klicu.

Pokojni Perkovac izjavio je konfidencijonalno, da bi on napokon i Rauchovu nagodbu uz poštenu vladu prihvatio, te je i u odboru naginjao uz revizijonalnu formulaciju programa, kakovu već tada g. Mrazović i drugovi preporučahu.

Pokojni Perkovac bio je za ono vrieme već fizično i duševno slomljen uslied dugotrajne bolesti, te je dokučivo, da mu je volja i snaga kao književniku i politiku oslabila; on nije tada doživio bio ponovite sjajne izborne pobjede našega naroda.

On nije, kano ni dr. Starčević, imao vjeru u moralnu snagu naroda. Danas bio bi Perkovac bez sumnje u redovih opozicije.

Formulacija programa, kakovu su g. Mrazović i drugovi preporučali, bila je posve protivna načelom po maksimirskoj skupštini za program stranke ustanovljenim i izraženim, naročito u pogledu formalne nezakonitosti nagodbe i u pitanju cjelokupnosti.

Ja sam odlučno zahtievao formulaciju programa po smislu maksimirskih zaključaka; g. Mrazović i drugovi nehtjedoše na to pristati, makar je bilo izvan sumnje, da odboru nije bilo povjereno stvoriti novi program, već da mu je samo nadležalo formulirati po maksimirskoj skupštini jur prihvaćena načela.

Digitized by Google

Posljedica ove sjednice bila je, da je opozicija i opet ostala bez formulirana programa, te je centralni odbor sve to više zaboravio na svoj odnošaj naprama glavnoj skupštini, prisvojiv si već za rana umjesto povjerene mu ustavne — diktatorsku vlast, proti kojoj sam se u odboru obično osamljen, a prečesto bezuspješno borio.

III.

Do skora preselih se uslied odpusta sa profesure u Sisak, te sam ja od toga vremena malo kada prisustvovao sjednicam centralnoga odbora.

Svim nam je poznato, uz kakove su izborne programe opozicijonalnih kandidata obavljeni saborski izbori za Bedekovićeva banovanja.

Svi su kandidati opozicije izabrani bili pod geslom „cjelokupnosti i samostalnosti“ domovine, a nijedan se nije usudio pred izbornici povladjivat revizijonalnu politiku, kakovu su već tada preporučivali Vukotinović, Živković i drugovi. U dokaz tomu dosta je spomenuti izborni poziv „Gradjanom i seljakom“.

Još sada sgražam se nad perfidijom, kojom su „autoriteti“ nastojali, da mi već tada zatvore vrata sabornice.

G. Miškatović, posjetiv me jednom u Sisku, stane mi razlagati, da će se Vončina uz grofa Nugenta i uz druge rodoljube žrtvovati t. j. da će stupiti na vladu uz neznatnu reviziju nagodbe, samo da prestane „magjaronska“ korupcija, te da nam za olakšanje borbe izvojšti slobodu tiska, sastajanja i udruživanja. Dočim me Miškatović uvjeri, da će stranka u cielosti nastaviti načelnu borbu, to sam Vončinovu nakanu u istinu smatrao rodoljubivom žrtvom, nije bo šala navući si prigovor renegatstva, nije šala postati nišanom neizbježivih navala i osvada. Ja sam o tom g. Vončini pisao u Beč, te mu izjavih, da ja njegovu nakanu smatram rodolju-

Digitized by Google

bivom žrtvom, ako neće zahtievati, da se za njim povede stranka kao takova, te ako će on srčano snositi daljnju borbu stranke proti njegovoj vladavini. Meni je tada g. Vončina bio simpatičan.

„Biti će ipak nuždno", pridoda Miškatović, „da se načelna narodna borba nenapusti, te bi s toga shodno bilo, da ti u tom smislu u „Zatočniku" već sada napišeš shodan članak; što se mene tiče", završi Miškatović, *„ja ću do smrti biti i ostati urednikom opozicijonalnoga glasila, jer sam osvjedočen, da se narodni zahtjevi do moje smrti izpuniti neće, te da će pod svakom vladom i u svakom slučaju opozicije i opozicijonalnoga glasila trebati."* Danas sudi g. Miškatović o potrebi domovine posve protivno.

Potaknut *dakle i izazvan po g. Miškatoviću, ja sam odmah isti dan napisao članak „Mlada stranka narodne opozicije", što ga „Zatočnik" na čelu lista priobći.*

Na moje veliko čudo narugao se Miškatović, ne formi, već *sadržaju toga po njem izazvana članka već u sliedećem broju „Zatočnika".*

Miškatović odvrati na moje prigovore, da on mora takovim pisanjem uskoriti uspjeh Vončinovoj nakani.

Vončina se vrati iz Beča, te mi osobno potvrdi Miškatovićevu viest. Povedosmo o tom razgovor. Vončina me zapita, da li bih ja voljan bio stupiti u državnu službu. „Nebi", odvratih.

„Zašto ne, ta to je vaša rodoljubna dužnost, jer zemlji treba rodoljubivih činovnika."

„Priznajem, nu isto tako treba zemlji neodvisnih ljudi, koji će uztrajati u načelnoj borbi."

„Mi smo vam", reče Vončina, „namienili mjesto državnoga nadodvjetnika, a uz to profesuru kaznenoga prava na pravoslovnoj akademiji."

„Hvala, vi se u meni varate, ja netežim za takovim skokom, te ja u obće nedokučujem, kako vi u meni tražite volje i sposobnosti za zvanje, u kojem bi morao pro-

Digitized by Google

ganjati javnu štampu i nastojanja političkih svojih jednomišljenika; vidim, da niste dobar psyholog."

„Dakle vi nipošto nebi stupili u državnu službu"?

„Sada nipošto."

„To je od vas vrlo ludo i prećerano."

„Neka bude."

„A što će biti s Riekom"? zapitam ja g. Vončinu.

„Kakovo je to pitanje"! odgovori Vončina. „Rieka ostane, kao što jest."

„Što, vi, koj ste Csehu toli dostojno očitali lekciju, vi bi bez Rieke stupili na vladu, da nam ona i nadalje truje naše Primorje? Ako vi to učinite, ja ću proti Vam kao proti Rauchu"!

„Pa biste vi to zbilja kadri bili"?

„Bi, duše mi."

„Vi ste ludjak."

„Neka budem."

Tim se završi naš razgovor i od toga časa nestane u meni prijašnje simpatije za g. Vončinu, a po svoj prilici i u njem simpatije za moju osobu.

Od toga časa bili smo mi politički protivnici.

G. Vončina i sám će mi posvjedočiti morati, da se naš razkol neosniva na drugom povodu ili razlogu.

G. Vončina nije bio članom centralnoga odbora, te je on prije vrlo često povladjivao moje prigovore proti balanciranju odborovu.

G. Vončina omogućio je izdavanje „Zatočnika", on je u borbi proti „magjaronom" i u krajiškom pitanju mnogo puta posvjedočio veliku enerižju.

G. Vončini imao sam zahvaliti, da me, poslie odpusta sa profesure, sisačka komora izabra svojim tajnikom; g. Vončina gostoljubivo me primi u „Zatočnikovu" „herbergu" kroz pun mjesec dana, dok si nisam u Sisku našao stan; on je mene do tada svagda ljubezno i prijateljski susretao: nisam dakle imao nikakova razloga, da mu budem osobni protivnik, pače sam mu obvezan bio

Digitized by Google

čuvstvom zahvalnosti, kojemu sam se po mogućnosti odužiti nastojavao, sastavljajuć mu branitbene spise što u Rauchovoj parnici o limitosoli, što u kaznenih proti „Zatočniku“ zametnutih parnicah.

Akoprem sam svagda uvažavao načelo „amicus personae, inimicus rei“, nisam ipak mogao, nisam smio osobnoj naklonosti, a niti čuvstvu osobne zahvalnosti žrtvovati svoga osvjedočenja, svoje unutarnje slobode u političkih pitanjih.

Do toga stepena nehtjede ili nemogaše se ipak g. Vončina poniziti, te je on s vremenom naprama meni zaboravio i na obćenite zahtjeve uljudnosti u osobnom doticaju.

Uzprkos tomu ja ni danas nisam g. Vončini osobni neprijatelj, već samo politički protivnik, dočim ipak rado priznajem, da ja g. Vončini nisam osobni prijatelj ili štovatelj.

Čuvstvo osobne i strastvene mržnje po mojoj naravi biti će mi do vieka tudje.

Ovo sam morao umetnuti, da sliedeće sgode svakomu budu što više jasne i razumljive.

IV.

Gospoda „autoriteti“ smatrahu me uslied već navedenih okolnosti „pogibeljnim“ čovjekom.

Miškatovićem uzazvani članak „Mlada stranka narodne opozicije“ bilo je za njih uporište, da me „medju prijatelji“ proglase ekscentričnim, ludim, prećeranim, pače i pogibeljnim za samu stranku, jer iz taštine nastojavam stvoriti novu stranku.

G. Vončina odputova u „diplomatičkom“ poslu, t. j. da Primorce pripravi za svoju vladavinu, u Primorje, naročito u Rieku.

U bojazni, da g. Vončina u Primorju za vlastite svrhe nepomuti vode, odputovah, tek što se je Vončina povratio, i sám u Primorje.

Digitized by Google

G. Dr. Derenčin priobći mi na Rieci, da je g. Vončina i njemu ponudio bio „državnu službu“, no da ga je odbio.

U Kraljevici našao sam se u kolu iskrenih i odvažnih rodoljuba, koji su „petljarsku“ politiku odrešito odsudili.

Iz Primorja vratio sam se sa g. Erazmom Barčićem, odličnim i odlučnim primorskim rodoljubom, na „sisački sastanak“.

Kod sisačkoga sastanka udioničtvovali su nekoji slovenski rodoljubi.

„Sisački sastanak“ ostade s istoga razloga bezuspješan, s kojega je ostala bezuspješna sjednica centralnoga odbora, urečena za formulaciju maksimirskoga programa.

„Autoriteti“ naumili su na tom sastanku uz mnogobrojnu asistenciju hrvatskih i slovenskih pouzdanika inaugurirati „stranački prevrat“ pod sladkim nazivom „oportuniteta“, a da narod zaboravi na „načelnu borbu“, imali su Slovenci pripomoći izjavom, da žele savez s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana i u okviru nagodbeno-oportunitetske politike.

Slovenci, kojim se tada hrvatsko-ugarska nagodba činjaše naprama njihovu položaju pravim blaženstvom, izjaviše se osim pokojnoga Tomšića po volji „autoritetom“, koji su dobro znali, da je takovo sjedinjenje, dok potraje dualistički sustav, absolutno nemoguće, te da ovo nije van igra vlastitim, a ujedno i slovenskim narodom, kojom se je „oportunitet“ uz „bengalsku vatru“ kod našega naroda uvesti imao.

No, kako mi sam g. Miškatović ponovito predbaci, ja sam svojom „nerazboritom, ludom opozicijom“ osujetio uspjeh tomu sastanku ili bolje premudre nakane „autoriteta“.

Sisački sastanak dovrši se zaključkom, da će se novi i odlučni sastanak sazvati u Ljubljanu.

Digitized by Google

„Autoriteti“ htjeli su na „ljubljanskom sastanku“ polučiti, što jim na „sisačkom sastanku“ nije za rukom pošlo bilo, nu oni su na ljubljanskom sastanku doživili baš podpuni fiasko.

Čim smo prispjeli na ljubljanski kolodvor, očitova mi g. Dr. Razlag, da on na sisačke dogovore nepristaje, te da su se i ostali slovenski rodoljubi proti istim izjavili.

Badava se gospoda Mrazović i Miškatović u skupštini i u odboru borili i trudili, da svojom praktičnom i oportunitetskom politikom prodru.

U skupštini izabran bi odbor, da sastavi politički program u glavnih točkah.

U taj odbor bili su izabrani gg. Mrazović, dr. Razlag, Danilo, dr. Tonkli, Miškatović, dr. Lazo Kostić i ja. (Nesjećam se, da li još koj drugi).

Tomu odboru bio je g. Mrazović predsjednikom, a g. Danilo izvjestiteljem.

G. Mrazović, kao vješt diplomat, pozove g. dra. Tonklija, da se izjavi o političkih odnošajih, te da stavi shodan predlog.

Velim, da je g. Mrazović tim diplomatički postupao. Zašto? Evo razjašnjenja.

G. dr. Tonkli slikao je „in pleno“ naše i slovenske odnošaje najcrnijimi bojami, te je pozivom na pretamne oblake, koji nas prikrivaju, u općenitoj formi svjetovao na opreznost.

Uslied toga mišljaše g. Mrazović, „das ist mein Mann“, taj je personificirani oportunitet. No ljuto se prevari.

G. dr. Tonkli, po g. Mrazoviću uzazvan, oduševljenim je govorom dokazivao, kako naš i slovenski narod pod dualističkim sustavom pate, te kako se nije moguće nadati promjeni na bolje, a najmanje hrvatsko-slovenskomu sjedinjenju pod tim sustavom; „naša politika“, završi, „mora s toga nastojati o promjeni sustava sa-

Digitized by Google

moga, oko federativnoga ustrojstva države, jer će nam samo pod takovim sustavom omogućeno biti sjedinjenje".

G. Mrazović bio je govorom g. dr. Tonklija očevidno neugodno iznenadjen, jer je kao predsjednik odmah iza njega nastojao utisak njegova govora oslabiti mudrim razlaganjem ob oportunitetu i o praktičnoj politici.

Dr. Razlag, Danilo, dr. Kostić i ja pristadosmo uz mnienje g. dra. Tonklija, te je g. Danilo u istoj sjednici sastavio poznatu „ljubljansku izjavu", koju ljubljanska skupština nehinjenim oduševljenjem prihvati. Gospoda Mrazović i Miškatović doživili su podpuni „diplomatski" fiasko.

Velim „fiasko". Evo dokaza.

Na ljubljanskom sastanku izabran bi odbor, da rukovodi postepeno udjelotvorenje ljubljanskih zaključaka, dočim je g. Miškatoviću povjereno bilo, da u smislu i po tendenciji ovih zaključaka izradi „memorandum" za Nj. Veličanstvo i za cis- i translajtansku vladu.

Slovenci izjaviše pripravnost, da će o svom trošku izdavati u njemačkom jezikn glasilo, koje bi tendencije ljubljanskoga sastanka zastupati imalo.

Od ove nakane odstupiše Slovenci jedino s toga, jer su gospoda Mrazović i Miškatović očitovali, da je g. Vončina i onako naumio u Sisku uz „Zatočnik" izdavati opozicijonalno glasilo u njemačkom jeziku, koje će biti najsgodnije glasilo ljubljanskih zaključaka.

U istinu pomoli se do skora „Südslavische Correspondenz", ali ne s ljubljanskim, već s nagodbeno-revizijonalnim programom, ne kao obćeniti organ po tendenciji ljubljanskoga sastanka, već kao provincijalni organ politike „oportuniteta". Posredno pako zapriečio je taj list po svom nazivu sličan podhvat slovenskih rodoljuba.

Miškatović nije povjereni mu memorandum nikada dovršio, al su s toga skoro za tim „autoriteti" iste stranke podpisali i grofu Lonyayu predali memorandum

Digitized by Google

posve drugoga sadržaja, i ovaj samo, da kod dogovora kraljevinskih odbora i od njega u svih bitnih točkah odstupe.

Slovenci nadjoše se u čudu te su njihova glasila djelomice hrvatskomu narodu u grieh upisala nevjeru nekolicine njegovih pouzdanika; umjesto da zastupaju ljubljanske zaključke, glasuju Dalmatinci*) u bečkom Reichsrathu uz centraliste proti Slovencem, a hrvatski „autoriteti“ povedu bez obzira na ljubljanske zaključke sa grofom Lonyayem „pomirbenu“ razpravu, kojom se je dualistički sustav učvrstiti morao.**)

Može li čovjek zdrava razuma, kad sve ovo zrelo uvaži, i pomisliti, da je gg. Mrazoviću, Vončini i Miškatoviću bilo do ozbilja sa ljubljanskim sastankom?

Nemora li svatko priznati, da se spomenuta gospoda lahkoumno poigraše povjerenjem hrvatskoga i slovenskoga naroda, osobito ako se uvaži današnji politički rad ove trojice na zagrebačkom i na peštanskom saboru?

Istina je dakle, da su ova gospoda u Ljubljani doživila podpuni fiasko, makar se priznati mora, da su oni ljubljanskomu sastanku obilno vratili „žao za sramotu“, jer je ponajviše njihovom krivnjom ljubljanski sastanak i toli plemenito i uzvišeno njegovo nastojanje ostao bez svakoga uspjeha, a pred tudjim svietom gotovo na ruglu.

G. Miškatović zagrozi mi se poslie ljubljanskoga sastanka, da me „autoriteti“ nikad više neće zvati na nikakove sastanke, jer da sam ja najviše tomu kriv, što se je ljubljanski sastanak izjalovio (valjda jer „autoriteti“ nisu uspjeli svojom nakanom.)

Meni je sada tadanja njihova nakana posve jasna, „autoriteti“ htjedoše samo grofu Andrassyu dokazati, da

---

*) Današnji „Zemljakovići.“

**) Ove nije ipak za to narod kaznio poput dalmatinskih „Zemljakovića.“

Digitized by Google

njihova „svevlast“ neobstoji samo u hrvatskom, već i u slovenskom narodu, htjedoše samo dokazati, da š njimi grof Andrassy paktirati mora. Sjedinjenje Hrvata i Slovenaca bila jim je deveta briga, ta oni su dobro znali, da je takovo sjedinjenje pod dualističkim sustavom absolutno nemoguće.

Najbolji dokaz tomu, da jim nije bilo do ozbiljne stvarne svrhe, pruža njihov današnji postupak u dalmatinskom, krajiškom i riečkom pitanju.

Sada se mogu vratiti na perfidiju, kojom su mi „autoriteti“ već pod banom Bedekovićem htjeli zatvoriti vrata sabornice.

V.

Uzprkos svim do sada spomenutim unutarnjim razmiricam medju pojedinimi članovi bila je „narodna stranka“ po svojem sustavu formalno jedinstvena, naročito u oči prvih izbora poslie Rauchova sabora i naprama zajedničkim protivnikom jedne i druge struje ove stranke.

Spomenuo sam prije, da sam članak „Mlada stranka narodne opozicije“ uslied Miškatovićeve ponuke za „Zatočnik“ napisao.

G. Miškatović bio je tim člankom samo u toliko zadovoljan, u koliko je mislio, da sam mu istim nasjeo.

Toga opornika, mudrovahu „autoriteti“, treba svakako nemogućim učiniti, da se njegova opornost nedohvati i ostalih.

U ovu svrhu treba ga nagovoriti na kakvu javnu izjavu, na temelju koje ga na sve strane kompromitirati možemo.

Njegova zanešenost i mladost jamče nam za uspjeh. Imademo li ga u toj zamki, tada nam neće biti težko š njim postupati kao sa Kvaternikom i Starčevićem, te će on ili od političkoga djelovanja posve odstupiti morati ili će se osamljen verati morati u skrajnostih. U svakom slučaju mi ćemo uspjeti.

Digitized by Google

Da je ovo bila plemenita nakana „autoritetâ“, meni je već dugo jasno, a biti će to svakomu jasno, kad zrelo i svestrano prosudi sliedeće sgode. „Autoriteti“, kako jim već pokojni Ćepulić, čelični taj rodoljub i poštenjak, javno u saboru spočitnu, smatrahu rodoljublje, sviest, osvjedočenje i slobodu svojim monopolom, te su oni svakoga proganjali i pred narodom ružili i ocrnjivali, koj se njihovoj svevlasti podvrći nehtjede, ako je uz to pokazivao volje i snage za samostalno javno djelovanje.

Neka se pročita „Pozor“, pa neka se svatko uvjeri, s kakova su neznatna povoda „autoriteti“ Bogovića pred narodom anatemizirali i ružili, te ga svojim postupkom u protunarodni tabor potisnuli, što jim ja ni danas jošte oprostiti nemogu, jer bi bez toga Bogović i danas bio, „čiji je kroz toliko vremena bio“. Bogović, hoteći se osvetiti spletkarom i osobnim protivnikom, osvetio se je i nehotice domovini, kao i mnogi drugi, koji nisu znali razlikovati narod — od „autoritetâ“ narodne stranke ili koji su proti spletkarom spas naroda tražili u tudjinskoj diplomaciji umjesto u vlastitom narodu, ili u preziru naroda radi njegova neznanja i radi njegovih predsuda i bludnja umjesto u ljubavi prama tomu narodu i u nastojanju, da ga uztrajnim, požrtvovnim nastojanjem moralno podignu, osvieste i naobraze.

Kad mi nebi pred očima lebdile bile tolike žrtve „autoritetske“ nesnosivosti, kad se nebih svom energijom volje opirao bio sličnim pogreškam, spadao bi i ja danas u istu kategoriju.

Samo ljubav domovine i po tudjem izkustvu predvidjena pogibelj omogući mi, da sam sama sebe svladao, osobne uvrede, poniženja i zlostave kao i čuvstvo osobne mržnje i osvete položio na žrtvenik domovine, te se tim od slične sudbine, nadam se barma, sačuvao.

Još mi je iztaknuti u tom pogledu veterana u narodnoj borbi, pokojnoga Prausa.

Praus se usudi u brošuri „Zur kroatischen Frage“

Digitized by Google

postupak i politiku gospode Mrazovića i drugova prosudjivati posve objektivnom, dostojnom i obzirnom kritikom.

Ovu uvredu njihova „autoriteta“, njihova umišljena veličanstva, nehtjedoše ova gospoda Prausu niti u vrieme skrajnje njegove nužde, a niti na njegovu grobu oprostiti, makar je pokojni Praus kroz punih 30 godina hrvatskomu narodu kao urednik i dopisnik vjerno služio.

Uzalud molio sam ja ovu gospodu, neka se svojski zauzmu za toga nesretnika, da narod shodnim pozivom sjete na dužnu zahvalnost.

Tekar, kada me svi „autoriteti“ odbiše, napisao sam ja u „Obzoru“ dotični poziv, koj je na toliko uspio, da se je Praus riešio skrajnje biede, da se spasi od — glada.

Nikad neću zaboraviti, kojim su odurnim cinizmom Vončina i Mrazović odbili svaki prinosak za ovu svrhu.

„Ta pred grobom“, rekoh Vončini, „prestaje svaka mržnja, svaka osveta; pomislite, da će za cieli narod biti sramota, ako Praus od biede pogine.“

„Neka krepa ova mrcina“, odvrati mi g. Vončina, „drugo i nezaslužuje.“

„Dajte bar jednu forintu“, rekoh g. Mrazoviću.

„Nedam“, odvrati ovaj, „baš ni krajcare za ovu svrhu.“

Na isti dan pozvao je g. Mrazović u svoju kuću oveći broj gostova na gospodsku večeru.

Ako čovjek k tomu uvaži, da je Praus u glavnih točkah pristajao uz „revizijonalnu politiku“, da je on ovu u „Südslavische Correspondenzi“ kroz podulje vrieme pripravljao, to je običnu čovjeku toli „nesmiljena volja“, toli cinična mržnja — nedokučiva.

Pokojni mi je Praus uručio dva mjeseca prije svoje smrti svoj vlastoručno pisani životopis, što ga je sam napisao, koj ću do skora predati javnosti.

Iz toga životopisa uvidjeti će naš narod, koli nesmiljena su srca naši „autoriteti“ proti tomu mučeniku bili.

Praus pokopan je bez pogrebne svečanosti, jedva

Digitized by Google

ćeš mu grob upoznati na sisačkom groblju, dočim se naši „narodnjaci“ danas natječu, kako da u Pešti Hrvatsku što veličajnije (!) zastupaju na grobu magjarskoga patriote Deaka, čija je stranka podržavala Rauchovu vladavinu u Hrvatskoj. Vriedno je tuj jošte naglasiti postupak „autoritetâ“ proti dru. Brliću prije i poslie revizije. Prije revizije napadali ga radi nagodbe, poslie revizije konskribirali ga radi njegove zastupničke samostalnosti. Živkovića radi revizijonalnoga programa proglasili izdajicom domovine, a poslie njihova renegatstva „spasiteljem“ naroda itd.

Kako jur spomenuh, narugao se Miškatović u „Zatočniku“ mojemu po njem potaknutomu članku „Mlada stranka narodne opozicije.“

U tom članku izjavio sam se u antidualističkom i antiunionističkom smislu.

Ujedno izjavio sam u tom članku, da uzprkos ovim svojim nazorom ostajem članom jedinstvene narodne stranke. S ovom strankom vezale su me sve negativne točke programa, a naročito zahtjev, da samo cjelokupni sabor cjelokupne domovine državopravni njezin odnošaj, i to samo po načelu pariteta, urediti može. Dok se postigne ova cielj ili dok nebude većina iste stranke zabacila unionističku politiku, dotle, mišljah, neka u vlastitoj stranci pitanje ob uniji ili antiuniji ostane „in suspenso.“

Na ovo sam tim više ovlašten bio, jer su i unionistički politici ove stranke vrlo često naglašivali, da je to „zadnji njihov“ pokus *), te da će, ako ni taj neuspije, i oni prihvatiti antiunionističku politiku, te jer su oni tada kao uvjet unije naglašivali ravnopravnost i cjelokupnost naše domovine.

Tim se tumači okolnost, da je dr. Rački u „Zatočniku“ pisao poznate „antiunionističke listove“, dočim je u isto vrieme Miškatović ove listove pobijao svojimi

*) Takovih „zadnjih pokusa“ bilo je bez kraja.

Digitized by Google

„unionističkimi listovi“ *), a g. Živković, da politički galimatias bude savršen, takodjer u „Zatočniku“ preporučivao danas vladajuću „revizijonalnu“ politiku.

VI.

Rauchov sabor svrši svoje nečastno i po narod ubitačno djelovanje.

Novi izbori bili su razpisani.

Izborno geslo za članove opozicije glasilo je: „Rauchova nagodba nezakonita, savez s Ugarskom bez cjelokupnosti i ravnopravne samostalnosti naše domovine — izdaja domovine.“

I bez povrede čednosti smio sam se nadati, da će stranka, koja me je ponovito odlikovala izborom u centralni odbor, podupirati moju kandidaturu za saborski mandat. S toga sam, boraveći u Primorju, mirne sviesti prihvatio kandidaturu za kraljevički (odnosno trsatski) izborni kotar, ponudjenu mi u kraljevičkoj „narodnoj čitaonici“ po 40—45 odličnih primorskih rodoljuba.

G. dru. Derenčinu, došavšemu dan za tim u Kraljevicu, priobćio sam osobno, da sam ponudjenu mi kandidaturu prihvatio.

G. dr. Derenčin uzeo je ovu viest „na znanje“.

Na jednom iznenadi me viest, da je proti meni kao protukandidat ustao g. dr. Derenčin, dočim on nije za vriedno pronašao, da mene makar jednim slovom o svojoj nakani ubavjesti.

Da nebude razdora medju izbornici, ja sam odmah od kandidature odstupio, te pače kraljevičke prijatelje, koji me uvjeriše, da nipošto od moje kandidature odstupiti neće, zamolio, neka glasuju za dra. Derenčina, jer ja za volju sloge nipošto proti njemu kandidature prihvatiti neću. (G. dra. Derenčina stigla je rad njegove tadanje neiskrenosti i nelojalnosti naprama poli-

*) Po načelu pariteta i pod uvjetom cjelokupnosti.

Digitized by Google

tičkomu drugu stroga nemeza, jer je nekoliko godina kasnije na istom biralištu doživio vrlo gorki poraz, dočim mene bez svakoga moga uticanja zapadne čast, da proti volji g. dra. Derenčina budem na mnogobrojnu sastanku izabran kandidatom istoga kotara.)

Za kraljevičko biralište bio sam ja dakle Derenčinovom kandidaturom onemogućen.

Moj članak „Mlada stranka narodne opozicije“ dao je „autoritetom“ dovoljno povoda, da me „medju prijatelji“ i u „četiri oka“ označe kao pustolovca, koj, sav savcat opojen taštinom, samo novu stranku stvoriti želi, te koj u ovu svrhu nežali u vlastitoj stranci razdora.

Tko je znao i znati mogao, da me je g. Miškatović na isti članak potaknuo, tako reći skoro moralno prisilio? „Autoriteti“ zašutili su ovu okolnost od zlobe, a ja, osim u najužjem krugu sisačkih prijatelja, od umišljene rodoljubne dužnosti.

No „autoriteti“ uhvatiše se u vlastitoj zamki. Upravo spomenuta moja izjava, na temelju koje mi „autoriteti“ htjedoše zapriečiti izbor u sabor, prinuka karlovački odbor „narodne stranke“, da mi ponudi karlovačku kandidaturu.

Karlovački odbor priobći ovu „neugodnu“ viest centralnomu odboru t. j. g. Mrazoviću.

Po „ustavu“ stranke nadležalo je mjestnim odborom, da označe kandidata za dotični kotar. Po „ustavu“ stranke nije se s toga moglo prigovoriti mojoj kandidaturi za grad Karlovac. No za „autoritete“ obstojao je samo jedan zakon, a taj je glasio „nostra voluntas suprema lex esto“.

Evo, kako postupahu, da domovinu od moje kandidature spase.

„Südslavische Zeitung“, spominjuć u uvodnom članku moju karlovačku kandidaturu, izjavi, da je ova kandidatura sliedila bez znanja, pače proti volji narodne stranke, nu pridoda ipak na adresu grofa Andrassya, da je ova kandidatura s toga važna i pogibeljna za „unio-

Digitized by Google

nističku ideju“,što političko razpoloženje grada Karlovca djeluje na veliki dio Krajine.

„To je bio samo mali manever proti Andrassyu“, tješili su me „autoriteti“.

Taj nevini manever „proti grofu Andrassyu“ ostao je ipak bez željena utiska na karlovačke izbornike, pače mi karlovački prijatelji dojaviše, da je moj izbor osjeguran.

„Kad nemožemo „clam“, a mi ćemo „praecario“, odlučiše „autoriteti“.

G. Mrazović priobći mi što „umiljatijim“ glasom, da on istina i sam želi, da budem u sabor izabran, pače da je to absolutno nuždno (!), no da ću i sam uvidjeti morati, da za mene nije karlovačko biralište. „Vi griešite proti čednosti“, reče mi g. Mrazović, „ako karlovačko kao najsjegurnije biralište neustupite komu prokušanomu rodoljubu (imalo je značiti g. Vončini); vi pokušajte svoju sreću na kojem seljačkom biralištu, a mene će radovati, ako vas izaberu“. „Ako, kako velite, u istinu želite, da budem izabran u sabor“, — odvratih g. Mrazoviću, — „to moram zadržati karlovačku kandidaturu, jer će u svakom drugom kotaru, već radi moje antiunionističke izjave, biti protivnička agitacija vrlo pogibeljna. Osim toga sliedila je moja kandidatura po želji i zaključku karlovačkoga odbora i bez svakoga moga uticaja (ja tada nisam imao u Karlovcu osobnih znanaca). A nemogu ni s toga odustati od karlovačke kandidature, jer su mi se izbornici jur zavjerili poštenom rieči“.

Sad je trebalo „energično“ postupati.

Zabrinuti rodoljubi Miškatović i Vončina odputiše se na brzo u Karlovac, da proti meni „kortešuju“, da karlovačke izbornike nagovore na vjerolomstvo, na pogaženje zadane mi „poštene rieči“.

G. Miškatović, cinik od pete do glave, na polazku iz Siska, otvoreno mi prizna njihovu nakanu.

„Ti si“ — reče — „svojom (po njem perfidno uzazvanom) izjavom izstupio iz naše stranke, ti nam kao

Digitized by Google

ustavan čovjek dozvoliti moraš, da proti tebi agitiramo, jer je to u ustavnom životu svakomu slobodno.“

„Stid vas bilo“ — uzvratih — „da u Karlovac nosite razdor, no radite po volji; ako ste jaki svojimi spletkami pokrenuti zadanom mi vjerom i poštenom rieči karlovačkih izbornika, tada mi do toga birališta nije stalo.“

Došavši u Karlovac, sazovu tamošnje opozicijonalne pouzdanike, te jih od 3 sata poslie podne do 11 sati u noći mučahu i zaklinjahu, neka od moje kandidature odustanu.

Napokon se zaprietiše Karlovčanom, da će jih u „Zatočniku“, ako neodustanu od moje kandidature, proglasiti odmetnici „narodne stranke.“

No za tada tvrdja je bila vjera karlovačkih izbornika, nego li spletkarska i govornička vještina ove dvojice, te se oni vratiše u Sisak bez uspjeha i puni gnjeva.

No naši „autoriteti“, kad se radi o spletkah, vrlo su uztrajni i revni.

Po nagovoru g. Vončine ponude mi nekoji odlični Sišćani sisačku kandidaturu naravno uz dodatak, da od karlovačke kandidature odustanem.

„U Sisku“, mudrovahu „autoriteti“, „lahko ćemo osobnim našim uplivom, naročito uplivom g. Kotura *), zapriečiti njegov izbor.“

Sve do dana izbora rovali su rodjaci i skutonoše g. Vončine, naročito g. Musulin, proti mojemu izboru.

Na sastanku, na kojem sam prihvatio karlovačku kandidaturu, predloži g. Turković, neka se prisutni izbornici obvežu prisegom. „Netreba zakletve“ — primetne g. Musulin — „poštena rieč poštena čovjeka gotova je zakletva“.

Uzprkos tomu g. Musulin nije održao rieči.

---

*) G. Kotur Vončinov je šurjak.

Digitized by Google

Nasuprot naznači me centralni odbor u javnom izbornom proglasu kandidatom za grad Karlovac*). (Divna li morala, divne li discipline u tom postupku gospode vodja!)

Javnom službenom kandidaturom nije ipak prestalo spletkarenje.

Na javnom izbornom sastanku stavi na mene g. Musulin, Vončinov šurjak, interpelaciju: „da li se ja obvezujem, da ću u saboru solidarno raditi sa gospodom Mrazovićem, Miškatovićem i Vončinom?“

Na ovu sam interpelaciju odvratio, da se ja nemogu vezati na osobe, već samo na stvar, te da ću ja samo dotle solidarno s ovom gospodom raditi, dok se oni neiznevjere narodnomu programu, u protivnom slučaju pako da ću ja pače proti njim u opoziciju stupiti.

Sviestni karlovački izbornici bili su tim mojim odgovorom posve zadovoljni.

No g. Musulin bio je dobro „pripravljen“ te stane razlagati, kako su karlovački trgovački interesi u koliziji sa sisačkimi te da ja kao tajnik sisačke trgovačke komore nemogu karlovačke interese nepristrano zastupati, naročito glede regulacije Kupe.

Na odnosnu njegovu interpelaciju odvratio sam: da je sisačka komora uvjerena o potrebi regulacije Kupe, da g. Musulin zamienjuje sisačku komoru sa mjestnim sisačkim trgovačkim sborom, napokon da svaki zastupnik naroda u saboru mjestni interes samo u toliko zastupati može, u koliko se mjestni s općenitimi interesi ukupne domovine u sklad dovesti mogu, te da pojedina mjesta, kao i pojedinac čovjek, ako to obće dobro zaiskuje, svoj sebični interes žrtvovati mora općenitomu interesu ciele domovine.

*) Priznajem, da se je g. Mrazović na ovu „službenu“ kandidaciju odlučio nerado, iza kako mu g. dr. Gvozdanović u ime karlovačkih pouzdanika odrešito izjavi, da će mene Karlovčani svakako izabrati, pa i proti eventualnoj protukandidaciji centralnoga odbora.

Digitized by Google

I tim mojim odgovorom zadovoljiše se karlovački izbornici, osim g. Musulina i nekolicine Vončinovih skutonoša.

Već tada jurišalo se na sviest i značajnost karlovačkih izbornika himbenim naglašivanjem „materijalnih“ interesa.

U liepoj slozi s Vončinovci obilazio je vladin povjerenik, starina Klobučarić, izborniše, da jih odvrati od moje kandidature.

G. Mrazović htjede me jošte u zadnji čas navesti, da izboru osobno neprisustvujem, nebi li g. Musulin stupiti mogao pred izbornike s potvorom, da je moja odsutnost dokazom moje lahkoumnosti, ili s dokazom, da ja svoje izbornike slabo uvažavam i štujem.

G. Mrazović zamoli me s toga pismom, neka na dan izbora budem na jaskanskom biralištu, da nastojim oko izbora g. Torbara, što mi tim većma na srce stavlja, jer je moja prisutnost na karlovačkom biralištu posve suvišna.

G. Torbara štovao sam tada, a štujem jednako i danas, kao iskrena rodoljuba odličnih sposobnosti, otvorena značaja, plemenita srca i neokaljana značaja.

Budući nisam prenašao krivnju spletkara na ostale članove iste stranke, te dočim je meni stalo bilo do izbora g. Torbara, obišao sam poznate mi izbornike Bratinje i Kupinca, da jim dostojnim i popularnim načinom razložim političke odnošaje naše domovine, te da jih s odličnimi svojstvi g. Torbara upoznam.

No na dan izbora krenuo sam sa karlovačkoga birališta put Jaske tek, iza kako sam — što je već oko 9 sati prije podne sliedilo — većinom glasova izabran bio karlovačkim zastupnikom.

Tako se dovrši „častna“ izborna borba gospode „autoritetâ“ proti meni.

VII.

Neka mi oproste, štovani čitatelji, da sam splet-

Digitized by Google

karsku makinaciju „autoritetâ“ proti m o j e m u izboru na široko razlagao.

Gospoda „korifeji“ vladajuće stranke, znajući, da je mnogo težje pobijati načela, koja su prije oni sami svom žestinom zastupali, nego li pojedinca, koj sada za ista načela vojuje, prečesto su pred narodom današnju „narodnu opoziciju“ predstavljali kao izrod moje taštine i moje ludosti, te su prečesto pred neukim narodom težju borbu proti načelom narodne opozicije izvrnuli u borbu proti mojoj osobi, da istomu narodu ujedno omraze i načela, za koja se uz ostale drugove borim.

U ovu svrhu nazivaše me „korifeji“ vladajuće stranke odmetnikom, anarkistom, rušiteljem reda i discipline, Herostratom, Zapoljem, Katilinom, riečju čovjekom, koj se druži sa samim paklom, da za volju osobne strasti i ambicije upropasti domovinu.

Da narodu dokažem, da su sve ove objede puke klevete, da narod svoje bludnje i predsude glede moje osobe neprenosi na „narodnu opoziciju“, moram, što nerado činim, u ovu moju izpovjed svoju osobu često uplitati, jer sam kroz posljednje vrieme u prvom redu bio nišanom nedostojnih navala „vladajuće stranke“ te jer se je borba „vladajuće“ stranke većinom koncentrirala u borbi proti mojoj osobi.

Već iz dosadanjih navoda moći će pravedan kritik i razborit rodoljub razabrati, koju su ulogu korifeji vladajuće stranke igrali u državopravnoj i u ustavnoj borbi našega naroda, te koli uzvišena moralna načela ova gospoda sliedjahu, da svoje svrhe postignu.

Već iz dosadanjih navoda svatko će se o tom uvjeriti moći, da su ova gospoda „ustav“ stranke i zaključke „ustavnih“ organa prezirali, te da su svoju promjenljivu volju smatrali jedinim zakonom, jedinim stožerom stranačke discipline.

Prvi izbori poslie Rauchova sabora završiše sjajnom, nenadanom pobjedom obstojale „narodne opozicije.“

Digitized by Google

Izborni programi opozicijonalnih kandidata glasili su u bitnih točkah: „Rauchova nagodba nezakonita, savez s Ugarskom, utanačen bez sudjelovanja cjelokupnoga sabora cjelokupne domovine, bez uvaženja načela pariteta — izdaja domovine.“

Uzpored tomu i u isto vrieme zapletoše „korifeji“ iste stranke tajne diplomatičke spletke sa grofom Andrassyem, te je način pisanja stranačkih glasila bio sad blažji, sad oštriji, čim su diplomatičke spletke više ili manje uspievale.

Onamo zaklinjao je pisac brošure „Gradjanom i seljakom“ izbornike, neka pod živu glavu nikoga nebiraju, koj se nebi pred njimi zakleo, da će se makar vlastitim životom boriti za p o d p u n u uzpostavu čl. 42. sabora g. 1861., ovamo prietilo se istim Karlovčanom radi moje „radikalnosti“, da će jih proglasiti odmetnici „narodne opozicije“, ako nezabace moju kandidaturu.

Onamo proglašivali su „korifeji“ Živkovića, Vukotinovića i druge radi revizijonalnoga programa na temelju Rauchove nagodbe izdajicami domovine, ovamo spremali su iste osobe istu politiku povredom „ustava“ i „discipline“, povredom povjerenja članova obstojale „narodne opozicije.“

Stranka bila je za korifeje nuždna štafaža njihovih spletaka te su oni za ugled stranke isto toliko marili, koliko kediv za ugled egipatskoga parlamenta.

Prama tomu bio je i daljnji njihov rad i postupak.

VIII.

Unionistička, vulgo „magjaronska“ stranka, do noge poražena za bana Bedekovića obavljenimi izbori, nastojala je, da svoju vladavinu produlji ponovitimi odgodami sabora.

Posljednja, za narod i njegove zastupnike do skrajnosti uvredljiva odgoda urodi „r u j a n s k i m m a n i f e s t o m“.

Digitized by Google

Klub izabranih opozicijonalnih zastupnika smatrao se punim pravom ustavnim reprezentantom ciele stranke, koja je za tada obsizala veliku većinu naroda.

Klub bio je dakle ovlašten i pozvan, da želje naroda izvan sabornice izjavi.

U tom klubu bilo je vrlo različitih elemenata; državopravna borba i polititika „nesmiljene volje“ i „silovite ruke“ *), koju su tada, kao i danas, Magjari i njihovi skutonoše u Hrvatskoj proti hrvatskomu narodu vodili, nuždno je zahtievala slogu opozicijonalnih narodnih pouzdanika.

G. Krestić, ultrakonzervativac, u mnogom pogledu očiti reakcionarac, došao je u kolo „narodne opozicije“ kao Pilat u „credo“.

G. Krestić bio je za narodnu opoziciju samo kandidat „nužde“ za činovnički (I.) zagrebački izborni kotar, te nije do izbora u borbi „narodne opozicije“ nimalo sudjelovao.

Na sličnoj podlozi osnivala se kandidatura preuzvišenoga g. Ivana Mažuranića, koju su kandidaturu, obzirom na kancelarsku vladavinu njegove preuzvišenosti, mnogi članovi opozicije smatrali kao „malum omen“ za stvarni uspjeh narodne borbe.

No spomenuta saborska odgoda sve je razlike izravnala, sve neugodne uspomene glede pojedinih članova potisnula u zaborav.

Bezprimjernu uvredu, nanešenu hrvatskomu narodu, trebalo je odbiti dostojnom manifestacijom.

Da će ova sloga krivnjom „autoritetâ“ biti samo efemerne vriednosti, uvidio sam već prigodom razprave o „rujanskom manifestu“.

Pododboru, izabranomu za stilizaciju rujanskoga manifesta, bio sam i ja članom.

---

* Ona ista politika, koju danas g. Miškatović propovieda proti današnjoj „narodnoj opoziciji“.

Digitized by Google

G. dr. Mazzura i ja u pododboru i „in pleno“ najviše smo o tom nastojali, da sadržaj toga manifesta bude neizkvaren tumač narodne volje i budne za tada narodne sviesti, te što krepčija podloga za načelnu narodnu borbu. *)

Već tada bo vojevali su „autoriteti“ za što blažiju, bezazleniju, zagonetljiviju, diplomatičku stilizaciju toga manifesta.

Kod razprave o rujanskom manifestu prisustvovalo je više rodoljuba nego li diplomata, te su s toga ovi svojimi „diplomatičkimi“ predlozi u manjini ostali.

No diplomatički pokušaji sami po sebi napuniše me bojaznom, da će rujanski manifest imati sudbinu ljubljanske izjave.

Ovu sam bojazan zašutio.

Ovu sam bojazan u sebi ugušio obzirom na svečanu formu, kojom se i autoriteti narodu javno obvezaše, da se nikada i pod nikakovom izlikom neće odvratiti od borbe za ujedinjenje, slobodu i samostalnost domovine, te obzirom na agitaciju, kojom su autoriteti nastojali, da rujanski manifest postane manifestom i programom cieloga naroda.

---

*) Naročito suzbio je g. dr. Mazzura prigodom plenarne razprave o tom manifestu diplomatičke prigovore g. Mažuranića odrešitom kritikom njegove kancelarske vladavine.

U obće mi je priznati, da je g. dr. Mazzura, dok nije dostigao današnju udobnost i samostalnost socijalnoga položaja, bio vrlo samostalnoga duha, te da je do „Lonyayade“ načelnu narodnu borbu zastupao muževnom požrtvovnosti i uztrajnosti.

G. dr. Mazzura izvolio je g. Švarca, odličnoga rodoljuba u Samoboru, radi moje samoborske kandidature nazvati „izdajicom“; ja mu neću zlo zlim vraćati, samo žalim, da ga je socijalna njegova samostalnost i neodvisnost odvratila od načelne borbe za samostalnost i neodvisnost domovine. Bilo bi žaliti, kad bi dr. Mazzura uztrajao u podupiranju kramarske politike, jer su u g. dr. Mazzure liepe sposobnosti.

Digitized by Google

Narod prihvati rujanski manifest s velikim zadovoljstvom i nehinjenim oduševljenjem, sa svih strana stizale su pouzdanice i priznanice, te rujanski manifest postade u istinu narodnim manifestom, političkim narodnim vjeroizpoviedanjem.

Tako bi rujanskim manifestom ujedno uzpostavljena već prilično razklimana unutarnja sloga „narodne opozicije“. Za volju sloge i ja sam rado zaboravio na prije razložene perfidne spletke, te sam naporom moralne snage u svojoj duši ugušio svaku gorku uspomenu.

Ali krv mi je uzavrela od pravednoga gnjeva, srce mi se stegnulo od patriotičke boli, kad su „autoriteti“, nekoliko nedjelja poslie rujanskog manifesta i jošte pod utiskom narodnjega oduševljenja, bez znanja i zaključka kluba, dakle proti ustavu stranke, sa grofom Lonyayem stupili u „diplomatičke“ dogovore to istomu predali „spomenicu“, kojom su sa svoje strane desavouirali narodno oduševljenje, sav dotadanji napor „narodne opozicije“, maksimirsku skupštinu, ljubljanski sastanak, rujanski manifest, te jedva uzpostavljenu unutarnju slogu stranke, a ujedno narodno jedinstvo — nesmiljena srca i silovite, jer samovoljne ruke — razorili.

Ovamo zaklinjalo je jošte glasilo „narodne opozicije“ narod, neka nepokrene vjerom svojim pouzdanikom, podpisateljem rujanskoga manifesta, te neka sadržaj toga manifesta smatra svojom svetinjom, onamo pako vodili su „pouzdanici“ iste stranke bitnim načelom toga manifesta protivne pregovore, te su svojom „spomenicom“ pogazili narodu svečano zadanu rieč.

„O tempora, o mores!“ — zavapih — „ima li tako drzkoj povredi javnoga morala igdje primjera?“

Radi rujanskoga manifesta izjavi Šuselkova „Reforma“, da Hrvatska u Austro-Ugarskoj stoji na čelu borbe za slobodu i pravo; a „spomenica petorice“ do skora nam oduze simpatiju narodnih prijatelja — i štovanje narodnih protivnika.

Digitized by Google

IX.

Skoro za tim bude sabor sazvan.

Dan prije otvorenja sabora sazvana bje sjednica opozicijonalnoga kluba. Članovi kluba bili su u punom broju sakupljeni.

Čim je predsjednik kluba otvorio sjednicu, ustade g. Mrazović, pročita „spomenicu“, koju su „pouzdanici“ grofu Lonyayu uručili, te predloži, očevidno sbunjen ozbiljnosti i u klubu zavladavšom grobnom tišinom — pentavim govorom, da klub izvoli sadržaj „spomenice“ i postupak petorice odobriti.

Mrazović završi, članovi kluba, zapanjeni od nenadane „jabuke“ svojih pouzdanika, mučahu mramorkome, od nikuda ni glasića odobrenja, velikoj većini zrcalila se rodoljubna bol i ćudoredna indignacija na licu. Ugled i upliv „autoritetâ“ morao je, barma u prvi čas, podleći moralnomu i patriotičnomu osjećaju zastupnikâ naroda.

G. Mrazović nije se valjda ni prije ni poslie toga dana nikada nalazio u toli neugodnoj situaciji.

Prijatelju Turelliju padale su iskrene suze žalostinke niz zabrinuto lice, prijatelju Posiloviću vidno su drhtale ruke, premnogi zaklimao je glavom, a i ja sam sav savcat protrnuo.

Napuštena načelna borba, povredjen javni moral, zaigrano štovanje narodnih protivnika, pogažena narodu svečano zadana rieč, razorena unutarnja sloga stranke, uništeno uzvišeno narodno jedinstvo.

G. Vončina, opaziv, da su vodje svoj osobni „autoritet“ precienili, te da njemu i protivnikom prieti desaveu od vlastite stranke, priskoči ne manje kukavnim govorom Mrazoviću, no takodjer loše sreće, u pomoć.

Na to ustade za tada još velikoj većini nepoznati Karlo Mihalović, feričanski vlastelin, te izjavi u njemačkom jeziku, da on uz sadržaj „spomenice“ pristaje te da će on uz ovu stranku pristati, dok ova stranka

Digitized by Google

bude vojevala pod barjakom napredka i slobode.

Ove posljednje rieči pozdrave nekoji članovi kluba uzklikom „živio“; g. Mihalović bila je prva vidiva stečevina „spomenice.“

U to ja sam se sabrao, ustao i odrešitim, dopuštam, žestokim govorom odsudio postupak petorice.

„Dok je Hrvatske“ — završih u pravednu gnjevu — „nije ova doživila takova poniženja, tolike sramote, a dok je hrvatskoga naroda, nikad se nitko nije njegovim povjerenjem lahkoumnije poigrao, no što ste to učinili vi, kad ste pod utiskom rujanskim manifestom uzazvanoga narodnoga oduševljenja na svoju ruku napustili njegovu zastavu i pravni bedem njegove samostalnosti. Gdje vam je bilo srce, gdje sviest i savjest, kad ste narodu svomu u toli kritično vrieme podali znak renegatstva? Kojim ćete pravom od sada od seljaka zahtievati, da bude stalan i značajan u narodnoj borbi, kad ste vi, prvaci njegovi, prvi pogazili u rujanskom manifestu zadanu mu rieč?“

„Pa vi na okrnu svoga postupka jošte zahtievate, da klub već danas odobri vaš postupak i sadržaj vaše „spomenice?“

„Takova što mogli biste zahtievati jedva od djece, a kamo li od zastupnikâ naroda, koji su za svoje čine odgovorni narodu i poviesti, te koji osobito u tako važnom predmetu odluku svoju izjaviti mogu samo na temelju ozbiljne i svestrane razprave.“

„Ja sa svoje strane neću vaš postupak i vašu spomenicu nikada odobriti, no niti u tom smislu netreba da prenaglimo odluku kluba.“

Shodno tomu stavio sam predlog, neka klub predlog g. Mrazovića neuzme u pretres, već neka se razprava o tom predlogu odgodi, da se svaki član kluba o sadržaju „spomenice“ točno ubavjestiti te svoj glas sviestno i promišljeno podati može.

Ovo je bez sumnje bio opravdan predlog.

Digitized by Google

No, ko da jih je ujela ljuta guja, naletiše sada „autoriteti“ i intimni njihovi osobni obožavatelji na mene, obsipajuć me osobnimi uvredami.

„G. Makancu“ — poviče g. Mrazović strastveno — „curi jošte mlieko iz ustiju, a on se usudjuje nam prokušanim rodoljubom držati lekcije o patriotizmu i o politici.“

„G. Makanec“ — zagrmi pošteni, ali uplivom „autoritetâ“ zavedeni starina Pajo Kolarić — „gorji je od Kvaternika, on je bezobrazno povriedio najodličnije naše rodoljube, treba da ga bacimo van“ itd.

„Autoriteti“ već triumfirahu, al prerano.

Da se ozbiljna razprava neizvrgne u osobnu polemiku — izadjoh iz kluba, doviknuvši g. Mrazoviću uzrujanim glasom: „Ako mi po vašem nazoru curi mlieko iz ustiju, makar sam otac obitelji i zastupnik naroda — to mi nije izcurila iz žila hrvatska krv.“

Ove se sjednice sjećam, kao da je danas bila.

Šteta da ova sjednica nije bila javna te da o razpravi ove sjednice nema brzopisnih bilježaka, jer bi iz ove razprave narod naš najbolje upoznati mogao strančare i rodoljube, zavoditelje i zavedene, sviestne i sposobne, te lahkoumne i nesposobne članove obstojale „narodne“ stranke.

Poslie moga izstupa iz kluba povela se u klubu živahna dugotrajna razprava, te se dovrši zaključkom, da se o predlogu g. Mrazovića tekar sutra dan razpravljati ima.

Ban Bedeković otvori sliedećega dana (iza spomenute klubske razprave o spomenici petorice) sabor, da ga za nekoliko časova kasnije razpusti.

Ovo je bio drugi plod pomirljive „spomenice“ petorice.

Poslie saborskoga razpusta sastadoše se članovi na klubsku sjednicu u dvorani svratišta „k caru austrijskomu“.

Na dnevnom je redu bila razprava o postupku i o spomenici petorice.

Digitized by Google

No ovu je razpravu g. Mrazović osujetio izjavom: „da je upitna spomenica postala *bezpredmetnom, jer je ugarska vlada toli uvriedljivim saborskim razpustom svaku daljnju nagodbenu razpravu prekinula i onemogućila. Sada*“ — *završi g. Mrazović emfazom* — „*neka dodju Magjari u Zagreb, ako jim je do daljnjih pregovora, mi u Pešti neimamo ništa tražiti.*“

Tim bi razprava o postupku i o spomenici petorice dovršena, a govor se je g. Mrazovića ugodno dojmio „postupkom petorice“ uvriedjenih i uplašenih zastupnika.

Priznajem na svoju sramotu, da sam i ja rieči g. Mrazovića smatrao iskrenimi i istinitimi, te da sam se varao nadom, da je „spomenica petorice“ bio „zadnji onaj pokus“, o kojem su naši autoriteti toli često govorili.

Odmah iza g. Mrazovića ustade g. Krestić, koj se je takodjer smatrao pouzdanikom naroda *), te predloži, neka klub p e t o r i c i (dakle i njemu) votira pouzdanicu, „*da se njom u toli kritično doba manifestira sloga stranke, koje će nam sada više, nego ikada prije trebati*“.

Uzprkos tomu, što je „mudra“ izjava g. Mrazovića Krestićev predlog vješto pripravila, te uzprkos tomu, što se je potreba sloge obćenito priznavala — *neprihvati klub Krestićeva predloga.***)

Nasuprot bje zaključeno:

1. da klub ostaje kao ustavni organ stranke u permanenciji, dok nebudu drugi zastupnici izabrani.

2. da se oko toga nastojati ima, da svaki član kluba bude na novo izabran u istom izbornom kotaru.

3. da se *bez dozvole i zaključka kluba nitko nesmije upuštati u ma kakove dogovore s ugarskimi ministri.*

Ujedno bje izabran odbor dvanaestorice, da zastupa interese opozicije i da rukovodi predstojeće saborske izbore.

---

*) Kojim pravom, nije mi do dan danas poznato.

**) Da se iz takove pouzdanice neizvodi zaključak, da je klub „spomenicu“ petorice odobrio.

Digitized by Google

„Autoriteti“ pristali uz ove zaključke, ali oni su za ove zaključke marili koliko i za zaključke maksimirske skupštine i ljubljanskoga sastanka.

Došav sliedećega dana radi „dnevnica“ u saborske prostore, opazih na stolu *pouzdanicu* petorici, podpisanu već po većini klubskih članova.

„To je perfidno“ — prišaptnem prijatelju Posiloviću. — „Ja ju podpisati neću“ — odvrati ovaj. „Autoriteti“ izmolili i izvabili su diplomatičkim putem, što jim nije za rukom pošlo u javnom sastanku.

Pouzdanica bila je u „bezazlenoj“ formi sastavljena, o „spomenici“ petorice ni slovke spomenuto, sloga imala se je vidno manifestirati, g. Mrazović izjavio je sam, da je „spomenica“ petorice postala *bezpredmetnom*, te da je *svaku svezu s ugarskim ministarstvom prekinuo*, k tomu jučeranji zaključci kluba — pa tko će se čuditi, da je „nevina“ pouzdanica za čas bila providjena podpisi većine, te da su nju napokon i svi ostali članovi iz umišljene rodoljubne dužnosti i za volju sloge podpisali?

Tuj mi je naglasiti, da je „spomenica“ petorice, akoprem je napustila državopravnu borbu, ipak poglavite narodne zahtjeve iztaknula kao „gravamina“, odnosno kao „pia desideria“; što je prije za narodnu opoziciju bilo „conditio, sine qua non“, t. j. uvjet saveza s Ugarskom, to je „spomenica“ petorice slila u oblik želja, dopuštajuć ipak predbježno „izmirenje“ i bez izpunjenja ovih želja. Da je ova razlika bitna i vrlo zamašna, leži na dlanu.

„Svrha ostala nam je ista,“ rekoše „autoriteti“, „samo smo odabrali drugi put, druga sredstva, da ovu svrhu postignemo; napustili smo državopravnu borbu, da njezinu svrhu postignemo revizijom nagodbe, t. j. napustili smo načelnu borbu, da nastupimo t. zv. politiku oportuniteta.“

Iz do sada navedenoga svatko će uvidjeti, *da „narodna stranka“ kao takova za bana Bedekovića politike oportuniteta nije prihvatila, jer nije odobrila postupak i spomenicu* petorice, te jer je i sam g. Mrazović očitovao,

*

Digitized by Google

da je upitna „spomenica“ uslied saborskoga razpusta postala bezpredmetnom.

Politiku oportuniteta pripravljali su „autoriteti“ diplomatičkimi pregovori s ugarskimi doglavnici.

Nastojati ću, da diplomatičku akciju „autoritetâ“, na koliko mi je tečaj iste poznat, razjasnim.

XI.

Franklin, odlični taj amerikanski rodoljub, neutrudivo je nastojao, da Englezku s Amerikom izmiri.

No što je Englezka drzovitije vriedjala ustavnu ćud i ponos Amerikanaca, sve to veće zahtjeve stavljao je Franklin Englezkoj kao uvjet mira, te je, bivši kroz mnogo godina iskreni prijatelj amerikansko-englezke unije, svoj politički rad završio borbom za podpunu neodvisnost Amerike.

Franklin znao je uvažiti istinu, da je s a n a r o d n o m č a s t i s v e i z g u b l j e n o, te nije nikada dozvolio, da Englezka amerikanski ponos bez kazne vriedja. Naravna posljedica tomu bila je sve to veća moralna snaga Amerikanaca i njihovih zahtjeva, sve to obćenitija i življa simpatija svega svieta za slobodu amerikansku.

Naši „autoriteti“ nisu se ugledali u Franklina, već su, što više su Magjari vriedjali narodni ponos i ugled našega naroda, što više su oni vriedjali pače i samu nagodbu, sve to više uzmicali, a narodne zahtjeve sve na manje snizili.

Franklin nije proti amerikanskim independentom zametnuo o bok Englezkoj stranački rat politikom „nesmiljena srca i silovite ruke“, već se je istim sve to više približavao, što više je Englezka svojim postupkom posvjedočavala, da Ameriku smatra plienom nezasitive spekulacije, a Amerikance bezpravnimi heloti.

Naravna posljedica tomu bila je, da Englezka u Americi *nije našla nikakove podpore za nasilnu politiku proti Americi*, te da je s toga i unionistički Franklin Englezkoj sve to zamašnije zahtjeve stavljati mogao. Uz-

Digitized by Google

pored tomu razvijala se amerikanska samosviest, odporna snaga te narodna sloga i požrtvovnost.

Naši „autoriteti“ nisu ni u tom pogledu sliedili primjer Franklinov; pomiriv se po što po to s magjarskom vladom, zametnuli su oni žestoki stranački rat proti bivšim si političkim drugovom, te su revno nastojali, da poput Minotaura prožderu vlastitu svoju djecu, mladu opoziciju, proizašlu iz njihova krila.

XII.

Naravne posljedice takova postupka nisu mogle izostati; ove posljedice narod naš danas bolno osjeća.

Gorke ove posljedice zakrivila je diplomatička akcija „autoritetâ.“

G. Vončina, u koliko mi je poznato, prvi je pokucao na vrata g. grofa Andrassya, da mu razjasni javne odnošaje u Hrvatskoj i *da mu izjavi želje hrvatske narodne opozicije.*

Grof Andrassy bio je tada muž situacije, gotovo najmoćniji državnik Austro-ugarske.

Kad bi grof Andrassy svoju moć uložio bio na izpunjenje hrvatskih pravednih zahtjeva, bez sumnje bi bili na brzo izpunjeni.

S toga nesmatram *prvo* nastojanje g. Vončine, da grofa Andrassya s težnjami hrvatske opozicije sprijatelji, griešnim, ovo se nastojanje može s naglašenoga gledišta izpričati — uz predpostavljenu dobru volju pače i pohvaliti.

Grof Andrassy ovom je sgodom g. Vončinu uvjerio, *da su mu težnje i zahtjevi hrvatske opozicije vrlo dobro poznati, no da on ove zahtjeve kao i zastupnike ovih težnja podpuno prezire.*

Grof Andrassy izjavi g. Vončini, za tada prvaku i reprezentantu hrvatske opozicije, u lice, *da se on hrvatske opozicije niti najmanje neboji, jer po njegovu na-*

Digitized by Google

zoru neima Hrvata, koga on nebi predobiti mogao budi novcem budi službom. *)

Osim toga ponudi grof Andrassy istom sgodom g. Vončini *za opozicijonalno glasilo „Zatočnik“ 6000 for. godišnje subvencije pod uvjet, ako će „Zatočnik“ obustaviti opoziciju proti Magjarom, te ju ograničiti na opoziciju proti hrvatskoj autonomnoj vladi.* **)

Grof Andrassy nije doista veće uvrede nanieti mogao niti g. Vončini, niti hrvatskomu narodu, no do g. Vončine nije mogao od g. grofa Andrassya nitko drugi zatražiti zadovoljštine za povredjenu narodnu čast, jer bi g. Andrassy svakomu drugomu uztvrditi mogao, da izvješće g. Vončine o tom dogovoru *nije istinito.*

G. Vončina pako, ne samo da nije uzkipio od pravedna gnjeva radi bezprimjerne povrede narodnjega, stranačkoga, žurnalističkoga i osobnoga ponosa, već je u svom ustmenom izvješću o tom dogovoru veselim licem spomenuo: *„da ga je grof Andrassy vrlo uljudno i prijateljski primio i odpustio“.* ***)

Svatko će priznati, da je g. Vončina naprama grofu Andrassyu tom sgodom posvjedočio ili bezprimjernu vlast nad samim sobom ili — bezprimjernu moralnu kukavštinu.

G. Vončina odvratio je grofu Andrassyu „sa svom uljudnosti“, da je njegov sud o značaju hrvatskih rodoljuba posve nepravedan, te da će se on (Andrassy) o tom najbolje sam osvjedočiti; ****) nadalje, da „Zatočnik“ subvencije netreba, jer u narodu toliko odziva imade, da se lahko od vlastitoga prihoda uzdržaje.

---

*) Tako je barma izvjestio g. Vončina o tom dogovoru dvanaestoricu pouzdanika narodne opozicije.

**) Vlastita izpovjedka g. Vončine.

***) Možda bi g. Vončinu više uvriedilo bilo, kad grof Andrassy nebi njegov posjet primio ili kad bi ga, nepruživ mu svoje ruke, odpustio bio! „De gustibus non est disputandum“.

****) Valjda po današnjem političkom djelovanju g. Vončine i njegovih drugova.

Digitized by Google

Ja sam osvjedočen, da „Zatočniku“ nije trebalo magjarske subvencije te da je g. Vončina Andrassyevu ponudu odbio; no isto tako osvjedočen sam, da se nijedan austrijski državnik ili ministar nebi usudio ma kojega prednjaka ili pouzdanika magjarskoga naroda uvrieditи sličnom ponudom i sličnim frivolnim ruženjem magjarskoga naroda.

Iz Andrassyeve izjave svatko će lahko razabrati, da on neprezire težnje hrvatskoga naroda, jer ove nisu *opravdane ili postizive, već jer se upire o moralnu kukavštinu, o podlost i prevrtljivost hrvatskih „političara“.*

Na takovu izjavu trebalo je grofa Andrassya o netemeljitosti njegove za naš narod toli uvredljive predmnieve uvjeriti drugim načinom, al *ne politikom bezkrajne popustljivosti naprama magjarskim pretenzijam s jedne, i politikom „nesmiljene volje i silovite ruke“ proti hrvatskoj narodnoj opoziciji s druge strane.*

O daljnjih dogovorih g. Vončine sa grofom Andrassyem i sa drugimi magjarskimi doglavnici nisam točno ubavješten, samo znadem, da se je g. Vončina uslied onih dogovora odlučio na „rodoljubivu žrtvu“ t. j. da nastupi vladu uz neznatnu reviziju nagodbe, kako sam prije razložio.

Kako se vidi, nisu Magjari ove žrtve od g. Vončine primili, oni su volili, da se ciela „narodna stranka“ ili bolje da se cieli narod žrtvuje; pa i g. Vončina napokon je uvidio, da će mu ova „žrtva“ uz mnogobrojnu asistenciju „narodnjaka“ biti i laglja i ugodnija.

No i ovu žrtvu „narodne stranke“ nisu Magjari lahke ruke i bez „dovoljne garancije“ prihvatili.

Diplomatička akcija g. Vončine ponovito je zapinjala, te su protekli mjeseci i godine, dok su napokon Magjari g. Vončinu i „narodnu stranku“ — ljubezno primili u svoje krilo.

S toga i jesu diplomatičku akciju „autoritetâ“ pra-

Digitized by Google

tile s ove strane ponovite „presije“ sisačkim i ljubljanskim sastankom, rujanskim manifestom itd. „Obzor“ se pače po koj put zagrozio i „topovi Jelačića bana“. *)

Iz ovih okolnosti sliedi, da je diplomatička akcija više puta visila o tankoj niti; al „uztrajnost“ n a š i h ljudi napokon sve je potežkoće nadvladala i „narodnoj stranki“ s j a j n u pobjedu izvojevala, — ta ona danas u Hrvatskoj vlada.

Razložio sam, kako su poslie osamljena pokusa g. Vončine diplomatičku akciju nastavljali i drugi „pouzdanici“ narodne stranke s grofom Lonyayem, te tako su uzpored diplomatičkim pregovorom Magjari, odnosno magjarski državnici, „narodnu stranku“ i cieli naš narod

---

*) Jednom u saboru spomenuo sam i ja topove „Jelačića bana“, al me je g. Miškatović s toga u „Obzoru“ „pustio kroz šibe“.

Po „Obzorovu“ izvješću glasio je moj dotični navod: „Odstupite te puštajte, neka govore topovi Jelačića bana“. Po tom izvješću svatko me je morao držati ludjakom. Moja dotična saborska izjava glasila je ovako: „Pitate me, što će sliediti, ako pribvatite moj predlog? Možda će u tom slučaju opet nastupiti vladu kakov Rauch. No kako se riešismo jednoga, tako ćemo se riešiti i drugoga Raucha, a s druge strane narod će se pod drugim Rauchom opet ujediniti i moralno ojačati, kao što i za prvoga. Može nam doći u zemlju kakav magjarski komisar, no zar nisu takovi komisari uz obsadno stanje gospodarili u Ugarskoj, pa ipak je danas Ugarska samostalna uz vlastito ministarstvo. Ako bi pako, što nevjerujem, do toga doći moglo, te bi se državni odnošaji do toga stepena razklimali, da bi Magjari proti nam nasilnički t. j. fizičnom silom postupali, tada mislim, naći će se u nas i u naših srodnika toliko fizične snage, da Magjarom spremimo užasniji Vilagoš, nu što su ga Magjarom spremili topovi Jelačića bana. Meni je sada u misli samo moralna i ustavna borba, koja svaku pojedinu snagu potencira i sve pojedine ujedinjuje. U takovoj borbi pobjeda je naša“. Ovako glasila je dotična stavka moga govora. Da li je u tih riečih za „Obzor“ bilo opravdana povoda, da me „pusti kroz šibe“, o tom neka drugi sude, kao i o tom, da li je vršio „Obzor“ svoju dužnost, kad je svoje čitatelje o saborskoj razpravi pravilom krivo i površno izvješćivao!

Digitized by Google

sve to više bagatelizirali te ga stavljali na sve to veće muke.

Tuj ću spomenuti, da je u toj diplomatičkoj akciji pouzdanikâ „narodne stranke“ nestalo „Zatočnika“ i „Branika“, dočim je poslie prenosa Vončinove tiskare u Zagreb (pod banom Bedekovićem) u Zagrebu „Obzor“ započeo častno svoje djelovanje.

Tko si hoće uzeti truda, da sravni način i smjer pisanja ovih glasila, uvjeriti će se, da je promjena bila bitna i rapidna, te je „Obzor“ samo gdje kada zagrmio „topovi Jelačića bana“, kad je trebalo poskoriti uspjeh diplomatičke akcije ili kad ovaj ili onaj magjarski državnik kojega diplomata „narodne stranke“ nije dosta „ljubezno“ i „prijateljski“ primio.

XIII.

Kako sam jur naveo, zaključi klub „narodne stranke“ poslie saborskoga razpusta: da se nijedan član kluba bez znanja i privole istoga nesmije upuštati u ma kakove dogovore s ugarskimi državnici.

Bilo je očekivati, da će „autoriteti“, podučeni ponovitim fiaskom o bezuspješnosti takovih dogovora, spomenuti zaključak štovati tim više, jer je i sam g. Mrazović u istoj sjednici očitovao, da je „spomenica“ petorice postala bezpredmetnom, te da je uslied nedostojna postupka ugarske vlade svaka sveza s istom barma dotle nuždno prekinuta, dok nebudu Magjari radi izmirenja kucali na naša vrata.

Bilo je očekivati, da će se vratiti „autoriteti“ na stanovište „rujanskoga manifesta. U toj, priznajem, ludoj nadi vratih se poslie saborskoga razpusta u Sisak. No već za nekoliko dana iznenadi me pismo prijatelja Posilovića, kojim mi priobći, da je većina odbora dvanaestorice zaključila nastaviti „diplomatičku akciju.“

Sad uplašen zamolih Posilovića, neka proti tomu zaključku prosvjeduje pozivom na protivni zaključak kluba ili neka nastoji, da prije

Digitized by Google

svega klubska sjednica sazvana bude. Al što mare „autoriteti“ za klub i njegove zaključke.

S izmamljenom „pouzdanicom“ u žepu spremiše se brže bolje na put, da svoju diplomatičku akciju nastave i to — u ime naroda!! Ima li igdje primjera toli divnoj disciplini? „Spomenica petorice“ — izjavi g. Mrazović — „postala je bezpredmetnom, sada neka Magjari nas u Zagrebu potraže;“ — nekoliko nedjelja poslie eto naših „pouzdanika“, gdje prepokorno i preponizno kucaju na vrata magjarskih državnika, da nastave toli slavnu diplomatičku akciju; za legitimaciju služila jim pouzdanica opozicijonalnih zastupnika, koju su od ovih izmolili u ime sloge, iza kako su sami očitovali, da je spomenica i diplomatička akcija petorice postala bezpredmetnom.

Nije li to u istinu bila politika „nesmiljene volje i silovite ruke“ naprama vlastitoj stranki i naprama vlastitomu narodu?

Ali su s toga „velika i koristna“ stvorili naši „autoriteti.“

Grof Lonyay, da „pouzdanikom“ hrvatskoga naroda posvjedoči svoje štovanje, ponudi jim za njihova diplomatička putovanja dnevnice iz ugarske državne blagajne*) te jih odpusti s utješivom izjavom, neka svoju sreću pokušaju kod novih izbora, jer će u slučaju izborne pobjede š njimi na temelju „spomenice“ paktirati; ujedno naglasi ipak, da u slučaju pobjede „unionističke“ stranke svako daljnje pregovaranje s „narodnom strankom“ po sebi prestaje, jer ustavoljubivi grof Lonyay odviše cieni i uvažava ustavno načelo, po kojem parlamentarna većina narod zakonito zastupa.

Pouzdanici vratiše se, naslanjajući se na već prokušanu sviest hrvatskih izbornika, puni sladke nade (!) u Hrvatsku.

Grof Lonyay pošalje u Hrvatsku na bansku stolicu pl. Vakanovića, a ovomu (kako je „Pester Lloyd“ sam

*) Ovu su ponudu gospoda „pouzdanici“ odbili.

Digitized by Google

priznao) do 200.000 for. za izbornu agitaciju; uzprkos tomu ostao je taj magjarski grofovski poštenjak i s „pouzdanici“ narodne stranke u diplomatičkoj svezi.

Tako nastupi pod egidom grofa Lonyaya i pod njegovim vrhovnim vodstvom u Hrvatskoj do skrajnosti ogavna, strastvena i koruptivna izborna agitacija, u kojoj se sinovi jednoga te istoga naroda medjusobno proganjahu, zlostavljahu i obezčašćivahu, da si izbornom pobjedom zajamče blagonaklonost grofa Lonyaya, patronat ugarske vlade.

Tadanja domaća vlada i njezina stranka navjesti pod okriljem ugarskih doglavnika raztalašenom u Hrvatskoj korupcijom rat javnomu moralu, te je tim svoje protivnike donekle prisilila, da se in summa necessitate na vlastitu obranu i na odklon skrajnje narodne propasti posluže gdješto represalijami, koje u normalnih okolnostih nebi svagda proći mogle etičnu cenzuru; no uzprkos tomu mora se priznati, da je i za ovo vrieme ogromna većina pristaša narodne stranke vojevala samo poštenimi sredstvi, te da je s riedkimi iznimkami na biralištih poštenje i rodoljublje nadvladalo korupciju i sebičnost. U toj borbi posvjedočio je naročito naš seljački puk, da je vriedan ustavne slobode, te da bi uz pravo vodstvo vrstan bio u borbi za nju uztrajati do pobjede.

Pojedine za naš narod sramotne faze tadanje agitacije prelazim, jer su se strasti već slegle, te jer mi se potanko opisivanje ove agitacije upravo gadi. Samo ću iztaknuti nekoje momente, koje prama svrsi ovih redaka zašutiti nemogu. Pročulo se, da će vlada podpisatelje rujanskoga manifesta, ujedno kandidate „narodne stranke“ za predstojeće izbore, staviti u iztragu radi „veleizdaje“. Uslied toga pozove me g. Mrazović brzojavno u Zagreb na dogovor. Razloživ mi pogibelj, koja kandidatom „narodne stranke“, odnosno stranki samoj prieti, zapita me g. Mrazović, kako da se po mojem mnienju ova pogibelj najbolje osujetiti može.

Na ovo ja sam g. Mrazoviću razložio, da se sa-

Digitized by Google

držaj rujanskoga manifesta niti po Žuvićevoj kaznenoj noveli nemože smatrati za „zločin veleizdaje“, da će po svoj prilici našim protivnikom samo do toga biti, da nam kaznenom iztragom zaprieče izbor u sabor, te da se s toga smjesta pobrinuti moramo za substitucijonalne kandidate „narodne stranke“, koji će tim sjegurnije izabrani biti, jer će vlada i njezina stranka narod proti sebi do skrajnosti ogorčiti, ako iz stranačke objesti u istinu izvede svoju prietnju. G. Mrazović izjavi mi na to, da on preporučuje bolje sredstvo, sastojeće se u tom, da bi podpisatelji rujanskoga manifesta zanijekati imali autentičnost svojih podpisa, što će tim laglje učiniti moći, jer se nikako neće dobaviti moći izvor rujanskoga manifesta i izvorni podpisi.

Ovaj sam predlog g. Mrazovića odlučno odbio, naglasiv, da bi mi „narodnu stranku“ i pred tudjim svietom i pred vlastitim narodom do vieka osramotili, kad bi radi predstojeće nam kaznene iztrage, dakle radi osobne pogibelji zatajili autentičnost spisa, u kojem smo se narodu svečano zavjerili poštenom rieči.

Kad mi je g. Mrazović prigovorio, da se tuj neradi o našoj osobnoj pogibelji, već o pogibelji za cieli narod, radi koje nam se zataja naših podpisa namiće kao rodoljubiva dužnost, odvratih mu konačno, da ja na taj predlog nipošto nepristajem, jer bi moralni poraz „narodne stranke“ bio nenadoknadiv, te da ću ja u slučaju iztrage ne samo priznati autentičnost svoga podpisa, već da ću pred sudom i autentičnost ostalih podpisa posvjedočiti.

G. Mrazoviću nije bilo dosta, što se je pred grofom Lonyayem radi rujanskoga manifesta pokajao „spomenicom“ p e t o r i c e, već je spreman bio i na zataju vlastitoga podpisa, sve iz oportunitetske rodoljubive požrtvovnosti i ad majorem populi gloriam!

U nastavku našega razgovora prekine nas onom sgodom g. Khon, ozloglašeni Rauchov „špicl.“

G. Mrazović ponešto se preda mnom zastidi, jer je

Digitized by Google

dobro znao, da sam ja od ove vrsti „pomoćnikâ“ u narodnoj borbi zazirao. Na moj prigovor, da je njegova sveza s takovimi subjekti njega i ciele stranke nedostojna, odvrati mi g. Mrazović, da „nije moguće biti bez takovih ljudi.“ *)

Na to sam ja g. Mrazoviću spomenuo, da takove nedostojne sveze samo narodnu stvar kompromitirati mogu. **)

Ovo sam naveo u dokaz, da je g. Mrazović slabo mario za u g l e d stranke, te da su se njemu u političkom djelovanju osim spletaka „na veliko“ milile i sitne spletke „tajne policije.“

Ovo budi samo mimogred spomenuto.

Od zamašna upliva za naš narod bilo je političko djelovanje gospode „autoritetâ“ u oči i poslie izborâ, obavljenih pod vladavinom g. pl. Vakanovića.

XIV.

Valja mi naglasiti, da je rujanski manifest bila p o s l j e d n j a „službena“ izjava obstojale „narodne stranke“ kao t a k o v e; „spomenicu“ bo petorice nije ova stranka kao takova ustavno odobrila, pače ju sam g. Mrazović u klubu stranke proglasio b e z p r e d m e t n o m.

„Obzor“, tobože službeno glasilo „narodne stranke“, bio je u istinu samo g l a s i l o g o s p o d e a u t o r i t e t â, o kojih je smjer i sadržaj toga lista zavisio. „Obzor“, nemareći za zaključke kluba „narodne stranke“, priob-

*) Bilo bi zanimivo znati, da li g. Mrazoviću i danas treba „takovih ljudi?“

**) Da se nisam u tom prevario, posvjedočiše Sinkovićiade, zatim novinarska izjava „špicla“ Epsteina (bivšega za neko vrieme takodjer u službi g. Mrazovića): „da mu njegova čast daljnje drugovanje s ljudmi à la Miškatović i Mrazović nedopušta.“ Nije li g. Mrazović nedostojnom svezom s ovakovimi subjekti lahkoumno kompromitirao cielu stranku, koja ipak o tih svezah niti je znala, niti jih je odobrila?

Digitized by Google

ćio je „bezpredmetnu“ *) spomenicu petorice, koja zanj preko noći postade programom i stožernim temeljem narodne stranke.

Kad sam se radi „Obzorova“ laviranja lievo i desno potužio bio, reklo mi se, da Miškatović nije narodna stranka, te da ova nemože odgovarati za Miškatovićeve „plucere“, dočim su s druge strane članovi „Obzorova“ uredničtva „autorstvo“ glede takovih novinarskih „plucera“ obično od sebe odbijali. No do skora iztakne „Obzor“ geslo „revizije“, pod kojim je narodu obećivao pobjedu njegovih poglavitih zahtjeva, kojim se po „Obzorovu“ tumačenju nisu toliko opirali Magjari, koliko „magjaroni.“ U tom smjeru vodio je „Obzor“ izbornu agitaciju. Sukus „Obzorova“ razlaganja bio je sliedeći:

„Kad nebi bilo „magjaronâ“, zadovoljili bi Magjari glavnim zahtjevom hrvatskoga naroda. Magjari posvjedočili su svoju pripravnost u tom pogledu prigodom povjerljive razprave njihovih državnika s „autoriteti“ „narodne stranke.“ Magjari neće ipak tim željam zadovoljiti, dok se u Hrvatskoj unionistička stranka bori proti promjeni Rauchove nagode. Unioniste, vulgo magjaroni, glavna i jedina su zaprieka zahtievanoj po nas reviziji. Magjarom treba dokazati, da unionistička stranka u zemlji oslona neima, a najbolji će tomu biti dokaz, ako prijašnji opozicijonalni zastupnici na istih biralištih opet izabrani budu.“

Ogromna većina izbornika nije umjela razlikovati novo geslo „revizije“ od p r i j a š n j e g a gesla „narodne stranke“, te su izbornici većim dielom mislili, da će, ako na novo izaberu prijašnje zastupnike, izabrati i p r i j a š n j a n a č e l a „narodne stranke“, zato su izborne pobjede, naročito na seljačkih biralištih, kao kod prvih

*) Ova je spomenica postala u istinu „bezpredmetnom“, jer su gospoda „autoriteti“ kod revizije nagodbe od svih bitnih u toj spomenici izraženih zahtjeva odstupili. G. Mrazović imao je dakle posve pravo, kad je izjavio, da je ova spomenica postala — „bezpredmetnom.“

Digitized by Google

izbora, većinom izvojevane bile pod geslom „samostalnosti i cjelokupnosti domovine“.

I kandidati većim su dielom u tom smjeru pred izbornici razvijali svoje programe, a i oni, koji su geslo „revizije“ naročito iztaknuli bili, toliko su uvjeta reviziji nabrajali, da njihovi izbornici u tih programih nisu nazirali bitne promjene dosadanje politike „narodne stranke“.

Na raznih biralištih izticali su kandidati iste stranke različite (veće ili manje) zahtjeve prama političkomu razpoloženju dotičnih izbornika; „revizija“ značila je na različitih biralištih sad sve sad ništa.

Da su i kandidati „narodne stranke“ bez zaključka kluba ove stranke promienili političko svoje stanovište, više su zakrivili „autoriteti“, naročito g. Mrazović, svojimi privatnimi dopisi na pojedine kandidate i ustmenim nagovaranjem, nego li „Obzorovo“ piskaranje, kojemu se i zagovornici „revizije“ često opirahu.

„Autoriteti“ izumiše, da članove „narodne stranke“ primame na stanovište „službeno“ zabačene spomenice petorice, nebrojene bajke o tobožnjih izjavah (prietnjah i obećivanjah) najuplivnijih državnika ili pače i članova kraljevskoga doma, te su svoje bajke udešivali prama individualnoj ćudi i prama duševnoj sposobnosti dotičnika. „To priobćujem samo Tebi, jer se podpuno osloniti mogu na Tvoju uvidjavnost, no ovo neka bude Tvoja tajna, koja se sada niti u klubu priobćiti nemože, jer u klubu ima nepouzdanih ili lahkoumnih elemenata, koji bi budi iz zlobe budi iz nepromišljenosti osujetiti mogli svaki uspjeh“. — Ovom su po prilici primjetbom popratili „autoriteti“ svoje bajke, kad su za svoje plemenite nakane snubili pojedine članove „narodne stranke“.

Bivši moj profesor iz religije g. Brodnik reče nam jednom: „Ako bi crkva uztvrdila, da je ovaj bieli (školski) zid crn, to bi vi i to vjerovati morali, jer je crkva nepogrešiva“. Na to odvratismo mi tomu gospodinu profesoru, da mi takova šta nikada vjerovali nebi, jer bi to značilo griešiti proti zdravomu razboru. No i danas

Digitized by Google

imade jošte katolika, koji o djelokrugu i o nepogrešivosti katoličke crkve imaju nazore g. Brodnika.

Žalibože imali su mutatis mutandis mnogi po volji i domoljubnoj ćudi odlični članovi „narodne stranke“ slični nazor o ugledu i o nepogrešivosti „autoritetâ“, te su premnogi u istinu u najboljoj nakani po nagovoru „autoritetâ“ podupirali nastojanja, koja bi oni voljeli bili i najvećimi žrtvami pobijati.

Tim se tumači inače nedokučiva okolnost, da su autoriteti, njihovi pouzdanici i osobni obožavatelji preko noći na biralištih priznali pravnu, ustavnu zakonitost Rauchove nagodbe, koju su prije svom žestinom pobijali, te kojom se izpunjenje pravednih i već nebrojeno puta svečano priznatih težnja hrvatskoga naroda čini „zakonito“ odvisnim od privole ugarskoga sabora.

„Mrazović je priznao nagodbu“ — tom me viesti iznenadi g. dr. G. u pisarni pokojnoga karlovačkoga načelnika dra. Ivana Šimunića.

„Nije moguće“ — odvratih.

„Evo ti dokaza crno na bielo“; dotičnik uruči mi tiskane izborne programe zagrebačkih kandidata, a medju ovimi i program g. Mrazovića.

G. Mrazović, kad je natiskati dao svoj „nagodbeni“ program, bio je već izabran zastupnikom gorskoga kotara primorske županije.

Odputovah u Zagreb, da g. Mrazovića upitam, da li je program, natiskan pod njegovim imenom, autentičan?

G. Mrazović opravdavao je taj svoj program tim, što je zagrebačko biralište vrlo pogibeljno, te što se na tom biralištu bez takova programa prodrieti nemože!!

Gospodin Mrazović pokušao je tim „svoju spomenično-nagodbenu“ politiku svaliti na ledja zagrebačkih izbornika, te je smatrao, da će za vodju i prvaka „narodne stranke“ izborna pobjeda na temelju bitno i načelno promienjena programa biti u istinu p o b j e d a k a n d i d a t a „n a r o d n e s t r a n k e“.

Ja sam tom sgodom g. Mrazovića molio i zaklinjao,

Digitized by Google

neka opozove program, kojim se razkrštuje sa cielom svojom prošlosti te neka se radje odreče zagrebačke kandidature, nego da njegov izbor bude umjesto pobjede porazom „narodne“ a pobjedom „unionističke stranke“.

„Težka nam jošte predstoje vremena“, rekoh g. Mrazoviću, „sačuvajte se narodu i njegovoj borbi, dosta je žalostno, ako će drugi odstupiti od načelne borbe, no Vi, g. Mrazoviću, Vi to nipošto činiti nesmijete, jer ćete tim razstrojiti narodnu vojsku, jer ćete se i Vi sami do skora iztrošiti bez svake koristi na štetu naroda“.

„Molim Vas liepo, dajte mi mira, Vi se ili nerazumijete u politiku ili Vam je samo iz taštine do toga stalo, da si stvorite kakovu stranku“, odvrati mi g. Mrazović.

„Kad bi Vaša sumnja bila temeljita“, prigovorih g. Mrazoviću, „tada bi me taj Vaš korak radovati morao, te Vas nebi zaklinjao, da se nerazkrstite sa svojom prošlosti; nije meni do nove stranke, već je meni do toga, da se „narodna stranka“ nerazpadne, te da se novom Vašom politikom nepotrese javnim moralom u našem narodu“.

Uzalud sam molio, uzalud zaklinjao; g. Mrazović ostade ledena srca i nesmiljene volje.

Bolno me obuze čuvstvo.

U Mrazovićevu programu nisu bila izražena načela, kojim sam punim žarom mlada srca drage volje žrtvovao svoje ugodno učiteljsko zvanje, svoju i svoje obitelji eksistenciju za Rauchova banovanja.

Došav u stan premile mi majke, koja me je, zabrinuta za moje zdravlje i za moju obitelj, nebrojeno puta zaklinjala, da se kanim politike, gorko sam se razplakao.

„Sve je propalo“, zavapih, „a u meni neima dovoljne snage ni moći, da od naroda odklonim prieteću mu pogibelj“.

Očajanje duše za kratak sam čas svladao, zavjeriv

Digitized by Google

se, da ću, što u mojih silah bude, makar i osamljen nastaviti borbu za — istinu i pravo.

Ponovljeni pokušaj majke svoje, da me odvrati od svakoga djelovanja na političkom polju, suzbio sam prigovorom, da me na političko djelovanje sili ista ona unutarnja sila, koja pravoga znanstvenika uz velike patnje i pogibelji vodi u ledeno more i do ekvatora, u pustare i medju divljake; ista ona sila, koja umjetnika nagoni, da umjetnosti žrtvuje svaki drugi obzir, ista ona sila, koja je Galileom zavladala, kad je u oči groznih muka izrekao svoju: „Pa ipak sunce stoji".

Ova je snaga unutarnje zvanje.

Primjer g. Mrazovića sliedili su drugi članovi „narodne stranke", nu kako rekoh, narod „splohom" nije razumio stvarni dohvat ove razlike, te je stupio u izbornu borbu u misli, da birajuć prijašnje zastupnike, bira i prijašnja načela svojih kandidata.

Čedno i po gdješto zagonetljivo priznanje „nagodbe" ovili su dotični kandidati „narodne stranke" tolikimi i toli zamašnimi revizijonalnimi zahtjevi, da su i izobraženiji i izkusniji izbornici u tih programih nazrievali samo „drugi put k istoj svrsi".

Po zaključku kluba i da se ugarskim državnikom posvjedoči vlast i ugled „narodne stranke" u narodu, bili su posvuda prije izabrani zastupnici iznova kandidirani.

Izbori su završili pobjedom „narodne stranke" te su i pobjede kandidatâ protivne stranke velikom većinom bile samo prividne, jer nasilnički izvojevane flagrantnom povredom slobode izbora i bezstidnom povredom pozitivnoga izbornoga reda.

Tko nije na raznih biralištih na vlastite oči gledao uzvišeno narodno oduševljenje, taj niti nemože prosuditi značaj onih izbora; a tko je bio svjedokom toga oduševljenja, taj će priznati morati, da izborne pobjede „narodne stranke" nisu izvojevane bile pod geslom sitni-

Digitized by Google

čarskoga oportuniteta, već najvećim dielom pod geslom „slobode i samostalnosti cjelokupne domovine“.

„Da budemo svoji u svom“, to je bio, naročito na seljačkih biralištih, kratak program i kandidatâ i izbornikâ.

Seljački izbornici sisačkoga kotara n. pr., koji su, poskidavši šešire, ozbiljna i tronuta lica zapjevali „Još Hrvatska nij' propala“, nisu zaista ni iz daleka na to pomislili, da će „narodna stranka“ uzpostaviti „magjaronsku politiku.“

Ako „autoritetom“ vladajuće stranke i danas jošte uztreba svjedočbe, da su dostojni povjerenja magjarskih doglavnika, to jim ja ovu svjedočbu mirne duše izdati mogu, jer u istinu nije bila šala toli uznosito narodno oduševljenje uspavati i u narodu našem za dosta dugo vremena ugušiti duh neodvisnosti i slobode.

Kad nebi bilo „autoritetâ“ današnje vladajuće stranke, morali bi danas magjarski državnici iztočno pitanje rešavati pod uplivom i pod pritiskom „hrvatskoga pitanja“, kojega su samo „autoriteti“ vladajuće stranke za neko vrieme Magjare riešili.

Nije li to u istinu zamašna zasluga naših „autoritetâ“, za volju koje se Magjari u njih mirne sviesti pouzdati mogu?

XV.

„Autoriteti“, pozivajući se na izbornu pobjedu, zahtievali su od Magjarâ za Hrvatsku „narodnu“ ili bolje „narodnjačku“ vladu.

Magjari pako zahtievali su od „autoritetâ“ ponajprije izmirenje „narodne“ s „unionističkom“ strankom i odlučno razkrštenje „autoritetâ“ sa „nepomirljivimi“, t. j. sa dosljednimi članovi „narodne“ stranke.

„Posvjedočite ponajprije, da ste dostojni našega povjerenja, posvjedočite, da ste iskreno pokajali svoje dosadanje zablude. U ovu svrhu liepa Vam se pruža sgoda kod predstojeće saborske verifikacije, kod izbora za za-

*

Digitized by Google

jednički sabor i kod saborske adrese" — ovako je glasila rešitba magjarskih doglavnika.

Grof Andrassy, vrlo za to zabrinut, da hrvatski sabor bude što ugledniji i podpuniji, sazvao je sa svih strana svieta gospodu viriliste, koji su s riedkimi iznimkami „unionistički" klub počastili svojim pristupom.

U tom klubu sjedili su: nadbiskup Mihalović, barun Rauch, pl. Vakanović, presv. Živković, presv. Kušević, presv. Dutković, grofovi Pejačevići, barun Prandau, pl. Julijo Jelachich, Petar Horvath i dr.

U tom klubu jur je zviezda baruna Raucha potamnila, ustrašiva sila njegova imena jurve obumrla bila; u tom klubu bila je scisija već spremljena samo pitanje „dneva".

U klubu pako „narodne stranke" bio je Levin Rauch bauk, kojim su „autoriteti" jurišali na domoljubnu i na pravnu sviest članova „narodne stranke".

I u tom klubu bila je scisija spremljena samo pitanje „dneva".

I lievo i desno imalo se je scisijom prekinuti tradicijonalno djelovanje svake stranke, ovdje i ondje spremali su scisiju oni, koji su imali moć na većinu dotične stranke; razlika se sastojala samo u tom, što su unionistički secesionisti spremali promjenu na bolje, napredak, a „narodnjački" secesionisti promjenu, koja je značila nazadak.

Dočim su „autoriteti" ove stranke nas, koji smo ostali vjerni tradicijonalnoj politici „narodne stranke", nazivali secesionisti, bili su to u istinu oni sami i oni njihovi sljedbenici, koji se tradicijonalne politike i prvobitnoga programa ove stranke odrekoše.

Unionistički klub prisvoji si saborske prostore, dočim si klub „narodne stranke" iznajmi Coronellijevu plesnu dvoranu u Kukovićevoj kući.

Žalibože nastavi klub „narodne stranke" u toj dvorani političko-diplomatičke plesove. „Autoriteti" plesali

Digitized by Google

su po svirki magjarskih državnika, a dobroćudni i do skrajnosti povjerljivi članovi kluba po gudbi gospode vodja. Krasna li i zabavna plesa za magjarske šoviniste i njihove skutonoše! Užasna li plesa za ponos, za pravo, za dobrobit hrvatskoga naroda!

„Autoriteti“ imali su za pojasom diplomatički „nož“ — logike činjenica, koje su ipak većinom oni sami spremali, a stranom izmišljali. Tim se diplomatičkim nožem autoriteti mahali rodoljubne požrtvovnosti, ustavne i pravne sviesti ostalih članova „narodne stranke“ i njim su izvojevali politiku kompromisijonalnu.

U unionističkom klubu bilo je mnogo članova, protiv izboru kojih podnešene su bile u nebo vapijuće tužbe ništetnosti, te koji se po izbornom redu nebi nipošto verificirati mogli bili. Unionistički klub nehtjede pristati na zakonitu verifikaciju, već je u ime sloge i pomirbe zahtievao verifikaciju kompromisom. Ovaj zah ;e unionističkoga kluba, poduprt po magjarskih „posrednicih izmirenja“, bio je za „autoritete“ narodne stranke Scylla, a pravna i ustavna sviest ostalih članova „narodne stranke“ Charybdis.

Dočim „autoriteti“ nisu imali dosta moralne snage, da pravnoj i ustavnoj sviesti te ugledu i dužnosti narodnoga zastupstva žrtvuju zamamljiva obećanja magjarskih državnika, te dočim nisu imali ni srca ni volje, da nemoralni i protuzakoniti zahtjev unionističkoga kluba odlučno odbiju, pozivljuć se na predležeće tužbe ništetnosti i na pozitivni izborni red, nastupiše oni put kompromisa. U konfidencijonalnih klubskih dogovorih „narodne stranke“ mnogi se članovi njegovi kriepko opirahu kompromisijonalnoj verifikaciji, jer su u takovoj verifikaciji punim pravom nazirali toli povredu zakona, koli povredu prava i sviesti nezakonitimi izbori oštećenih izbornika. G. Krestić, „autoritet“ stranke, uzalud je dokazivao, da su stranke na takav kompromis zakonito i pravno ovlaštene tobože, jer verifikacija zavisi jedino o saborskoj odluci; većina članova „odbijala“ je takovu

Digitized by Google

argumentaciju, te sam od mnogih čuo izjaviti: „Ako bi i na sve drugo pristao, glede verifikacije nemogu i neću odstupiti od izbornoga reda.“

Ova se odluka, ovo se uvjerenje većine članova „narodne stranke“ nije moglo odstraniti ravnim putem, s toga se mašili „autoriteti“ spomenutoga noža „logike činjenica“.

Na moje i drugih zastupnika prigovore, da sabor u pogledu verifikacije vrši sudačku vlast i dužnost, da se sudac sa tuženikom nemože na štetu tužitelja nagoditi, te da s toga zastupnici naroda kod verifikacije jedino po savjesti i obzirom na postojeći izborni red odlučiti mogu, neznadoše „autoriteti“ izumiti proturazloga do fraze, da politika sastoji iz vječnih kompromisa, da politika nije vezana na stavna načela, da je sabor o verifikaciji vrhovni sudac, proti kojemu priziva neima itd.

No manjkajući razlog zamieniše „autoriteti“ „logikom činjenica.“

Poslie diplomatičko-etiketnih pokušaja izmirenja trebalo je pristupiti k pozitivnomu radu saborskomu, a u ovu svrhu trebalo je, po zahtjevu magjarskih „posrednika izmirenja“, prije svega konkretnih zaključaka jednoga i drugoga kluba. S toga bi i u klubu „narodne stranke“ pitanje ob izmirenju ili bolje o kompromisu stavljeno na dnevni red.

XVI.

Ako se nevaram, predloži g. Mrazović*) klubu, neka klub izabere odbor, koj bi s unionističkim klubom konferirati imao o pomirbi.

Klub „narodne stranke“, izabravši zahtievani odbor, zaključi ipak, da taj odbor jedino saslušati ima želje i predloge povjerenikâ unionističkoga kluba, no da se **neimade** upuštati u nikakove meritorne razprave, a najmanje u kakove kom-

*) Možda i tko drugi.

Digitized by Google

promise. Taj zaključak unešen bi u sjednički zapisnik kluba. Samo jedan ili dva dana poslie toga zaključka iznenadi prevriedni taj odbor, sastavljen od „pouzdanikâ“ stranke, klub sliedećom izjavom:

„Mi smo se sa odborom unionističkoga kluba sporazumili u sliedećih točkah:

Jedan ćemo izbor ex primo decreto uništiti, glede (neznam više točno broj) nekolicine odrediti ćemo iztragu, a ostale ćemo kompromisom verificirati.

Mažuranić bude predsjednikom, Živković prvim podpredsjednikom, a od svake stranke birat ćemo po dva bilježnika“.

To bijaše „nož“ logike činjenica!

Poslie toga izvješća ja sam zahtievao, neka se pročita zapisnik o prijašnjoj sjednici. Mojoj želji bi nakon kratke razprave zadovoljeno. Poslie pročitana zapisnika ja sam po prilici ovako progovorio:

„Pitam članove odbora, kojim su pravom s odborom protivničkoga kluba utanačili sada priobćeni nam kompromis, kad jim je naročito našim zaključkom zabranjeno bilo, da se u takove dogovore neupuštaju, te kad su jedino saslušati imali predloge protivničkoga kluba, neupuštajući se u nikakove meritorne pregovore? Smatraju li članovi odbora nas ostale članove kluba djecom ili marionettami, kad se usudiše povrieditи naš zaključak, kao da ga nikada ni bilo nije?“

Poslie toga uvoda nadvlada me srčba radi toli drzovite samovolje te sam uzrujanim glasom i žestokimi riečmi ukorio toli flagrantnu povredu klubskoga zaključka i klubske discipline.

(Presvietli gospodin Zmajić reče mi poslie klubske sjednice na pol u šali: „I Vi nas danas niste prali sapunom, već sjekirom“.)

Zar nisu „autoriteti“ takovim postupkom posvjedočili, da klub „narodne stranke“ smatraju samo „nuždnim zlom“, a s druge strane pukom stafažom i makinom,

Digitized by Google

koja se na prosto kretati mora po njihovoj prevrtljivoj volji?

Mnogi su članovi kluba bili ovim postupkom uvredjeni, te se sa svih strana tomu postupku glasno prigovaralo.

No g. Mrazović znade u takovih sgodah biti vrlo poniznim i rezigniranim.

S toga progovori g. Mrazović po prilici ovako:

„Ta dogovori odborski Vas nevežu, gospodo. Do Vas je, da na ove dogovore pristanete ili da jih zabacite". Ta odbor Vam je priuzdržao konačnu odluku, kao i odbor protivne stranke svomu klubu. Bog zna, jeda li će protivni klub na sve točke pristati (sic!); pomislite, gospodo, da u protivnom klubu Rauch gospoduje. Ja sa svoje strane molim Vas, da na ove zaključke pristanete, jer su ove koncesije ultimatum protivne stranke, te jer ćete i sami lahko dokučiti, što bi sliedilo, kad bi se naši dogovori s protivnom strankom razbili. Tim bi Rauchu i njegovim pristašam najveću uslugu učinili. I ja bi najvolio, kad toga nesretnoga kompromisa nebi trebalo, no odnošaji su takovi, da mu se oteti nemožemo. U ostalom ja ću se Vašemu zaključku pokoriti (po običaju!), a možemo pokušati, možda će protivnici jošte nešto popustiti, što ja u ostalom nevjerujem. Nemožemo ipak tajiti, da smo veliku moralnu pobjedu (!) izvojevali tim, što bude Mažuranić opet izabran predsjednikom."

Kad „vodja" stranke tako govori, što da govore ostali članovi majorum i minorum gentium, koji se u patriotizam, u političku zrelost i vještinu gospode „autoriteta" podpuno pouzdaše? Pa ipak bilo je prigovora što u formi elegičnih tužaljka, što u formi „blagih želja", što u formi odrešita prosvjeda.

Gospoda „autoriteti" uvidiše, da stvar još nije dozrela za klubsku razpravu, da članovi kluba jošte nisu dovoljno „informirani", da se ustavna i pravna sviest klubskih članova jošte nije dovoljno svikla na politiku oportuniteta. S toga se klubska sjednica odgodi.

Izvan kluba izmišljali su „autoriteti" bajku za baj-

Digitized by Google

kom o ozbiljno nikad izuštenih prietnjah i obećanjih, zatim o predstojećih grozotah, strahotah i rajskih slastih, te su svaki po nekolicinu „renitentnih“ članova kluba stavili u „obsadno stanje“.

Nastojanju „autoritetâ“ opirahu se zastupnici Turelli, Sviličić, Posilović, barun Rukavina, Ogjić, pokojni Josip Špun, Ferkić i drugi. Naročito mi je spomenuti uzor poštenjaka Muzlera, koj je u klubu za „istinu i pravo“ svakom prigodom sve dotle čedno, ali otvoreno i muževno vojevao, dok ga nije shrvao zaključak većine, kojoj se on, neka mi oprosti izraz osvjedočenja, iz krivo shvaćene discipline napokon pokorio. Takovih članova bilo je u klubu narodne stranke i više, no o pojedinih članovih ja ću na drugom mjestu ove „izpovjedi“ progovoriti.

Razprava o kompromisu bi iznova stavljena na dnevni red. Medjuto prihvatio je klub „unionističke“ stranke jur spomenute „zaključke“ obostranih pouzdanika. Tim bi diplomatički „nož“ „autoritetâ“ podbrušen novom „činjenicom.“ Uzprkos tomu žestoko se prepiralo u klubu „narodne stranke“ o kompromisu. No većina članova, stavljena po autoritetih u „obsadno stanje“, prihvati, mogu reći, težkim srcem zaključke „pouzdanikâ“. Tim bi neslavno dovršena druga perioda „narodne stranke“.

(Prva perioda siže do „spomenice“ petorice.)

Glede nas, koji na spomenuti kompromis pristati nehtjedosmo, pozivalo se na klubska pravila, po kojih se manjina pokoravati imade zaključku većine.

U toj dilemi mi smo voljeli izstupiti iz kluba, iznevjerivšega se svojoj svrsi, te smo s toga svoj izstup iz kluba „narodne stranke“ redomice objavili.

Kad je g. Mrazović opazio, da „exempla trahunt“, te da se priličan broj članova sprema na izstup iz kluba, ustade, te zaklinjaše na molitvu sklopljenima rukama članove kluba, neka radi verifikacije neporemete (!) slogu kluba, te neka se kao ustavni (!) ljudi

Digitized by Google

pokore zaključku većine. „Kad se g. Makanec i nekoji članovi nikako sviknuti nemogu na disciplinu, to Vas, gospodo, zaklinjem i molim, da Vas bude što manje, koji ćete u pitanju o verifikaciji ostati na stanovištu prava.“ Ovimi riečmi i sklopljenima na molitvu rukama zaklinjao je prvak, vodja i pouzdanik naroda i „narodne stranke“ članove kluba, da odustanu od verifikacije po savjesti i zakonu.

Uslied ove tragikomedije krv mi je uzavrela. „Šteta“ — rekoh, „da narod nevidi i nesluša, gdje prvak i vodja stranke sklopljenima rukama zastupnike naroda zaklinje, da odustanu od zakona i prava i od boljega osvjedočenja. Zašto ste razpinjali narod na križ mukâ, zašto ste u narodu uzvrpoljili sve plemenite i neplemenite strasti, kad nas zaklinjete, da budemo mameluci, da pogazimo najsvetiju dužnost narodnih zastupnika? A kakova za narod korist od oportuniteta, koj se uvadja flagrantnom povredom pravne i ustavne sviesti, povredom ugleda i dužnosti narodnoga zastupstva, koje bi imalo biti najuzvišenijim hramom narodne časti ustavnosti i zakonitosti? Ja prosvjedujem proti Vašemu zaključku i svaljujem na ledja onih, koji su tomu zaključku krivi, odgovornost za posljedice njegove. S bogom!“

Tim sam uz nekoje drugove izstupio iz kluba, koj je sam sebe izgubio, podlegnuvši diplomatičkomu „nožu“ „autoritetâ“.

Poslie našega izstupa bili smo još neko vrieme pripušteni na „galeriju“ kluba, naravno bez decizivnoga „votuma“, al su nam za kratko i vrata na klubsku galeriju zatvorena bila.

Našemu izstupu radovali se „autoriteti“, dočim su naš izstup žalili oni štovani zastupnici toga kluba, koji ako i nisu aktivno vojevali proti nasilju „autoritetâ“, ipak su rado slušali, kad smo mi „ljevičari“ vojevali za „istinu i pravo.“

Gospoda „autoriteti“ imali su našim izstupom novu „činjenicu“, no logika ove činjenice bila jim je samo

Digitized by Google

u toliko povoljna, u koliko su sada u klubu „narodne“ stranke imali laglju i ugodniju poziciju. Sad je trebalo slavnu „pomirbu“ stranaka dokumentirati u saboru. Verifikacijonalni odbori započeše slavno svoje djelo.

Saborski se verifikacijonalni odsjeci sastadoše, ne da svoj posao obave po svojoj dužnosti, t. j. po ustanovah izbornoga reda, već da izvan sabora ugovorenomu protuzakonitomu kompromisu podadu formalnu, prem protuzakonitu potvrdu.

U tom pogledu jednako se postupalo u svih odsjecih, te će dovoljno biti, ako opišem verifikacijonalni postupak III. verifikacijonalnog odsjeka.

Žriebom izabrani su u III. odsjek gospoda: Grof R. Sermage, dr. Vučetić, grof A. Kuhen, Ivan Tombor, N. Kiepach, S. Vrbančić, grof Hinko Khuen, A. Jakić, J. Šušković, dr. J. Malec, Vj. Matačić J. Vončina, grof Petar Pejačević, B. vitez Zmajić, barun Š. Ottenfels, barun Gj. Rukavina, grof D. Eltz, Tošo Rogulić, J. Rogulić, Stj. Hervoić, J. Lehpammer i ja.

U tom odsjeku bili su članovi unionistički u manjini (10 proti 12.)

Predsjednikom toga odbora bio je vitez Zmajić, a izvjestiteljem g. Ivan Vončina.

Treći odsjek imao je verificirati članove IV. odsjeka.

Proti mnogim članovom toga odsjeka (naročito proti Parapatiću, Šomogjiu, Hatzu, Maljevcu, Pogačniku, Labašu i Branku Jovanoviću, sve članovom unionističkoga kluba) predležale su temeljite tužbe ništetnosti, a isto tako temeljiti prigovori proti banskim pozivnicam grofova Kolomana i Stjepana Oršića, Dragutina Khuena i proti banskoj pozivnici žup. upravitelja L. Kiša.

Zmajić otvori sjednicu. Odmah za tim ustane g. Ivan Vončina, te spomene kompromis, po kojem se ovjeroviti imadu sve banske pozivnice i sve vjerodajnice osim one g. Hatza, glede kojega se saboru predložiti ima

Digitized by Google

povedenje iztrage. „Obzirom na kompromis“, reče g. Vončina, „neće nuždno biti, da čitamo podnešene tužbe.“

Na to sam ja progovorio ovako:

„Slavni odbore! Mene spomenuti kompromis ni u čem neveže, niti on može biti odlučiv za slavni ovaj odbor, jer jus publicum pactu privatorum mutari nequit. Klubovi jedne i druge stranke ugovarali su kompromis kao privatne stranke. Za nas ovdje mjerodavne su jedino podnešene tužbe, izborni red i naša zastupnička pravna i ustavna sviest. S toga molim, da se podnešene tužbe pročitaju, te da se o njih propisno razpravlja. Odluka svakako od Vas će, gospodo, zavisiti, no ja neću da budem sukriv predloženomu po g. Vončini posve protuzakonitomu postupku“.

Na to g. Vončina odrešito primjeti, da je verifikacija jur kompromisom obavljena, te da se s toga tužbe čitati neimaju.

Kad su svi skoro članovi odbora povladjivali Vončinovo razlaganje, zapitah:

„Dakle se tužbe ni čitale nebudu?“

„Ne“ — odvratiše članovi odsjeka.

„Dobro“ — odgovorih — „meni ovdje dalje posla neima, no ja molim, da se u zapisnik uvrsti moj prosvjed proti tomu nezakonitomu postupku, te si ja pridržajem pravo, da ću ovaj svoj prosvjed u saboru obširnije razložiti. Sluga pokoran“.

Tim sam sa g. barunom Rukavinom*) izstupio iz odsjeka.

G. Vončina, kao izvjestitelj, izpusti iz zapisnika opravdani moj prosvjed, te nas (Rukavinu i mene) nije ni spomenuo medju prisutnici, dočim je sve ostale poimence u zapisnik uvrstio.

*) G. barun Rukavina, akoprem i po grofu Andrassyu i po g. Miškatoviću „citiran“ na sabor, pristupi ipak odmah u početku u kolo mlade opozicije, koja se i danas tim ponosi, što ga broji medju svoje članove.

Digitized by Google

Zapisnik pako, o toj sjednici sastavljen, glasio je: „Uzete su u razpravu (!) banske pozivnice itd. (ostala izpustivši).

„Proti banskim pozivnicam, upravljenim na gospodu grofove D. Khuena, Kolomana Oršića, Stjepana Oršića i na upravitelja županije g. L. Kiša, a isto tako proti izborom gg. narodnih zastupnika: Petra Maljevca, Dragutina Antoleka, Dragutina Parapatića, D. Pogačnika, Branka Jovanovića i V. Somogjia predleže tužbe, u pogledu kojih pronašao je ovjeritbeni ovaj odsjek za shodno neuvažiti jih i zaključiti: da se prenapomenuti banski pozvanici i narodni zastupnici (!) priznadu kao ovjerovljeni članovi ovoga sabora“ *) (ostala izpustivši).

I. Vončina v. r.
izvjestitelj.

Nije li ovaj postupak bezprimjeran u ustavnoj poviesti? Nije li ovaj postupak ujedno bilo nasilje proti pravu nezakonitimi izbori povredjenih izbornika? Te nije li ovaj postupak vječna ljaga za kolovodje, koji ga zakriviše i od svojih drugova izmoliše, pače na molitvu sklopljenima rukama? Neka o tom sudi narod i poviest.

Na isti način obavljena bi verifikacija u ostalih odsjecih.

Ja pitam, da li je sabor konštituiran na temelju ovakove verifikacije bio zakoniti i ustavni mandatar naroda, te ustavni i zakoniti tumač njegovih želja? Neka o tom sudi pravna i ustavna sviest našega naroda.

Na dan 27. lipnja 1872. preduzeta bi u javnoj saborskoj sjednici plenarna verifikacijonalna razprava. Ova razprava toli je važna i toli uplivna za daljnji rad toga sabora, te ju obširnije spomenuti moram.

---

*) Nije li ovaj zapisnik s jedne strane očiti falsifikat, a ujedno flagrantna povreda izbornoga reda i najsvetijeh dužnosti verifikacijonalnih odsjeka?

Digitized by Google

Čim je g. Vončina u saboru pročitao gore pomenuti zapisnik, progovorih sliedeće:

„Vis. sabore! Ja imam proti tomu zapisniku primjetbu. Ja sam prisustvovao trećemu verifikacijonalnomu odsjeku i zahtievao sam, da se na temelju zakona svaka tužba čita, sudi i prosudi, budući pako da ovomu zahtjevu nije zadovoljeno bilo, izstupio sam iz odsjeka uz naročiti protest i molbu, da se moj prosvjed ubilježi u zapisnik.

Ja sam stavio taj zahtjev, jer je zakonito opravdan; ali tomu zahtjevu nije zadovoljeno.“

Na to reče g. Vončina: „Istina je, da je učinjen protest i ujedno zahtjev, da se u zapisnik stavi taj protest, ali ovjeritbeni odsjek (t. j. g. Vončina) držao je, da taj protest nespada na sam čin verifikacije (sic!), zato ga nije uvrstio u zapisnik.“

Sabor predje preko moga prigovora na dnevni red, te bi odmah sastavljen i pročitan imenik „verificiranih“ (!) saborskih članova.

Tomu zaključku glavni su bili krivci i kumovi „autoriteti“ narodne stranke, koji si ipak prisvajahu monopol rodoljublja, razboritosti te pravne i ustavne sviesti. G. Mrazović šutio je mramorkome, Miškatović i Vončina pridružiše se, kad sam proti toj verifikaciji govorio, štropotu i galami, nastavšoj na aristokratičkom predjelu sabornice, te su tako sretno ugušili i nadvikali glas „istine i prava“, kojim sam čast i pravo hrvatskoga naroda uzeo u zaštitu. Sa svih se strana na mene digla graja, nu tvrdo moje osvjedočenje i pravna i ustavna sviest ohrabriše me, te sam uz štropot nogu i šaka i uz nedostojno prekidanje, u kojem se osobito gospoda Miškatović i Vončina „odlikovahu“, zadovoljio svojoj zastupničkoj dužnosti, makar sam tada prvi put u saboru progovorio. Danas priznati će mi i mnogi tadanji moji protivnici, a jamačno svi sviestni sinovi našega naroda, da sam vršio svoju dužnost, kad sam u saboru ovako progovorio:*)

*) Neka mi bude dopušteno, da iz saborskoga dnevnika priobćim ove stavke svoga govora.

Digitized by Google

„U pogledu verifikacije nadleži saboru vlast sudačka, koju je sabor dužan s a v j e s t n o i samo po z a k o n u izvršavati, nipošto pako nema sudac s tuženikom kompromis na štetu tužiteljevu unići. Mnienje, da se uslied izvansaborskoga kompromisa stranaka pozitivni zakon mimoići može, po sebi je neosnovano, jer „jus publicum pactu privatorum mutari nequit.“ Kad se na temelju kompromisa u saboru, u zakonodavnom tielu našega naroda, zakon krši, to mi mora biti dopušteno, da proti tomu svoj glas podignem, svoje mnienje o tom razvijem, te svoj protest proti tomu obrazložim.

Ja sam u p r a v r a d i t o g a k o m p r o m i s a morao iz kluba narodne stranke izstupiti, te mene neveže taj kompromis baš nikako. Kad sam bio izabran zastupnikom, zavjerio sam se svojim biračem svečanom prisegom, da ću svagda u saboru muževnom odvažnošću braniti istinu i pravo. Dozvolite dakle, gospodo, da kao zastupnik u saboru svoje pravo vršiti mogu.

Ja prosvjedujem proti tomu kompromisu, jer je p o s e b i n e z a k o n i t, jer je n e p r a v e d a n za dotične izbornike, kojim su kod izbora nečuvena nasilja učinjena; jer je p o g u b a n po svojoj k o n s e k v e n c i j i, jer je n e d o s t o j a n zakonodavnoga tiela, te jer našemu narodu o d u z i m a mogućnost, da pred krunom i cielim izobraženim svietom dokaže k o r u p c i j u, kojom su nevriedni organi nevriedne vlade narodu život trovali i podrovali. Veli se na opravdanje kompromisa, da je dosti učinjeno pravnoj sviesti naroda, ako se t r i izbora unište. To je vrlo čudnovato načelo! Pitam ja, je li zadovoljeno pravnoj sviesti izbornikâ kotara s a m o b o r s k o g a, ako se uništi izbor i v a n e č k i; je li zadovoljeno pravnoj sviesti izbornikâ grada P o ž e g e, ako se uništi izbor g. Hatza*) itd.? Je li zadovoljeno pravnoj sviesti izbornikâ, koji su bili u o s t a l i h kotarih mrcvareni, zatvarani, izpuštani iz listina, ako se sankcioniraju nevaljani izbori, koji su izvedeni proti po Njeg. veličanstvu potvrdjenom zakonu? Nije! Jer bi inače zadovoljeno bilo pravnoj sviesti, ako bi se od d e s e t o r i c e oštećenika samo j e d n o m u ili drugomu stvar njegova povratila, dočim bi stvari ostalih u rukuh o š t e t i t e l j â ostale. Izbori su nezakonito obavljeni, makar se vi u sabornici grlili, koliko vam drago, a što z a k o n propisuje, neka je s v e t o i v l a d i i n a r o d u, a najpače z a s t u p n i k o m naroda u ovom svetom narodnom hramu. Veli se nadalje, da kruna neće dopustiti razpravu ob izborih, kojom bi se kompromitirala vlada. Nije

*) Za kotar jaskanski.

Digitized by Google

moguće, da se je itko od vlade usudio Nj. veličanstvu priobćiti, da je vlada bila koruptivna i da je radila proti zakonu; nije moguće pomisliti, da kruna želi potlačenomu narodu oduzeti mogućnost, da svoj glas podigne proti tlačiteljem, koji izvan zakona stoje. Tko to tvrdi, taj je počinio uvredu veličanstva, jer takova što pojam krune, pojam veličanstva i pojam kralja izključuje. (Strašna vika, štropot nogu — „Dovršite!“ — „Predlog.“ — Govornik: Molim slobodu govora.) Ja ću predlog učiniti, al ga moram prije obrazložiti. Veli se nadalje, da nam je nuždno miriti se. Istina, i ja to priznajem; oprostimo jedan drugomu sve, sakupimo se u jedno kolo, branimo prava našega naroda složno proti svakomu, al jao narodu, kad je prvi korak njegova zastupstva nezakonitost!

Mirimo se, ali neka nam nebude prvi poljubac izmirenja stranaka ćuška za ponos i za pravo naroda i njegova zastupstva!

Nisam imao do sada sgode — (gledeć na desnicu) — s vami razgovarati. Vi velite, gospodo, da je ovaj kompromis uvjet saborovanja ovoga zakonodavnoga tiela, ali nijedan vas nije pravo promislio, da se pomirenje nemože osnivati na temelju nezakonitosti i narodne sramote. (S desna prekidanje i štropot nogama; s lieva glasovi: čujmo!) Mi vam možemo sve uvrede zaboraviti, ali nezahtievajte od narodnoga zastupstva, da počini ovaku grdnu nezakonitost, pa ako je moguće, ukinimo taj kompromis, koj ništa drugo nije, nego kompromitovanje ovoga tiela i našega naroda. I ja sam za pomirenje i vi ćete vidjeti, da ću ja, koj proti kompromisu glas podižem, prvi biti, koj će u svrhu pomirenja svaku osobnu žrtvu podnieti. A vi, gospodo (naprama ljevici), koji se iz domoljubnoga motiva*) smatrate vezanimi vašom rieči protivnoj stranki zadanoj, zaboravljate, da je conditio protivnika turpis, te ste prije svega dužni održati rieč, kojom ste se izbornikom zavjerili. Nedopustimo ugarskoj vladi, da ona misli, da smo mi, zastupnici junačkoga naroda, duševni eunuki.

Ja predlažem, da se verifikacijonalnim odborom naloži, neka posao i to po zakonu provedu, zatim predlažem, da se sjednica pretvori u tajnu, nebi li se pomirenje stranaka poluèilo načinom manje pogubnim i čestitijim!“

---

*) Ovo se je odnosilo na zavedene po „autoritetih“ članove „narodne stranke.“

Digitized by Google

Ovo morao sam ovdje ponoviti, jer se iz verifikacijonalne razprave najbolje zaključiti može, da li smo mi po „Obzoru“ toli napadani i poruženi „ljevičari“ iz kluba „narodne stranke“ izstupili od djetinjarskog hira i od strančarske objesti i taštine — ili pako iz rodoljubive dužnosti.

Verifikacija i s toga je povjestne znamenitosti, jer je daljnje djelovanje sabora s ovom verifikacijom u najužjem uzročnom savezu. „Autoriteti“ su ovom verifikacijom iznova oživili jur obumrlu „unionističku“ stranku i njezinu politiku. Od ove verifikacije započima treća perioda obstojale „narodne“, današnje vladajuće stranke.

XVII.

Spomenuti kompromis imao je tobože značiti pomirbu stranaka ili pače podpunu narodnu slogu.

Nam, koji se tomu kompromisu protivismo, prigovaralo se, da smetamo željenoj pomirbi i slozi naroda.

U istinu trebalo je tada, kao što nam treba i danas, pomirbe i sloge, no samo takove pomirbe, koja po motivu, svrsi i praktičnom uspjehu predvidivo bude na spas narodu, na čast domovini.

Takova se pomirba bez častnih uvjeta i povredom narodne ideje pomisliti neda. Bez častnih uvjeta neima častne pomirbe, a bez ove neima iskrena, trajna ni blagonosna mira. Tko smije tvrditi, da su uvjeti kompromisijonalne pomirbe bili častni, te da je ova služila narodu na spas, domovini na čast?

Plodovi ove pomirbe najjasniji su dokaz tomu, da se joj mogli samo magjarski šoviniste veseliti, dočim je našemu narodu ova pomirba uvila u crno najsjajniji list novije njegove borbe.

Plodove ove ja ću pokušati kratko, ali vjerno označiti.

Prvi plod ove pomirbe bila je ingerencija ugarskih državnika u najunutarnije poslove našega sabora. Sabor

Digitized by Google

sku adresu morali (?) su „autoriteti“ prije, nu što je saboru predložena bila, podnieti magjarskim pouzdanikom na odobrenje, a isto tako listinu zastupnikâ za zajednički sabor i za kraljevinski odbor*), te je tako moguće bilo, da je n a r o d n a stranka odaslala u Peštu ljude poput Juliusa Jelačića, da u ugarskom saboru zastupa interese i ugled hrvatskoga naroda, za koj su takovi ljudi manje marili, nego li za kakovu balerinu. Nasuprot nisu se „narodnjaci“ usuditi smjeli, da u ugarski sabor ili u kraljevinski odbor izaberu makar samo jednoga člana narodne opozicije.

Kako sam već naveo, spremala se u unionističkom klubu već u početku saborisanja scisija, trebalo je samo naći sgodna povoda t. j. trebalo je energične akcije proti barunu Rauchu. Na ovaj korak ipak se neosmjeli baš nijedan od gg. „autoritetâ“, već sam se ja na istu odlučiti morao poznatim mojim predlogom glede lonjsko-poljske parnice, uslied kojega se je scisija u unionističkom klubu preko noći obavila. G. barun Prandau barma izjavi mi svoju zahvalu, što sam svojim predlogom uskorio scisiju. Uslied obostrane scisije ustroji se tako zvana osrednja stranka, kakovu su Magjari u ime pomirbe zahtievali, dočim su ostanci prijašnjih stranaka saboru podali desno i lievo krilo. Članovom osrednje stranke bila je klubska dužnost, da u hrvatskom i ugarskom saboru podupiraju nagodbu austro-ugarsku i ugarsko-hrvatsku, s kojom je ujedno spojena bila dužnost odpora proti ljevici ugarskoga i hrvatskoga sabora u državopravnih pitanjih. Kako su kolovodje kompromisijonalne pomirbe shvaćali svoju zadaću, najbolje je zasvjedočio g. Živković izjavom: „Zašto niste zahtievali, da se više izbora uniŝti, ta mi bi vam još šest ili osam dali“! G. Živković tom se prigodom sladko nasmieši, kao da se tuj neradi o najvećih svetinjah naroda, te je posve ohol bio

*) Gospoda „autoriteti“ tim su pače više učinili, nego li su Magjari zahtievali.

Digitized by Google

na vještinu, kojom je unionistički klub strastvenu popustljivost narodne stranke nadmudrio.

Kao kasnije kod revizije, obavljala se kod kompromisijonalne pomirbe politička jeftimba, te se aranžeri ove jeftimbe u istinu tako žerirali, kao da su jim prava izbornika i prava naroda dana bila u zakup. Jednakom savjestnosti vodili su „autoriteti“ saborsku razpravu, u kojoj na mjesto poslovnika stupi njihova samovolja i stranačka nesnosivost.

U sjednici od 8. srpnja 1872., u kojoj sam stavio svoj predlog glede baruna Raucha, podnešeno bje saboru izvješće adresnoga odbora, koje se je po poslovniku imalo barem tri dana prije čitanja podieliti medju članove, no „autoriteti“ jedva su dočekali, da sabor prihvati kompromisijonalnu adresu te da obavi izbor zastupnikâ za ugarski sabor i za kraljevinski odbor, poslie kojega izbora završiti se imala prva sjeditba toga sabora.

Razprava o predlozih adresnoga odbora pravi je „unicum“ parlamentarizma. Adresni odbor stavi tri predloga: 1. Da se na previšnji kraljevski odpis odgovori adresom; 2. da se iza votiranja adrese obavi izbor zastupnikâ na zajednički sabor; 3. da se iza toga istodobno obavi izbor kraljevinskoga odbora.

Kad je g. Živković, izvjestitelj odbora, njegove predloge pročitao bio, podnio sam na prvu točku protupredlog, poduprt po 10 saborskih članova, smjerajući tamo, da se umjesto adrese stvori predloženi po meni zaključak.

Na dlanu je, da se je o tom zaključku kao i o prvoj točki predloga adresnoga odbora ujedno razpravljati imalo, jer je bilo riešiti, da li se u obće adresa podnieti ima.

Nu g. Živković očitova na prosto, da moj predlog spada na generalnu adresnu debatu, te nam gospoda aranžeri presjekoše rieč, dopustivši nam ipak milostivo, da proti načelnomu pitanju govorimo, iza kako ovo već riešeno bude. Isto tako presjekoše rieč drugu

*

Digitized by Google

Posiloviću, koj je proti drugoj i trećoj točki odborova predloga govoriti htio, te mu i preuzvišeni predsjednik u nastalom žamoru odsječe: „Molim, sada se glasuje, imati ćete rieč poslie“. (!) Na to sgodno primjeti Posilović: „Onda će biti stvar svršena“. No za strastvene pomirljivce nije bilo poslovnika niti parlamentarnoga običaja, te nam, makar sjegurni većine, nedadoše proti predlogom adresnoga odbora ni pisnuti.

Nasuprot moljakahu nas „autoriteti“ prije izbora peštanskih zastupnika, da jim našimi glasovi osjeguramo pobjedu nad Rauchovci, jer su tada još svi viriliste na saboru prisutni bili; toj se molbi odazvasmo iz patriotičke rezignacije, dočim smo ipak iz listine izostavili ljude à la Julius Jellačić.

Odmah poslie glasovanja stadoše se nam rugati, što smo s jedne strane prigovarali izboru, a s druge strane ipak aktivno kod izbora sudjelovali. Ja priznajem, da smo sudjelovanjem kod toga izbora vršili samo umišljenu patriotičku dužnost, te ja i danas žalim, da sam se po autoritetih u tom pitanju nadmudriti dao. Za ovu našu žrtvu ustupiše nam koncesiju, da g. Muzler, koj se nije nalazio medju kandidati, u Peštu izabran bude. Izbor Muzlera zahtievasmo, jer smo od istoga očekivali, da će više nego ikoj drugi ustavljati u Pešti renegatski kalop gospode „autoritetâ“. Priznati mi je, da je g. Muzler po mogućnosti zadovoljio težkomu svomu zadatku, no žalibože, jer osamljen, bez uspjeha.

Ugarsko je ministarstvo razpolagalo hrvatskim saborom, te za kolovodje mu nije više mjerodavnom bila rieč, zadana izbornikom na biralištih.

Tuj mi je spomenuti, da je prije izbora kraljevinskoga odbora prispio na sabor i preuzv. g. biskup Strosmayer, koj kod kompromisijonalne pomirbe nije sudjelovao. Biskup Strosmayer predloži u klubu narodne stranke, dok se ova nije jošte pretočila u osrednju stranku, neka sabor kraljevinskomu odboru u pogledu glavnih zahtjeva revizije dade izrazitu uputu,

Digitized by Google

na koju će se kraljevinski odbor naprama magjarskim prigovorom pozivati moći. Taj smo predlog biskupa Strosmayera samo mi „ljevičari“ s klubske galerije podupirali, dočim mu se „autoriteti“ protivili s naglašena razloga, što bi se tim eventualno revizija, odnosno pomirba s Magjari zapriečiti mogla. Na ovo je biskup Strosmayer odgovorio, da se kraljevinski odbor bez izpunjenja ovih zahtjeva nebi kući vratiti mogao, naročito glede samostalnosti financija i glede samostalne uprave hrvatske državne imovine. „Autoriteti“, već unapred odlučeni na reviziju po što po to, nisu predlog biskupa Strosmayera uvažiti htjeli.

Biskup Strosmayer bio je za strastvene pomirljivce odviše radikalan, te je tom sgodom njegov autoritet ustupiti morao malodušnosti „autoritetâ“ i onih članova kluba, koji su od revizije očekivali zlatna brda i puna usta meda.

Prema kompromisu sastavljena bje i saborska adresa, te ja svakoga upućujem, da sadržaj one adrese prispodobi s izjavom, kojom su „autoriteti“ današnje vladajuće stranke iz Rauchova sabora izstupili. Tuj je mjesto, da pozivom na ovu izjavu odbijem prigovor „autoritetâ“, što opozicija neima programa. Načela, u toj izjavi izražena, načelne su točke programa narodne opozicije. Nasuprot pitam ja „Obzor“ i njegove patrone, neka mi kažu, što je njihov program? Da li izjava, kojom su korifeji „Obzorove“ stranke opravdali svoj izstup iz Rauchova sabora; da li zaključci maksimirske skupštine; da li rujanski manifest; da li spomenica petorice; da li tobožnji ultimatum kraljevinskoga odbora o reviziji; ili Mrazovićev zagrebački program ili napokon revidirana nagodba, koju naprama narodu sami krše, a naprama Magjarom napuštaju?

Ja mislim, da je jedini program „Obzorove“ stranke prevrtljiva volja „autoritetâ“, no ja držim, da ova nemože biti zakonom hrvatskoga naroda.

Digitized by Google

XVIII.

U prijašnjem sam članku spomenuo baruna Levina Raucha, odnosno moj predlog glede lonjskopoljske parnice i radi parnice o limitosoli. Nemogu propustiti, da nerazložim odnošaj gospode „autoritetâ“ naprama barunu Levinu Rauchu u pogledu ovih parnica iza kompromisom obavljene tobožnje pomirbe.

Rauchov sabor stvorio je zakonsku osnovu ob osušenju lonjskoga polja. Na temelju toga zakona ustanovi se družtvo za izvedenje toga poduzeća. Medju članovi toga družtva nalazio se je i brat baruna Levina Raucha. Kako to kod sličnih poduzeća biva, ponudiše raznovrstni spekulativni elementi svoje sudjelovanje. Medju ovimi elementi pojavi se i neki francezki mjernik. Neznam pravo, iz kakova motiva razkrsti se on sa lonjskopoljskim konzorcijem te uruči za tim g. Mrazoviću različita pisma uz informaciju, da barun Levin Rauch tomu konzorciju, makar za kulisami, stoji na čelu te je kod ostvaranja zakonskoga članka ob osušenju lonjskoga polja zlorabio svoju bansku čast na štetu Hrvatske. G. Mrazović, bivši Rauchov i osobni i politički protivnik, svom je eneržijom o lonjskopoljskom poduzeću razpravljao u „Zatočniku“. Sukus njegova razpravljanja stojao je u tom, što je javno u „Zatočniku“ obiedio baruna Levina Raucha, da je u pitanju lonjskopoljskom zlorabio svoju bansku vlast na štetu Hrvatske, kojoj da od ove zlorabe prieti šteta veća od miljuna forinti. G. Mrazović zametnuo je tim laglje novinarsku borbu proti barunu Levinu Rauchu, što je „Zatočnik“ izlazio u vojničkom Sisku, dakle u obsegu petrinjskoga sudišta, na koje barun Rauch nije imao uredovnoga upliva. Neželim tim umanjiti zasluge g. Mrazoviča, no jer je g. Mrazović upravo radi lonjskopoljske parnice postigao vrhunac svoga upliva, treba o njegovoj zasluzi u tom predmetu hladno i bez pretjerivanja suditi. Barun L. Rauch donese, moralno prisiljen, sastavljenu po g. odvjetniku Sučiću kaznenu prijavu proti „Zatočniku“ radi

Digitized by Google

uvrede poštenja. Za tada stojao je barun Rauch još u zenitu svoje vlasti, te nije čudo, da je lonjskopoljska affaira zanimala i uzrujala sve slojeve našega naroda a i javno mnienje inostranstva.

Parnica o limitosoli bila je manje važnosti, ali je ipak svojim sadržajem povećala znamenitost — „Rauchovih parnica".

Uspjeh ovih parnica svim nam je poznat; g. Mrazović kao pisac članaka o lonjskom polju i g. Vončina kao pisac članaka o limitosoli bili su proglašeni nekrivim. Obzirom na okolnost, da su spomenuti članci priobćeni u periodičnom tiskopisu, imali su okrivljenici, da poluče osudu nekrivnje, po dotičnoj stavci kaznenoga vojničkoga zakona dokazati istinitost svojih navoda ili je sud sadržaj inkriminiranih članaka po sebi smatrati morao nekažnjivim, sve i bez dokaza istinitosti. Prama sadržaju upitnih članaka nemože se uzeti, da isti nisu bili za baruna Raucha po sebi uvredljivi, te se s toga mora uzeti, da su spomenuti okrivljenici istinitost svojih navoda kod petrinjskoga suda dokazali. Da su ovu osudu i mjerodavni krugovi tako shvaćali, dokazalo je previšnje kraljevsko riešenje, kojim je barun Rauch sa banske časti skinut.

Da ova pobjeda gospode Mrazovića i Vončine nije bila naravi principijalno političke, dokazale su kasnije vladavine Bedekovićeva i Vakanovićeva. Praktični uspjeh ove parnice sastojao se jedino u tom, što je bila ustrašiva sila Rauchova imena vrlo oslabljena, a nasuprot moralna snaga strašivih političara znatno ojačana. Gospoda „autoriteti" slavili su veliko slavlje; „Zatočnik" priobćivao je skoro mjesec dana sa svih strana zemlje brzojavne čestitke i hvalospjeve Mrazoviću, Vončini i Miškatoviću. Ove su priznanice spomenuta gospoda u mnogom pogledu zaslužili, te sam jim se i ja bez priuzdržaja i iskreno pridružio. No kako često biva, postigli su „autoriteti" tom svojom pobjedom vrhunac, koj jih tako obmami, da su poslie ove pobjede sve više nizbrdice si-

Digitized by Google

lazili, dočim su s druge strane, zavedeni obćenitim uzhitom, mislili, da jim poslie ove pobjede diktatorstvo nad hrvatskim narodom pripada.

Poslie ove pobjede gospoda „autoriteti“ sve to više zaboravljaju na načelnu borbu, te su sav svoj napor koncentrirali u kojekakove diplomatičke pokuse i zapletaje.

Rauchova parnica nije ni poslie obavljena kompromisa mogla izgubiti svoje važnosti, jer se za njezina tečaja kao glavna obtužba proti Rauchu izticala znamenita eventualna materijalna šteta naše domovine.

Grof Lonyay, da pred vanjskim svietom paralizuje utisak Rauchove parnice te da moralno podkriepi agitaciju unionističke, vulgo magjaronske stranke u Hrvatskoj, očitova u javnoj sjednici ugarskoga sabora, da Rauch u toj stvari nije kriv, da se je on o njegovoj nekrivnji iz spisa ove parnice osobno osvjedočio, te da se ova njegova tvrdnja osniva i na vještačkom mnienju „glasovitih“ ugarskih pravnika, kojim da je spise o toj parnici za vještačko prosudjenje povjerio. Kojim je putem i po kojem zakonu grof Lonyay dobio u ruku spise o Rauchovih parnicah, i danas je zanimivo znati, nu meni o tom nije baš ništa poznato. Toliko ipak znadem, da Rauchove parnice nisu ugarski erar zanimati mogle kao hrvatski, te da je hrvatski sabor mnogo više razloga i povoda imao za pretres ove parnice, nego li ugarski sabor i ugarska vlada. Bilo je očekivati, da će hrvatski sabor, u kojem su „narodnjaci“ imali većinu, a „autoriteti“ ove stranke odlučni upliv na saborske zaključke, pitanje o lonjskom polju uzeti u ozbiljni pretres, te da će zahtievati, da mu se uruče spisi o Rauchovih parnicah, koji su već prije grofu Lonyayu, pače i privatnim ljudem, povjereni bili. Tamo smjera spomenuti moj predlog, koj su „narodnjaci“ burno odobravali, dočim su se „autoriteti“ s toga predloga već tada nujno držali. Moj predlog bio je odmah tiskan i medju članove razdieljen, no prošle su dvie podpune saborske sjeditbe, dok je bio uslied moje ponovite urgencije stavljen na dnevni red.

Digitized by Google

Narodna stranka, jur slivena s unionisti u osrednju stranku, zaključi u klubu, da se moj predlog ima zabaciti.

Vriedno je u saborskom dnevniku potražiti razpravu o tom predlogu, od kojega sam kod konačnoga njegova obrazloživanja odstupio, izjaviv: „Da nepružim saboru sgodu, da učini novu pogrešku njega nedostojnu, koju bi kasnije i sam žaliti morao, odustajem od svoga predloga".

Prije razprave o tom predlogu stavi g. Čop dogovorenu teatralnu interpelaciju ob istom predmetu na g. bana Mažuranića, koj odgovori, „da će sve učiniti, da od zemlje odkloni svaku štetu." Naručenom tom interpelacijom već je a priori zabačen bio moj predlog, koj bi i iz posebite interpelacije g. Čopu i g. banu dovoljne zgode pružao, da se o tom predmetu izjave.

Gospoda Mrazović i Vončina nisu uticali u razpravu predmeta, o kojem su govoriti upravo dužni bili obzirom na strašnu prašinu, koju su radi Rauchove parnice uzvitlali. No g. Miškatović, što on u saboru vrlo riedko čini, upleo se u debatu, razlažuć, da on iz najpouzdanijega izvora znade, kako grofu Lonyayu spisi Rauchovih parnica nisu nikad na ugled ni predani bili, zatim da vojnička oblast nije ovlaštena na izručenje istih hrvatskomu saboru, napokon da bi takav zahtjev značio povredu ugleda i izraz nepovjerenja u nepristranost petrinjskoga sudišta, te je pridodao, da bi imala zemlja potražit one spise, kad bi povela odštetnu parnicu proti lonjskomu konzorciju.

Nije li ovo razlaganje duhovito i temeljito?

Dan poslie ove sjednice pozdravi me g. Miškatović u „Obzoru" žestokom polemikom, jer sam svojim predlogom — „narušavao ugled i nezavisnost pravosudstva"!

Dočim su tako „autoriteti" baruna Raucha s jedne strane upotrebljivali za plašilo, nudjali su mu s druge strane pismom g. Miškatovića pomirenje, te su ga odporom proti mojemu predlogu, koliko je do njih stalo, zaklanjali u lonjskopoljskoj affairi.

Lonjsko polje i danas svojom močvarom pokriva

Digitized by Google

veliku površinu, zakon ob osušenju njegovu jedva se već spominje, lonjskopoljski konzorcij bitiše u mističnoj magluštini, a za materijalnu štetu, koja od toga poduzeća zemlji prieti, „autoriteti“ manje mare, nego li za svoje rukavice. Da zemlju odštete za nerad u lonjskopoljskom pitanju, protegnuli su moralnu močvaru preko ciele zemlje primjerom političke nedosljednosti i prevrtljivosti. Tim svojim neradom u pitanju lonjskoga polja, tim svojim zakriljivanjem baruna L. Raucha sami su „autoriteti“ paralizovali uspjeh lonjskopoljske parnice, sami su ugušili slavu, kojom ih bijaše sangvinični narod hrvatski radi ove parnice odlikovao.

Ako su „autoriteti“ u svoje vrieme barunu L. Rauchu pravom spočitali, da je na štetu naše domovine zlorabio bansku vlast, to ja danas istim, dà i većim pravom „autoritetom“ prigovaram, da su na štetu naše domovine zlorabili po narodu povjerenu im moralnu vlast što aktivnim, što pasivnim zakriljivanjem baruna L. Raucha i njegovih spekulantskih drugova. Kompromis doveo je „autoritete“ u svezu s osobami, koje su sa lonjskopoljskim konzorcijem u najbližjem doticaju; u tom je valjda glavni razlog „autoritetske“ nebrige za lonjskopoljsko pitanje, koju su samo u oči izbora sisačkoga kotara pokajali korteškim člankom g. Miškatovića. Posljedci postupku gg. „autoriteta“ u tom pitanju bili su kolajući glasovi o rehabilitaciji baruna L. Raucha i ponoviti pokušaj „autoritetâ“, da se za uzdržanje svoje vlasti Rauchom naigraju bauka. Naprama tomu kratko nam je završiti, da je barun L. Rauch mrtav, te da će nestati i rauhijanizma, kad u hrvatskom narodu umjesto diktature „autoritetâ“ zavlada odlučna narodna i ustavna sviest.

XIX.

Kad se je većina obstojavše „narodne stranke“ sa većinom „unionističke stranke“ stopila u „unionističku

Digitized by Google

centralnu stranku", napustili su autoriteti i naziv „narodne stranke."

U istinu nije poslie kompromisa bilo za fuzioniranu centralnu stranku baš nimalo opravdanja, da se krsti „narodnom."

Tekar kad je oportunitetska politika fuzionirane stranke doživila podpuni fiasko, te kad je „centralna stranka" u narodu izgubila svaki nimbus, sjetiše se autoriteti narodu od prije omiljela naziva te su na zagrebačkih uglovih pozive u sjednice „centralnoga kluba" preko noći izmienili pozivi u sjednice kluba „narodne stranke", akoprem autoriteti oportunitetsku politiku ni u čem nepromieniše, osim u tom, što su sve to više napuštali pače i revizionalni program, te što su sve to više uzpostavljali i usvajali od prije po njih samih anatemiziranu magjarsku taktiku i praksu.

Englezki kralj Henrik VIII. steče si svojom razpravicom „de semptem sacramentis" naslov „defensor fidei." Kad mu pako papa nehtjede razdružiti zakonite ženitbe za volju njegovih ljubovnih hira, odmetne se taj kraljevski defensor fidei katoličkoj crkvi, proglasi samoga sebe poglavicom crkve, zaprieti se svakomu smrti, koj bi se usudio vjerovati, što je on sam prije u razpravici „de septem sacramentis" uztvrdio, odsudi nebrojene katoličkoj crkvi vjerne biskupe, redovnike i sveštenike na smrt — pa si pridrža ipak naslov „defensor fidei."

Gospoda autoriteti sliedjahu mutatis mutandis uzvišeni primjer toga kralja.

Iznevjeriv se prijašnjim svojim načelom, radi kojih si u narodu stekoše častni naslov „rodoljuba i narodnjaka", proglasiše sami sebe patentiranimi spasitelji, a vjerne sljedbenike istih načela odmetnici, izdajicami i dušmani naroda; načela pako, radi kojih si stekoše povjerenje naroda, pogubnimi: pa ipak si poslie svega toga prisvajaju častne nazive „rodoljuba i narodnjaka", defensora — patrioticae fidei.

Digitized by Google

Nova nauka Henrika VIII. nadje do skora veliki broj sljedbenika, jer je u kraljevskoga renegata bilo vlasti i sile, a u njegovih podanika previše korupcije, straha i sebičnih ambicija.

I nova nauka gospode autoriteta steče si za kratko mnoge sljedbenike, jer je ova renegatstvo slavila lovorvienci, jer su novoj nauci kumovali vlastodržci, jer je osobnoj ambiciji na široko otvorila vrata, jer je slabe, malodušne i strašive riešila zadane vjere i rieči; dočim je stara nauka kao prije zahtievala žrtve duše i tiela, rodoljubivu rezignaciju glede osobnih ambicija te mučno, neutrudivo koracanje po trnovu putu čista rodoljublja i osvjedočenja.

Politička korupcija, zavladavša u inteligenciji, do skora se uvrieži u sve slojeve naroda. Medju članovi obstojavše narodne stranke, koji su sliedili novu nauku, bilo je i iskrenih, nesebičnih rodoljuba; ovi podlegoše bona fide uplivu autoriteta i vjeri u njihovu političku i rodoljubivu nepogrešivost.

S vremenom uvidjeli su i ovi svoju bludnju, nu na žalost zadovolji se većina njih Pilatovom „perem ruke“, ostavljajuć odgovornost za posljedice svoga postupka pokretačem nove nauke, autoritetom.

Narod, zaveden bludnjom, neznanjem, predsudami i zlatnimi obećanji svojih nekoč pouzdanika, zahtievao je u početku nove oportunitetske ere od članova današnje opozicije, neka u ime rodoljubive žrtve žrtvuju najsvetije narodne interese, neka u ime domovinske vjernosti postanu politički renegati.

Do toga stepena očajanja i bezsviesti može politička korupcija dovesti neuki narod.

Nova era bila je inaugurirana naglašenim već kompromisom.

Sve, što je poslie toga sliedilo, naravna je posljedica nove nauke i novoga pravca obstojavše narodne stranke.

Digitized by Google

Zanimivo je razpitivati, u koliko su ostali članovi obstojavše narodne stranke u tom pogledu pomagali nastojanju autoriteta.

Pokušati ću, da prije, nego nastavim razmatranje o daljnjem razvoju političkih odnošaja, označim djelovanje ostalih članova obstojavše narodne stranke do kompromisa.

XVIII.

Težko je i neugodno javno prosudjivati suvremenike, s toga težko, jer će nemisaoni, zlovoljni ili zlobni kritici pohvalu smatrati ili tumačiti kao proračunanu mazbatu, a protivno kao izliev zlobe, srčbe ili stranačke strasti.

No znajući ja, da u našem narodu toli glede političkih odnošaja, koli glede onih osoba, koje na nje utiču i uplivaju, obstoje mnoge bludnje i predsude, smatram svojom dužnosti, da narod o djelovanju ovih osoba, u koliko mi je ovo poznato, po svom najboljem uvjerenju izvjestim bez obzira na zlovolju ili zlobu pristranih kritika. Ako i jeste istina, da samo Bog jasno čita u ljudskom srcu, te da „de internis non judicat praetor“, to ipak i nam pogrešivim ljudem pružaju izjave i djela ljudi uz logičnu i psihologičnu refleksiju dovoljnu podlogu ovlaštene kritike.

Kod prosudjivanja pojedinaca voditi će me — salvo errore — načelo: „quisque habetur bonus, donec probatur contrarium“.

U prvom redu spomenuti mi je kao člana obstojavše „narodne stranke“ preuzvišenoga gospodina biskupa Strosmayera.

Kad sam u svojoj „izpovjedi“ spomenuo bio, da biskup Strosmayer nije prisustvovao niti sudjelovao kod razprava o zlosretnom kompromisu, javi se poštovani „Obzorov“ urednik očitovanjem, da je on u pogledu toga kompromisa sa biskupom Strosmayerom dopisivao i konferirao, al se ipak neusudi uztvrditi, da je biskup Stros-

Digitized by Google

mayer verifikacionalni postupak „Obzorova“ urednika i njegovih drugova podupirao ili odobrio.

Poštovani „Obzorov“ urednik, hoteći se za svoja politička bezdjela pred narodom zakloniti za ledja slavljenoga biskupa, zamoči pero u kaljužinu te se uzdrzne lukavo sastavljenim očitovanjem pred narodom osumnjičiti biskupa Strosmayera, velim osumnjičiti, jer je jasna svrha toga očitovanja bila, narod zavesti u bludnju, da biskup Strosmayer politička nedjela „Obzorova“ urednika i njegovih drugova odobrava, podupire te slavnim i svietlim svojim imenom zakriljuje.

Ovo je drzovita kleveta, grdna neistina.

Poštovani „Obzorov“ urednik i poštovani njegovi drugovi obletavali su biskupa Strosmayera, zaklinjajući ga uz krokodilske suze, neka omogući spas domovine sudjelovanjem kod revizionalne razprave kraljevinskih odbora, jer da se Magjari bez njegova sudjelovanja nedaju sklonuti baš na nikakove koncesije. Kao ostale članove obstojavše „narodne stranke“, obsjenjivali su nadridiplomatički argonauti ove stranke i biskupa Strosmayera obećanji ugarskih državnika, bajkami o izdašnoj reviziji nagodbe glede bitnih narodnih zahtjeva, predstojećom n a r o d n o m vladom, uzornom upravom itd.; dočim su s druge strane biskupu Strosmayeru nametnuli svu odgovornost za neuspjeh, koj bi njegovim odporom ili makar samo njegovim pasivitetom jamačno nastati morao.

Imajući pred očima veliku odgovornost, koju nanj svališe od prije pouzdani, u političkoj borbi prokušani „prvaci“ naroda, a s druge strane za tada obstojali podpuni razstroj narodnoga života na svakom polju javne uprave, biskup je Strosmayer u koliziji moralnih dužnosti podlegao zaklinjanju spletkara u toliko, da je kod kompromisionalne razprave ostao pasivan, te da je sudjelovao kod revizionalnih razprava kraljevinskoga odbora.

No nijednom rieči nije biskup Strosmayer uticao na odluke kluba „narodne stranke“ o kompromisu, već se je samo naknadno pokorio zaključku ogromne većine toga

Digitized by Google

kluba, u kom su sjedili skoro svi oni, koji se do tada odlikovahu odlučnom borbom za narodne svetinje, naročito odrešitim odporom proti magjarskoj supremaciji i proti rauchianizmu.

Nasuprot nalazio je biskup Strosmayer u opoziciji proti toj većini u narodu skoro nepoznate mladje ljude, bez znamenite političke prošlosti i bez vlasti i upliva po socijalnom njihovu položaju, u kojih je tada morda i preuzvišeni gospodin biskup uslied zlobne upute njegovih od prije pouzdanih privrženika nazirao samo ludu, taštinom opojenu, lahkoumnu djecu.

Ja iz svega srca žalim, da se biskup Strosmayer nije protivio nastojanju nadridiplomatičkih autoriteta, žalim, da je biskup Strosmayer ovo nastojanje prividno podupirao sudjelovanjem kod revizionalne razprave kraljevinskih odbora, te ja jedno i drugo — neka mi oprosti preuzvišeni biskup — smatram velikom političkom pogreškom; no djelovanje biskupa Strosmayera prije, tečajem i poslie ovih razprava napunjuje me uvjerenjem, da se je biskup Strosmayer na ovo sudjelovanje samo u rodoljubivoj brizi i s rodoljubivom rezignacijom, optima fide i težkim srcem sklonuti dao, te da je ovo sudjelovanje za biskupa Strosmayera, kao i za mnoge druge članove narodne stranke, bilo po motivu i svrsi težka rodoljubiva žrtva.

Nipošto nije biskup Strosmayer bio intelektualni poticatelj, duševni otac ili aktivni faktor stranačkoga prevrata, sbivšega se u obstojavšoj narodnoj stranci.

Slava i odgovornost za ovo uzvišeno djelo pripada nadridiplomatom, poznatim „autoritetom“ ove stranke.

Ima jih dosta, koji se radi naglašenoga sudjelovanja na biskupa Strosmayera nabacuju klevetami i potvorami, nu ovi to sudjelovanje stranom prećeruju, stranom zamienjuju subjektivnu krivnju objektivnim zlom, stranom pako neznadu uvažiti, da u ljudskom životu kad što nastaju kolizije moralnih dužnosti, koje se bez povrede jedne ili druge razmrsiti nemogu.

Digitized by Google

Već sam prije spomenuo, da je biskup Strosmayer u klubu predložio bio, neka sabor kraljevinskomu odboru glede bitnih zahtjeva revizije podieli naročiti naputak, da se članovi odbora kod magjarskih prigovora na saborski zaključak pozvati mogu kao na nalog, od kojega odstupiti nemogu, no da su se nadridiplomatički autoriteti kluba tomu predlogu protivili.

Već iz toga lasno je razabrati, da biskup Strosmayer nije ravnao ili odlučivao zaključke kluba, te da je njemu bilo ozbiljno do bitne revizije, dočim su „autoriteti“ već tada skloni bili na reviziju „po što po to“, jer se nisu saborskim zaključkom vezati htjeli niti u okviru jur dovoljno naglašenoga „memoranda“ petorice.

Biskup Strosmayer zastupao je i u kraljevinskom odboru bitne i poglavite narodne zahtjeve, te je uslied toga doživiti morao pače i uvrede od članova hrvatskoga, velim hrvatskoga odbora, u kojem je starounionistička stranka zastupana bila polovicom odborskih članova, a obstojavša „narodna stranka“ osim dvojice strastvenimi pomirljivci.

U takovu družtvu morao je i glas biskupa Strosmayera ostati „glas vapijućega u pustinji.“

Biskup Strosmayer nije konačni operat kraljevinskoga odbora odobrio saborskim glasovanjem, te onu po „autoritetih“ razturenu viest o brzojavnom odobrenju biskupa Strosmayera držim bajkom tim više, što se je kod revizijonalne razprave i g. Dr. Rački, koj je nastojanje biskupa Strosmayera u kraljevinskom odboru podupirao, naročito izjavio proti odborovu predlogu, te što iz posve pouzdana vrela znadem, da je biskup Strosmayer nekomu članu opozicije izjavio, da su *načela narodne opozicije sveta, da se borba za narodna prava nastaviti mora, te da su u toj borbi samo oni pravi zatočnici naroda, koji jedino istinu i pravo pred očima imaju.*

Digitized by Google

XXI.

Biskup Strosmayer bio je, naročito za magjaronske ere, pokrovitelj obstojavše narodne stranke a kao takov naprama toj stranci i njezinu djelovanju u sličnom odnošaju, u kojem se naprama jugoslavenskoj akademiji znanostî kao njezin pokrovitelj nalazi.

Tko će pravedan biskupa Strosmayera za to kriviti, da pravo- i državoslovni odsjek akademije znanostî skoro samo po nazivu obstoji — te da se članovi toga odsjeka, osim g. dra. Bogišića, odlikuju riedkim neradom?

Tko bi pravedan kriviti mogao biskupa Strosmayera, kad bi n. pr. akademija znanostî nagradila i o svom trošku izdala kakovo djelo, koje po svom sadržaju nebi odgovaralo zahtjevom znanostî i znanstvene kritike, ili kad bi imenovala svojim članom nedostojnika ove časti?

S istoga razloga nemože nitko pravedan kriviti biskupa Strosmayera radi moralnih i političkih grieha i pogrešaka, radi nedostojnih spletaka, kojimi su ravnatelji, — pravi, krivi i dopisujući — članovi obstojavše narodne stranke istu zaveli na stranputicu.

Biskup Strosmayer mislio je, kao i mnogi drugi članovi obstojavše narodne stranke, da se formi nesmije žrtvovati bitnost, da se teoretičnomu principu nesmije žrtvovati živa potreba, neodoljivi interesi naroda.

Po mojem mnienju bilo je ovakovo shvaćanje narodnih interesa in concreto krivo i na bludnji osnovano, jer je kad što upravo forma od prevažnoga, bitnoga značenja, za koju istinu nam slavni Castelar u glasovitom govoru o republici poda krasan primjer.

Nije puka formalnost, već je bitno i od eminentne važnosti, da za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju samo zastupnici provincijalne Hrvatske i Slavonije državopravne ugovore (?) sklapaju; nije puka formalnost, da ovi takove ugovore sklapaju ne kao ravnopravni, već kao podredjeni faktor, ne samostalno, već pod prisiljem i povredom načela „regnum regno non praescribit leges“;

Digitized by Google

nije napokon puka formalnost, da je i preuzka autonomija naše domovine praecarium magjarske države, viseća u praktičnom životu o dobroj ili zloj volji magjarskih državnika i političara.

No bludnja razlikuje se od krivnje, objektivno zlo od subjektivne odgovornosti za isto a naročito za etičko prosudjenje, motiv i svrha čina od njegova uspjeha.

Čim je biskup Strosmayer uvidio, da se je prevario u rodoljubivoj nadi ob uspjehu revizije, ukloni se saborskim razpravam, te je tim svojim pasivitetom za misaone ljude dovoljno posvjedočio, da ga revizija nagodbe kao rodoljuba i Hrvata nezadovoljuje.

Kad je pako biskup Strosmayer uvidio, da su bivši „prvaci" naroda pokrenuli strastveni rat proti ustavnoj i političkoj sviesti naroda, da su oni sve to više napuštali narodne interese pače i u okviru revidirane nagodbe, da su spremali opjelo parlamentarizmu u Hrvatskoj, da su sve to više usvajali postupak bivših jim protivnika, da su nedostojno puzali pred magjarskimi državnici, dočim su nesmiljena srca na ruglo stavljali opravdana načela narodne opozicije, te odurnim cinizmom sumnjičili i pogrdjivali nesebične članove iste; tada odreče se biskup Strosmayer pokroviteljstva ove stranke, koja od premnogih naziva danas pače i nazivom oskudieva, jer se je ova stranka izvrgla u k l i k u.

Dr. Derenčin imao bi u istinu dovoljna povoda, da svojim sudrugovom pročita saborski svoj prevod Bluntschlijevih nazora o p o l i t i č k o j f a k c i j i.

Jednom predstavio sam poštovanomu „Obzorovu" uredniku, da i biskup Strosmayer odsudjuje njegov i drugova mu politički postupak.

Na ovo strese poštovani „Obzorov" urednik ramenima, te mi porugljivo odvrati: „Što se ti pozivaš na Strosmayera, sve da je istina, što veliš, Strosmayer bez nas je ništa, niti on bez nas išto učiniti može."

Na ovakovu smiešnu izjavu oprostih se s mjesta od poštovanoga „Obzorova" urednika.

Digitized by Google

Još ćemo doživjeti, da će poštovani „Obzorov“ urednik i biskupa Strosmayera nazvati Katilinom ili Herostratom, kad bi biskup Strosmayer nastojanja narodne opozicije aktivno podupirao, što će, nadam se, slieditи, kad se biskup Strosmayer o tom uvjerio bude, da su članovi narodne opozicije ne luda, taštinom opojena, lahkoumna djeca, već iskreni, nesebični rodoljubi, koji su po „Obzorovu“ uredniku i po njegovih drugovih zapretanu iskru rodoljublja i narodne sviesti vjerno i požrtvovno čuvali i razpirivali, da nebude ugušena.

Tko će se čuditi, da biskup Strosmayer do danas nije nastojanja članova narodne opozicije aktivno podupirao, kad se tajiti nemože, da se narodna opozicija do danas jošte nije kao politička stranka sustavno organizirala, kad u istinu ni danas neima organizirane narodne opozicije, kojoj bi biskup Strosmayer obzirom na svoj položaj moćno svoje pokroviteljstvo pokloniti mogao?

Medju vidivimi i nevidivimi članovi opozicije imade i takovih (t. zv. Starčevićanaca), koji ni imena biskupa Strosmayera čuti nemogu, a da se nesgroze, jer si utuviše u glavu bludnju, da je svemu političkomu neuspjehu našega naroda kriv jedino biskup Strosmayer, zato kriv, što je na saboru od g. 1861. priznao za Hrvatsku zajedničke poslove s ostalimi kraljevinami i zemljami ukupne monarkije.

Ova bludnja i posve netemeljita i nepravedna predmnjeva izpunjuje na žalost i štovanoga dra. Antu Starčevića, koj je u toj bludnji, u toj nepravednoj predmnjevi biskupa Strosmayera pače i javno pogrdio.

Njegovi, osobito mladji sljedbenici, usvojiše za mlada ovu nedokučivu bludnju, te kroz neko vrieme smatrahu u istinu patriotičkom svojom dužnosti, da na prosvjetitelja i dobročinitelja naroda bace svoj anatema.

Biskup Strosmayer vjerovao je g. 1861. kao i mnogi drugi rodoljubi i državnici svake narodnosti u mogućnost takova preporoda monarkije, koj bi pojedinim sastavinam iste omogućio političku samostalnost te naravni razvoj

*

Digitized by Google

političkih, materijalnih i duševnih interesa; no biskup Strosmayer nije niti jedan časak misliti mogao, da će se u ovu svrhu razstrojiti monarkija u šest ili više posebi suverenih država, od kojih će uz zajedničkoga vladara svaka drugoj pače i rat navjestiti moći, dočim jih s druge strane neće spajati baš nikakovi zajednički interesi.

Pokojni Kvaternik u svom predlogu od g. 1861. priznao je takodjer zajedničke interese, kao poslie po njem i njegovih sljedbenicih prezreni naziv „trojedne kraljevine".

Takovih zajedničkih interesa imade u istinu, samo se pita, do koje granice oni sižu i kako se samostalnost pojedinih kraljevina s njimi u sklad dovesti dade.

Na ovo pitanje nije mi ovdje potanko odgovarati, samo ću u kratko spomenuti, da ovo pitanje po mojem mnienju shodno riešiti može samo federativno ustrojstvo monarkije.

Ovakovo državno ustrojstvo monarkije lebdilo je bez sumnje biskupu Strosmayeru g. 1861. pred očima, pa ako je ova težnja zločin proti našemu narodu, to se ja istoga zločina drage volje krivim priznajem. Istina, da su hrvatski sabori od g. 1861. do danas redali pogrešku za pogreškom, no po mojem mnienju nije najveća onih pogrešaka bila priznaja zajedničkih interesa za ukupnu monarkiju, već ona, da se nije kao odlučno i uztrajno, kao „conditio sine qua non" svake saborske izjave zahtievalo ostvarenje cjelokupnosti naše domovine, te ja ni danas nedokučujem, kako je hrvatski sabor zaključiti mogao, da bez Ugarske nemože riešiti državopravne odnošaje naprama ukupnoj monarkiji, dočim je na riešenje istih bez kraljevine Dalmacije pripravan bio.

Jošte više čudim se onim Hrvatom, koji vole dualističko no federativno ustrojstvo ukupne monarkije, kad promislim, kojim načinom Hrvatska utiče na zajedničke interese ukupne monarkije i na zajedničke ugarsko-hrvatske interese.

Istina, da Hrvatska nije upotrebila najbolju sgodu,

Digitized by Google

no zar je biskup Strosmayer tomu kriv, da su premnogi hrvatski političari uslied absolutizma od nekoliko godina zaboravili na osamstogodišnju poviest vlastite domovine, te da su samostalnost vlastite domovine tražili u podredjenju njezinu pod magjarsku hegemoniju?

XXII.

Dr. Starčević kao čovjek otvorena i odrešita značaja zamrzi za rana spletkarsku nadridiplomaciju gospode „autoriteta."

Svoje nepouzdanje u patriotičke namjere gospode „autoriteta" prenese dr. Starčević na žalost na sve one, koji su s autoriteti u političkom savezu stojali, i na sva nastojanja, koja su ovi neposredno ili posredno podupirali.

Dr. Starčević, uvjeren o vlastitom nesebičnom rodoljublju, koje rado priznajem, i o vlastitoj političkoj nepogrešivosti, koju priznati nemogu, smatrao je s vremenom svakoga budi ludjakom budi nepoštenjakom, koj njegova politička načela nije smatrao jedino spasonosnimi za naš narod.

Budući je pako samo malen broj bio onih, koji su njegovo političko vjeroizpoviedanje u punom obsegu smatrali opravdanim, te budući su njegova načela ponajviše oprovrgavala glasila obstojavše narodne stranke, i to ponajviše bezobzirno, strastveno i tendenciozno uz osobne pogrde i sumnjičenja, bez kojih perpetuus urednik onih glasila živjeti nemože, pretvori se razkol mnienja preskoro u nepremostivi jaz, stvarna razprava u strastvenu osobnu polemiku.

U toj polemici obuhvati i dra. Starčevića skrajnja ogorčenost, koja se je žarko odsjevala u svih njegovih spisih, naperenih proti „autoritetom" i proti njihovim političkim drugovom.

Mnogu je istinu napisao dr. Starčević, no u takovoj formi i uz tolike neopravdane primjetbe, da je uslied ovih i istina ostala u ogromnoj većini naroda neuvažena.

Digitized by Google

Pa jer je dr. Starčević po bludnji biskupa Strosmayera smatrao kao poticatelja svakoga zla i svake spletke, koju su „autoriteti“ počinili, te jer je on po bludnji biskupa Strosmayera smatrao jedinim uzrokom vlastitoga neuspjeha i vlastitih gorkih izkustva, naperi on proti biskupu Strosmayeru oštrac svoga pera, te je u bludnji i ogorčenosti bio sliep za nebrojena dobročinstva, kojimi je biskup Strosmayer naš narod neumorno obsipavao.

Najplemenitije težnje, najuzvišeniji darovi biskupa Strosmayera — sveučilište i akademija znanosti — bili su radi naziva za dra. Starčevića dokazi krivnje, dokazi antipatriotičke tendencije, kao da nije i dr. Starčević nekoč zagrlio bio ideju jugoslavenstva, ili kao da je biskup Strosmayer ex officio onu ideju zabaciti morao, kad se je iste dr. Starčević odrekao, jer se za istu izjaviše i po njem prezreni ljudi.

Naišav dr. Starčević uslied takova postupka u samom narodu na veliki odpor, smatrao je on cieli narod podpuno izkvarenim, posve tupim, te ograničio svoje političko djelovanje na skromno obćenje sa mladeži, od koje je očekivao preporod naroda po svojih nazorih.

U mladjahnoj dobi usisali su takovi mladići nazore dra. Starčevića, a uz ove sve nehotice i osobne njegove simpatije i antipatije, te se samo tim tumači nedokučiva činjenica, da su nekoji slušatelji sveučilišta u čas, kad se je plemenita težnja biskupa Strosmayera obistinila, te kad je biskup Strosmayer sveučilištnoj mladeži pružio novi dokaz odanosti i ljubavi, bili pače spremni i na uvredljivu demonstraciju proti utemeljitelju sveučilišta.

Sveučilištna mladež neka budno prati političke odnošaje vlastite domovine, neka revno kupi izkustva za vlastito buduće djelovanje, neka bude srce naroda u oduševljenju za uzvišene idejale naroda — no neka bez dovoljna izkustva i znanja jednostrano neprelama štap nad nazori i nad djelovanjem pojedinaca, koje nije vrstna svestrano i temeljito prosuditi.

Digitized by Google

Ovu tvrdnju oprostiti će mi i najponosniji slušatelj prava, ako uvaži, da i daroviti te u nauci odlični slušatelji prava, kad poslie dovršenih nauka stupe u sudačku ili odvjetničku praksu, i za najjednostavnije podneske često traže savjeta kod pomoćnoga osoblja.

Ili zar je težje sastaviti rokovnicu ili kakav zapisnik o konačnoj razpravi, nego li prosuditi politička pitanja i političko djelovanje pojedinaca?

„Noli jurare in verba magistri“ — ovo načelo smatram glavnim faktorom napredka u svakom obziru, nu ovo se načelo izvrgava u grieh i pogrešku, ako se izvrgne u prezir magistra ili njegove nauke bez dovoljne strukovne sposobnosti i bez dovoljnoga izkustva.

Isto tako izvrgava se štovanje učitelja i njegove nauke u grieh i pogrešku, ako se učenik za volju učitelja oglušuje svakomu proturazlogu, ako se za volju obljubljena učitelja ogradi kinezkim zidom proti svim ostalim učiteljem iste nauke.

Neka promisle ona gospoda, na koje se ovi redci odnose, kamo je Dr. Starčević svojim pravcem i svojim postupkom dospio. Do političkoga očajanja, do posvemašnoga pasiviteta, do bludnje, da je preporod i spas našega naroda nemoguć, da za taj narod nije vriedno zamočiti pera niti prosloviti rieči.

Zar hrvatski rodoljubi, zar biskup Strosmayer, zar hrvatska omladina ima slieditи primjer Dra. Starčevića? Ta u tom slučaju morali bi u istinu o našoj domovini zapjevati turobni „requiescat in pace“!

Ili zar bi bio imao biskup Strosmayer, da bude i u očijuh naših superradikalaca rodoljub, navjestiti Njemačkoj, Turskoj, Talijanskoj, Austro-Ugarskoj rat, te kao katolički biskup podignuti barjak bezobzirne nesnosivosti proti pravoslavju i srbstvu?

Ovaj zahtjev bio bi smiešan, kao što je bila nesmišljena Tkalčeva poslanica iz Pariza, u kojoj je u svoje vrieme upućivao hrvatski sabor, neka s mjesta pozove

Digitized by Google

vojnike hrvatskih pukovnija iz dalekih posada, neka jih rieši zakletve, te neka Austriji navjesti rat.

Ozbiljan politik niti smije za volju davne prošlosti i nepredvidive daleke budućnosti zaboraviti na sadašnjost i bližju budućnost, niti smije časovitoj koristi žrtvovati ili na kocku stavljati budućnost naroda.

U moralnom svietu savršeni moralni uzori nikada se posvema nepostizavaju, te se kriepost pojedinca sastoji u neprekidnom nastojanju oko razvoja narodne snage i u neprekidnom nastojanju oko što obsežnijega ostvarenja postavljenih uzora.

Isto pravilo valja za narode i države pogledom na ostvarenje narodnih i državnih idejala.

Biskup Strosmayer označio je narodu našemu uzvišene idejale, označio je i put, kojim narod ove idejale postepeno ostvarati može. No zar je biskup Strosmayer tomu kriv, da su se sebični, kratkovidni i malodušni politici — te neznanje, bludnje i predsude narodu slegli na njegova duševna krila kao olovo? Zar je biskup Strosmayer tomu kriv, da prvaci naroda svoje idejale tako reći svakoga dana mienjaju, da danas zabacuju, što su jučer žarkim oduševljenjem prihvatili? Zar je Strosmayer tomu kriv, da su Gaji, Bogovići, Vončine, Mrazovići, Miškatovići itd. narod danas oduševljavali i uzpirivali za ideje, koje su sutra zabacili i na ruglo stavljali? Zar je biskup Strosmayer kriv moralnoj epidemiji, od koje naš narod krivnjom bezdušnih, slaboumnih i sebičnih politika pati, te zar nije upravo biskup Strosmayer proti toj užasnoj bolesti neutrudivo potraživao najuspješniji liek u prosvjeti naroda?

Tim nisam htio biskupu Strosmayeru vindicirati političku nepogrešivost, tim nisam htio ustvrditi, da su hrvatski rodoljubi dužni ex officio i sliepo prihvaćati političke nazore biskupa Strosmayera, jer bi ovakov zahtjev bio atentat proti ideji unutrnje slobode, atentat proti individualnoj slobodi, atentat proti individualnoj sviesti i savjesti. Ovimi navodi hotio sam samo potaknuti na oz-

Digitized by Google

biljno razmišljanje one po volji i srcu rodoljubive elemente u narodu, koji ugreznuše u bludnju i predsudu, da je biskup Strosmayer kriv svemu zlu, od kojega naš narod danas pati, te koji u toj bludnji a priori zabacuju svako nastojanje, koje biskup Strosmayer odobrava, podupire ili zakriljuje. Neupravljam pako ove rieči na one podle duše, koje politički životare samo o zlobi, potvori, sumnjičanju — i o moralnom blatu.

Prije spomenutih elemenata imade, kako sam već rekao, u širjem kolu opozicije proti današnjim političkim odnošajem, no takovih elemenata u kolu „narodne opozicije“ neimade.

Ovu i druge bludnje i predsude dotičnika, koji se radi istih žacaju i „narodne opozicije,“ sažaljujem tim više, jer sam se osvjedočio, da mnogi njih uz ovakove bludnje i predsude u svojih grudih goje plemenita načela, živu narodnu i rodoljubivu sviest.

Poštovani „Obzorov“ urednik proglasi me agentom samoga djavola, jer sam sa drom. Starčevićem i sa nekolicinom njegovih sljedbenika u patriotičkoj namjeri stupio u osobni doticaj.

Poštovani je „Obzorov“ urednik, znajući, da o dru. Starčeviću u širokih krugovih ima mnoge bludnje i predsude, upotrebio ove u podporu biesnih svojih navala proti „narodnoj opoziciji,“ koju je trebalo pred krunom i pred narodom obiediti s nelojalnosti, sa zločinskih kovarstva proti kralju i domovini, stranom da tim steče merita u krugovih magjarskih politika, stranom pako, da one rodoljube, koji njegov i drugova mu politički postupak odsudiše, odvrati od „narodne opozicije.“

Posve je vjerojatno, da je poštovani „Obzorov“ urednik takovimi članci hotio „narodnu opoziciju“ osumnjičiti i pred biskupom Strosmayerom.

Svoje nazore o dru. Starčeviću razvijati ću na drugom mjestu ove izpovjedi, no već ovdje mi je spomenuti, da bi dr. Starčević po mojem uvjerenju bio pripravan na svaku osobnu žrtvu, kad bi istom po nje-

Digitized by Google

govu uvjerenju narod i domovinu spasiti mogao. Dočim je danas g. dr. Starčević u politici posve pasivan, dočim „Obzoru“ nije već od dugo vremena dao baš nikakova povoda, da proti njemu po starom običaju biesni, te dočim se politički odnošaji i medjusobni odnošaj stranaka bitno promieniše, ukazuje se „Obzorovo“ biesnilo proti dru. Starčeviću kao zlo maskirani manevar, kojemu je očita svrha, da odgovornost za prošle pogreške i zablude dra. Starčevića i njegovih političkih sljedbenika svali na članove današnje „narodne opozicije.“

Ako nitko drugi, biskup je Strosmayer bez sumnje sjajnim svojim umom upoznao plemenitu nakanu poštovanoga „Obzorova“ urednika, koj nije iz „Šavla“ postao „Pavao,“ već iz „Pavla“ „Šavao,“ da nevelim Juda. Pavlova vjera ukida prijašnju Šavlovu nevjeru, nu Šavlova nevjera tim je odurnija, čim je dulje trajala prijašnja Pavlova vjera.

Biskup Strosmayer nije me ovlastio na ove moje navode, te je sve, što sam o njegovoj preuzvišenosti ovdje spomenuo, osim navedenih činjenica, za koje jamčim, samo izraz moga individualnoga mnienja i osvjedočenja.

„Narodna opozicija,“ u koliko članove njezine poznajem, nada se pouzdano moćnoj moralnoj podpori njegove preuzvišenosti, jer je podpuno osvjedočena o uzvišenih rodoljubivih težnjah njegove preuzvišenosti i o rodoljubivoj tendenciji vlastitoga djelovanja.

Poštovani „Obzorov“ urednik neka i nadalje politički životari o razdoru, o neznanju, o bludnji i o predsudah naroda; do skora zagrmiti će mu narod svoj majestetički — apage satana!

Za sada tješi me u pogledu osude preuzv. biskupa o „narodnoj opoziciji“ već spomenuta izjava njegove preuzvišenosti: *„da su načela narodne opozicije sveta, da se borba za narodna prava nastaviti mora, te da su u toj borbi samo oni pravi zatočnici naroda, koji jedino istinu i pravo pred očima imaju.“*

Digitized by Google

XXIII.

Ime sadanjega bana, preuzvišenoga g. Ivana Mažuranića, slabo se u kolu obstojavše „narodne opozicije“ spominjalo, dok je ova stranka po „Zatočnikovu“ pravcu vodila odrešitu i vrlo mučnu borbu proti barunu Rauchu i njegovoj vladavini. Za to vrieme povuče se njegova preuzvišenost u skromni zabitak.

Koliko je meni poznato, nisu članovi obstojavše „narodne stranke“ sažaljivali politički san njegove preuzvišenosti.

Diplomatički rad ustupi mjesto žestokoj stranačkoj borbi, od koje je njegova preuzvišenost od vajkada načelno zazirala.

No i oni se prevariše u nadi, koji mišljahu, da će njegova preuzvišenost u političkom zabitku nastavljati jur lovorom ovjenčani pjesnički rad, koj, kako tužno pjeva srbski pjesnik o davnoj sreći Srbije, tako reći samo „granu, bi i prodje.“ Ovi sangvinici zaboraviše, da „tonante Marte musae silent,“ te da parabola o „talentih“ nije upravljena bila na buduće umirovljene hrvatske kancelare.

Ako i jeste aktivni c. kr. general Preradović uzprkos silnomu naporu zvaničnomu i uzprkos nesnosivoj boležljivosti svomu narodu darivao pjesmu za pjesmom, to s toga niti najmanje nesliedi, da bi njegova preuzvišenost slieditи morala Preradovićev primjer. Tko napokon znade, kakovu se bogatstvu naš narod nadati ima od pjesničke ostavine njegove preuzvišenosti? Pa zar nije g. Armin Pavić uztvrdio, da jedan stih „Čengić-Age“ više vriedi, nego cieli Gundulić, čim je bjelodano dokazao, da nitko pravedan od njegove preuzvišenosti drugi kakav pjesmotvor zahtievati nemože?

Njegova preuzvišenost nije dakle, u koliko se znati može, u političkom zabitku narodnu knjigu obogatila, već je po svoj prilici tim revnije pratila razvoj po na-

Digitized by Google

rodu zametnute oduševljene borbe, da u sgodno vrieme aktivnim radom narodu u pomoć priteći može.

U istinu javi se njegova preuzvišenost tek onda kao vidivi član obstojavše „narodne stranke," kad je diplomatski diletant g. Vončina započeo diplomatičke dogovore sa grofom Andrassyjem, te mi je bila čast njegovu preuzvišenost prvi put vidjeti u konferenciji pouzdanikâ obstojavše „narodne stranke," kad je g. Vončina izvješćivao ob uspjehu svoga diplomatičkoga pokusa.

Kasnije sudjelovala je njegova preuzvišenost češće u užjih i širjih konferencijah „narodne stranke," u kojih je njegova preuzvišenost većinom zastupala konzervativni pravac. Politička načela i nazori njegove preuzvišenosti doživili su ipak do kompromisa različite metarfoze, te se napokon uskladiše sa konzervativnom i pasivnom naravi njegove preuzvišenosti.

Već sam spomenuo, da su nekoji članovi obstojavše „narodne stranke" pristup njegove preuzvišenosti u kolo opozicije smatrali kao malum omen za načelne točke programa ove stranke. Kancelarstvo njegove preuzvišenosti ovim je članovom bilo u neugodnoj uspomeni. I tada popratilo je njegovu preuzvišenost na kancelarsku stolicu pouzdanje ogromne većine naroda, te se je ovaj nadao, da je slavljeni pjesnik, slavljeni govornik banske konferencije dorasao velikoj zadaći, koja je njegovu preuzvišenost na kancelarskoj stolici čekala. Na veliku svoju žalost morao je narod do skora uviditi, da njegova preuzvišenost baš nijednoj od ovih zadaća zadovoljila nije. Dočim je krajiško i dalmatinsko pitanje ostalo in „statu quo," izgubi Hrvatska za kancelarstva njegove preuzvišenosti Medjumurje; dočim je narod očekivao razvoj ustavne slobode, vladao je u prostorih hrvatske kancelarije duh birokratičkoga absolutizma, koj je veliku energiju razvijao, narušujuć ustavnu slobodu i progoneć javnu štampu, dočim se nije osoviti znao na vlastite noge proti Šmerlingijanizmu. Ministar Šmerling obljubi hrvatskoga kancelara, no čim je intimnije postajao prijateljski od-

Digitized by Google

nošaj izmedju jedne i druge preuzvišenosti, tim je odrešitijim i obćenitijim postajao odpor naroda proti shvaćanju njegove preuzvišenosti o velikih i uzvišenih zadaćah hrvatskoga kancelara.

Griehe hrvatske dvorske kancelarije naslikao je poštovani „Obzorov“ urednik u svoje vrieme mnogo vještijim i mnogo oštrijim perom, od kojega je tada i g. Vončina dopao težkih ozleda. Ovdje dosta je naglasiti, da hrvatski narod nije zaplakao radi odstupa kancelara Mažuranića, jer je imao mnogo više povoda, da zaplače nad kancelarskim radom i neradom njegove preuzvišenosti.

G. Mrazović i drugovi, misleći, da se jedna pogreška izpravlja drugom okrupnijom, sklopiše poznatu fuziju s barunom Rauchom i njegovimi političkimi drugovi, te tim oplodiše zemljište, koje su unionističkim sadržajem čl. 42. g. 1861. pripravili bili za unionističku politiku.

Kancelarstvo njegove preuzvišenosti morao sam ovdje u kratkih crtah opisati, da opravdam bojazan onih članova obstojavše „narodne stranke,“ koji su pristup njegove preuzvišenosti u kolo obstojavše „narodne stranke“ smatrali kao — malum omen.

Kako rekoh, njegova preuzvišenost nije od pristupa u kolo opozicije, pa do kompromisa sliedila i zastupala jedan te isti pravac, jedna te ista načela.

Sjajni uspjeh obavljenih za Bedekovićeva banovanja izbora, te nastavše uslied toga obćenito oduševljenje u kolu narodne opozicije s jedne — i podpuna deruta u krugovih vladine stranke sdruge strane, bijahu činjenice, kojih uplivu se njegova preuzvišenost oteti nemogaše. Od toga vremena pokazivala je njegova preuzvišenost življe osjećanje za državopravnu i političku borbu opozicije, te se neko vrieme činilo, da se prirodjeni konzervatizam njegove preuzvišenosti s udivljenjem klanja odlučnomu i naprednomu pravcu obstojavše „narodne stranke.“ A i pesimiste ove stranke sprijateljiše se s pristupom njegove preuzvišenosti, kad je njegova preuzvišenost prihva-

Digitized by Google

tila i svojeručno podpisala rujanski manifest, kojom je sgodom njegova preuzvišenost naročito izjavila, da si niti reviziju nagodbe, o kojoj već tada bijaše spomena, bez sudjelovanja krajiških zastupnika pomisliti nemože.

Sadržaj toga manifesta bio je doista vrlo pružive naravi, no negativne točke toga manifesta bile su spojne točke za sve članove opozicijonalnoga kluba. I pesimiste moradoše priznati, da podpis njegove preuzvišenosti, lovorom ovjenčana pjesnika i tajnoga savjetnika njegova Veličanstva, rujanskomu manifestu podaje potenciranu važnost.

Tko da je smio pomisliti, da će i njegova preuzvišenost rujanski manifest smatrati samo kao neki manevar, kao igračku sa sviesti naroda, kao švindel? Tko da je smio pomisliti, da će i njegova preuzvišenost lahke ruke odstupiti od rieči narodu javno i svečano založene?

Al što da u politici nije moguće kod hrvatskih političara, pa bili oni i ovjenčani pjesnici i bivši kancelari i tajni savjetnici njegova Veličanstva!

Njegova preuzvišenost smatrala je do skora podpis pod rujanski manifest jedinom svojom državničkom i diplomatičkom pogreškom, te je s velikom pripravnosti usvojila i podupirala politiku oportuniteta, kojim su nazivom dotična gospoda prikrivala stranački prevrat. Poslie razpusta sabora pod banom Bedekovićem djelovala je njegova preuzvišenost revno u smislu i u pravcu narodnjačkoga triumvirata, te se napokon podpuno zadovoljila uspjehom revizije, makar je ova utanačena bila bez sudjelovanja krajiških zastupnika, što ni njegova preuzvišenost u svoje vrieme nije smatrala dopustivim.

Priznajem ipak, da se njegova preuzvišenost nije utisnula u kolo opozicije, te da po mojem znanju njegova preuzvišenost nije politiku oportuniteta iz vlastite inicijative pokrenula. Njegova preuzvišenost sjeti se samo vlastitih rieči: „kaj se, dok je vremena, kaj se!“ — a

Digitized by Google

kasnije sgode posvjedočiše, da se je njegova preuzvišenost jošte za vremena pokajala.

Saborsko predsjedničtvo njegove preuzvišenosti odlikovalo se dovoljnom nepristranosti i mnogo većim taktom, nego li predsjedničtvo g. Nikole Krestića.

Poštovani „Obzorov“ urednik proslavi konačni poraz hrvatskoga kraljevinskoga odbora utješljivom viesti, da se je njegova preuzvišenost poslie zaključne sjednice kraljevinskih odbora prošetala rukom u ruci s predsjednikom magjarskoga odbora. Kolike u tom časti i slave za hrvatski narod! —

I opet poprati povjerljivi naš narod njegovu preuzvišenost velikim pouzdanjem i sangvičnimi nadami na stolicu bansku.

Da li se izpuniše nade naroda?

Na ovo pitanje neću ovdje odgovarati, jer ću se s banom Mažuranićem sastati na drugom mjestu.

Dosta je ovdje spomenuti, da je pače g. Vončina, bivši za kancelarstva njegove preuzvišenosti prepokoran novinar „za sve i svašta“, nastojavao stvoriti opoziciju proti banu Mažuraniću, u koju je svrhu nasnubiti htio i upravitelja „Primorčeva.“

Kad mu pako novi politički ćef nepodje za rukom, naljuti se na „Primorčevu“ opoziciju stvarnoga, a ne osobnoga značaja, te se opet smiri u krugu vladine stranke.

Za mene prevrtljivo mnienje g. Vončine nije odlučivo, no i ja mnijem, da bi malo suza proteklo u našem narodu, kad bi se njegova preuzvišenost opet povukla u politički zabitak.

XXIV.

Presvietli g. barun Bartol Smaić nije politik „nesmiljena srca“ i „silovite ruke,“ nije spletkar, nije rovar, nije strastven strančar, nije sklon zmijinskoj politici; nasuprot g. barun čovjek je otvorena značaja, plemenita srca, kao Riečanin od vajkada privržen hrvatskoj

Digitized by Google

narodnosti, koju i u obitelji svojoj vjerno goji. No sva ova krasna i plemenita svojstva nisu g. baruna sačuvati mogla od otrovnoga upliva „autoritetâ," jer g. barunu manjkaju glavna svojstva narodnoga zastupnika, političko ozbilje, unutrnja samostalnost i energija volje. Uz to gospodin je barun vrlo sklon aristokratskim običajem i izvanjskomu sjaju, jedno i drugo ipak bez aristokratske nesnosivosti i prpošnosti.

Uslied takovih svojstva g. je barun više usposobljen za generala mira i parade, nego li za ratno vieće i za bojište.

G. barun nije čovjek akcije i inicijative, već čovjek reprezentacije i pasivne discipline, kojoj se u stvarnih pitanjih rado podvrgava, jer ga ova najbolje rešava vlastitoga napora, vlastite odgovornosti i njegovoj naravi protivne osobne i stvarne polemike.

G. barun želi svojoj domovini i svomu narodu bez sumnje svako dobro, svaku sreću, svaki napredak, no riešenje pitanja, kako da se ove želje čim uspješnije obistiniti mogu, ostavlja g. barun drugim.

G. barunu leži n. pr. na srcu, da Rieka bude hrvatska, te bi on gotovo proplakao od radosti, kad bi se ova njegova želja obistinila, pa uzprkos tomu podupire g. barun politiku, koja Rieku od Hrvatske odciepljuje i to od onoga časa, kojim je većina kluba ovu politiku proglasila novim svojim zakonom.

G. barun odsudjuje in camera caritatis nedostojne spletke, ali se nebi nikako na to odvažio, da javnim ukorom dotičnike kompromitira, jer neosjeća, da je prepuštaj u stanovitih sgodah gotov čin.

G. barun znao bi više puta govornikom opozicije uz izjavu priznanja čestitati, no uzprkos tomu glasovao bi g. barun i u takovih slučajevih za predloge, kojim se protiviše odlikovani po njem čestitkom i pohvalom govornici opozicije.

Gospoda „autoriteti" kao psyhologični vještaci zna-

Digitized by Google

dijahu dobra svojstva i slabe strane g. baruna svagda vješto upotrebljivati.

Generalvikar gospode „autoriteta“ za hrvatsko primorje i za riečku županiju nije bio g. barun Smaić, već g. dr. Derenčin.

G. barun Smaić dobivao je naputke i izvješća o političkih odnošajih i zaključcih ratnoga i diplomatičkoga vieća većim dielom posredno, iz ustiju g. dr. Derenčina, koj je kao diplomatski agent gospode „autoriteta“ ujedno bio politički referent i pouzdani tajnik g. baruna Smaića.

Sitne spletke, nedostojne igre s ustavom stranke, s povjerenjem i sa sviesti naroda trebalo je g. barunu Smaiću predočiti u slici patriotičke i političke nužde, kao podhvat, o kojem visi ugled i sreća naroda, a odobrenje i podupiranje istih kao rodoljubivu žrtvu, kao političku mudrost, kao ćudorednu kriepost, kao svetu dužnost stranačke discipline.

G. dr. Derenčin uživao je u primorju kroz dugo vremena neograničeno povjerenje rodoljubivoga pučanstva, naročito i neograničeno povjerenje g. baruna Smaića. Ovo povjerenje steče si g. dr. Derenčin dugotrajnim, mučnim i požrtvovnim javnim djelovanjem, neumornim trudom oko unapredjenja narodnih interesa, oko uzbudjenja narodne sviesti, uzornim prednjačtvom na braniku narodnih svetinja.

Je li čudo, da se je g. barun Smaić podpuno oslanjao na predmnievanu patriotičku i političku nepogrešivost? Je li čudo, da je g. barun Smaić g. dra. Derenčina sliedio na sklizku nizbrdicu oportuniteta, kad je g. dr. Derenčin u tom samo sliedio primjer „prvakâ“ stranke, „prvakâ“ naroda? Ili će g. Miškatović i g. baruna Smaića nazvati „gimplom“, jer g. barun nije držao mogućim, da će ga pouzdani osobni i politički prijatelji zavadjati na stranputicu? Jesu li svi oni častnici i vojnici bili „gimpli“, koji su na zahtjev maršala Bazaina položili oružje, da zadnje zaklonište francezke vojske predadu u njemačke ruke? Ili je maršal Bazain po voj-

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

ničkih i moralnih zakonih glavni, da jedini krivac ove predaje?

Istina, da u g. baruna Smaića neima mnogo unutrnje slobode ni energije, nu zato ima u g. baruna tim više dobre volje, te bi g. barun bez sumnje uztrajao bio u načelnoj borbi obstojale „narodne stranke“, da se nije gospodi „autoritetom“ prohtjelo bilo slave i udobnosti političkoga renegatstva, te kad oni nebi „nesmiljena srca“ i „silovite ruke“ pogazili bili ustav i disciplinu vlastite stranke.

Kad je g. barun jednom pristupio bio na sklizko polje oportuniteta, umiriv svoju savjest umišljenom dužnosti prividne discipline, tada je g. barun vjerno sliedio novi pravac. Od tada pako bilo je djelovanje g. baruna za „autoritete“ i za oportunitetsku politiku od veće važnosti, jer je za ove svrhe trebalo više osobnoga upliva i ugleda, nego li stvarnih razloga, više reprezentacije i diplomatičkoga posredovanja, nego li odrešitosti i energije.

Ipak nije g. barun Smaić niti u novoj eri zagovarao ili podupirao prostačke spletke, nedostojne i ciničke navale na opoziciju, pače g. je barun kod takovih sgoda svoje negodovanje otvoreno izjavljivao, te do dan danas članove opozicije svagda prijazno i sa štovanjem susretava, jer, kako običava reći: „Pa po boga, ja sve to želim, što i vi, ali sada se stvorit neda“.

G. barun nije uvažio, da iz repnoga sjemena nikad nebude drugo, do li repe, te da slabo vlastitoj želji odgovara, koj nasipe ruši, da poplavu zaprieči, ili koj provrtava dno brodu, da ga od potopa sačuva.

No do dan danas mogao je i g. barun Smaić uvidjeti, da klub nije nad saborom, da klubska disciplina nije nad ustavom, pa da i u klubskom pitanju pojedinac po vlastitom srcu osjećati, po vlastitom osvjedočenju suditi mora, jer, kako Niemac pravo veli: „Selbst ist der Mann“.

Errare humanum, sed in errare perservare — .

G. Derenčin nije dovoljno uvažavao, da povjerenje,

Digitized by Google

koje čovjek uživa, nedaje samo prava, već da ono nalaže i svete dužnosti. Evo primjera!

U saboru razpravljalo se, ako se nevaram, o verifikaciji g. Parapatića. G. barun Smaić sjedio je s nekolicinom zastupnika, medju kojimi sam bio i ja, u predsjedničkoj sobi. Predsjednik doziva vjerne svoje na glasovanje, kad al eto dr. Derenčin s glasovnicom u ruci doleti u sobu ravno g. barunu Smaiću, te ga, uručiv mu smotanu, već pripravljenu glasovnicu, pozove, neka se žuri na glasovanje. G. barun već ustade, da se želji dra. Derenčina odazove, no ja ga ustavih, rekav mu: „Sjedite, presvietli, niti ste čuli tužbu, niti obranu, niti razloge za verifikaciju, niti razloge proti njoj; kako možete dakle o tom predmetu savjestno glasovati? Ili je Derenčinova savjest Vaša savjest?“ Na ove moje rieči vrati se g. barun na svoje prijašnje mjesto. Na to zapita dr. Derenčin g. baruna na pol ljutito, na pol porugljivo: „Vi ćete dakle Makanca slušati?“ al mu g. barun mirno odvrati: „Po boga ima pravo!“

Ovo se je ticalo istina razmjerno neznatne stvarce, no i iz toga primjera lahko je razabrati, u kom je odnošaju bio g. barun Smaić naprama g. dru. Derenčinu i kako je g. dr. Derenčin sa svoje strane taj odnošaj shvaćao.

Uz sviestne i savjestne drugove g. je barun Smaić vrlo koristan, no uz nesviestne i nesavjestne sudrugove g. je barun upravo radi svojih dobrih i slabih strana prije pogibeljan, nego koristan, jer s jedne strane ugledom i simpatičnosti svoje osobe zakriljuje tudje griehe, dočim mu s druge strane manjka dovoljna energija i dovoljna unutrnja sloboda, da se uspješno opira nastojanju spletkara.

Hoće li g. barun Smaić, kao Riečanin, i nadalje htjeti biti samo gost u vlastitoj domovini? Hoće li g. barun Smaić i nadalje podupirati politiku „nesmiljena srca i silovite ruke“ proti vlastitomu narodu?

Na ova pitanja neka sam g. barun odgovori pred vlastitom savjesti i pred narodom.

*

Digitized by Google

XXV.

Presvietli g. dr. Derenčin, sada predstojnik pravosudja, odigrao je u tragediji stranačkoga prevrata jednu od glavnih uloga.

Ima ljudi, koji misle, da jih slavna i zaslužna prošlost ovlaštuje na bezkažnjivost za kasnije griehe, koji povjerenje naroda velikim naporom kupe, da ga za čas razsipnički potrate.

Medju ove ljude spada g. dr. Derenčin. Kad pomislim na političku prošlost dra. Derenčina i na današnju njegovu političku ulogu, više mi je do plača, nego do smieha, više do sažaljenja, nego li do ukora i rugla.

Težko bi narod pregorio bio gubitak dra. Derenčina, kad bi njegovo slavno i rodoljubivo djelovanje prekinula bila fizična smrt; no kamo težje osjeća narod političko renegatstvo dra. Derenčina, koje ga potisnu u redove prijašnjih mu protivnika te koje ga zatočnika pretvori rušiteljem narodnih bedema.

Dočim je dr. Derenčin prije, kao pravi sin hrvatskoga primorja, u budnoj narodnoj sviesti, u oduševljenoj borbi naroda za samostalnost i slobodu nazirao glavne vrline, spas i pobjedu naroda, stavi se g. dr. Derenčin kasnije u prve redove protivnikâ toga nastojanja, te stupi proti njemu u otvoreni rat.

Osloniv se na stečeno od prije povjerenje primorskoga pučanstva, zasadi dr. Derenčin u slavne, hrvatskomu narodu toli mile primorske klisure barjak političkoga renegatstva, nakitiv ga zamamljivim napisom „oportuniteta“.

Koliko je dr. Derenčin od prije ulagao truda i napora, da hrvatsko primorje sačuva od ubitačnoga za višje narodne ciljeve materijalističkoga pravca, da ga sačuva od otrovnoga upliva špekulantske politike riečkih cincara; toliko i jošte više truda i napora ulagao je kasnije dr. Derenčin, da primorsko pučanstvo u taj pravac natjera, da ovo pučanstvo od prijašnjega pravca odvrati.

Digitized by Google

Valjda da izbjegne „mementu“ vlastite savjesti, obletavao je dr. Derenčin grozničavom žurbom primorske rodoljube, da jim propovieda novu nauku, da jih uvjeri o krasnih joj plodovih, o blaženih joj posljedicah, te da ušutka prigovore javljajuće se narodne sviesti, da ušutka Kasandrine jadikovke zabrinute rodoljubive savjesti.

„Grčkoga konja u Troju, pa smo spašeni“, vapijaše dr. Derenčin, a na žalost saslušaše ga primorski rodoljubi.

Ta Kasandra, koja je jadikovala u hrvatskoj saborници, nije nikla iz primorskoga krša, nije se kroz godine i godine penjala po primorskih brdinah, da hrabre vodi, da mlitave budi i sokoli na odpor proti tudjinstvu, nije ona vodila rieč u županijskih skupštinah, u tajnih i javnih rodoljubivih sastancih, nije sastavljala uznosite i oduševljenim rodoljubljem odišuće predstavke, nije žrtvovala ni novca ni zdravlja, da narodni barjak u hrvatskom primorju sačuva od Csehove i Rauchove kaljužine.

Dr. Derenčin izjavi jednom u saboru: „Napustili smo naše tvrdjave, da protivnika na vrelu njegove vlasti potražimo“.

Istina, dr. Derenčin potražio je sa svojimi drugovi bivše svoje političke protivnike u Pešti, no ne, da se š njimi pobije, već da se š njimi sdruži, ne da jih svlada, već da jim se pokori, ne da se slavodobitno vrati u napuštenu domovinu, već da joj navjesti podpuni njezin poraz.

Da posvjedoči svoju vlast nad primorskim pučanstvom, pokrene dr. Derenčin u hrvatskom primorju glasilo nove nauke, te ovo do skora osvane u Kraljevici, u glavnom utočištu primorskih rodoljuba za doba težke borbe proti Csehu, Rauchu itd., kojim se je hrvatsko primorje i ostala domovina ponosila, jer nije nikada podlegnulo navali tudjinštine, jer se nije nikada predalo u ruke narodnih protivnika.

Kraljevica mogla je podleći samo obsjeni prokušana rodoljuba.

U toj Kraljevici ugleda „Primorac“ sviet sa pro-

Digitized by Google

gramom nove oportunitetske nauke, sa programom materijalnoga blagostanja pod zaštitom revidirane Rauchove nagodbe.

Danas je „Primorac“ glasilo „narodne opozicije“, danas je opet Kraljevica, čija je i bila, jer primorska krv nije voda, te jer je kasnije djelovanje dra. Derenčina hrvatskomu primorju otvorilo oči ob unutrnjoj vriednosti, o političkoj mudrosti i o spasonosnosti nove oportunitetske nauke.

Danas znade svako diete u primorju, da su krasne slike, kojimi je dr. Derenčin časovito umirio rodoljubivu bojazan primorskih rodoljuba, bile slike Potemkinove, puka obsjena.

Tko je čuo i vidio dra. Derenčina, gdje strastvenom žestinom zastupa p r a v n u izpravnost verifikacionog kompromisa, tko je slušao njegovu saborsku himnu na Rauchovu nagodbu, taj će znati prosuditi, da li je jedno i drugo bilo izliev vlastita osvjedočenja ili težkim naporom uvježbana deklamacija.

Oportunitetske floskule dra. Derenčina sjajno je suzbio sam g. dr. Derenčin, dok je jošte bio sveštenik istine i prava, dok je borbu za ove svetinje smatrao glavnom zadaćom i glavnom zaslugom svoga života.

Derenčin sadašnjosti nemože podnieti prikorni pogled Derenčina prošlosti, al je slabe nade, da Derenčin budućnosti neće moći snositi Derenčina sadašnjosti.

Dr. Derenčin sjedi danas na stolici Žuvićevoj, nakon što je njegovu ostavinu bezuvjetno prihvatio.

Neka se g. dr. Derenčin netuži, ako „passiva“ ove ostavine nadmašuju njezina „activa“.

Svakako doživiše Rauch, Cseh i Žuvić po dru. Derenčinu sjajnu zadovoljštinu.

G. dr. Derenčin, ako i smatram g. Vončinu njegovim mefistom, nemože se ipak tom okolnosti poslužiti na vlastito opravdanje, jer je bog dra. Derenčina obdario oštrim umom, te jer je otvorenima očima, znalice i hotice okrenuo ledja vlastitoj prošlosti, dobro znajući,

Digitized by Google

kakovimi će posljedicami nova njegova politička nauka za hrvatski narod uroditi.

Dr. Derenčin jedan je od glavnih stupova prevrata obstojale „narodne stranke“. Primorsko pučanstvo izreklo je svoju osudu nad ovom zaslugom dra. Derenčina, a prije znao se je i dr. Derenčin pozvati na staru onu: „vox populi, vox dei“.

Djelovanje dra. Derenčina kao narodnoga zastupnika smatram neslavno dovršenim; djelovanje njegovo kao pravosudnoga predstojnika pako jošte je premlado, da se o njem pravedna osuda izreći može.

Jedno priznajem ipak dru. Derenčinu, da on t. zv. politiku oportuniteta nije iz vlastite inicijative pokrenuo. G. dr. Derenčin sažaljuje možda i sam današnje svoje političko stanovište, te jer je on čovjek od naravi čuvstven, mora, kad se sjeti slavne prošlosti, kad se sjeti poštenih primorskih srdaca, koja su nekoč zanj punom ljubavi kucala, te kad se sjeti tužne svoje domovine, s Ovidom zaplakati: Quum repetto d i e m, qua tot mihi cara reliqui, labitur ex occulis nunc quoque gutta meis!

XXVI.

Uvidjam, da bi se moja „izpovjed narodu“ odviše razmakla, kad bih, kako sam izvorno nakanio bio, prosudjivao rád i postupak svakoga pojedinoga člana obstojale „narodne stranke“ do zlosretnoga kompromisa. Odustajem s toga od ove nakane tim više, što su članovi te stranke u pogledu stranačkoga prevrata većim dielom samo u tom pogriešili, što su podlegli uplivu i zlu primjeru „autoritetá“, podrediv vlastito prosudjivanje i vlastitu odgovornost umišljenoj dužnosti stranačke discipline i umišljenoj spasonosnosti politike oportuniteta.

Samo mi je iztaknuti jošte g. Mirka Hrvata i g. kanonika dra. Račkoga.

Što sam spomenuo glede g. dra. Derenčina, to isto ponavljam glede g. Mirka Hrvata. Što je bio dr. Derenčin za primorje, to je bio g. M. Hrvat za Slavoniju,

Digitized by Google

naročito za virovitičku županiju. Izmedju ove dvojice imade glede političkoga djelovanja za označeno vrieme samo toliko razlike, u koliko se njihove naravi razlikuju. Narav g. M. Hrvata jest silovitija i surovija, nego narav g. dra. Derenčina, te je prama tomu i djelovanje njegovo bilo odrešitije i bezobzirnije. G. M. Hrvat nije polutan, te je s toga uz politiku oportuniteta energično prihvatio i sve joj konsekvencije. Za ovu politiku pripravljao se je g. M. Hrvat u Rauchovu saboru, u kojem je jedini ostao, kad su drugi članovi njegove stranke uz fulminantnu izjavu iz toga sabora izstupili.

Kako mi g. Hrvat izjavi, položiti će on u budućem zasjedanju svoj mandat, da ga nikad više neprihvati. Izvrši li on ovu nakanu, odstupi li on posve od političkoga djelovanja, to bi se nanj uporabiti moglo načelo: „de mortuis nihil nisi bene."

Po mojem mnienju nadmašuju politički griesi g. M. Hrvata njegove od prije stečene zasluge daleko, te se nemogu oteti osvjedočenju, da veliki dio političkoga poraza našega naroda i razmjerna odgovornost za ove poraze pada na ledja g. M. Hrvatu, koj je osim toga u novije vrieme posvjedočio, da je vrlo odan parlamentarnomu ili bolje neparlamentarnomu absolutizmu. —

Prečastni g. dr. Rački, taj odličui revnik na polju znanstvenoga rada, po mojem je uvjerenju na političkom polju takodjer težko pogriešio, kad je s drugovi nastupio diplomatičku akciju i oportunitetsku politiku povredom ustava i prave discipline obstojale „narodne stranke." Pogreška ova čini mi se s toga od većega zamašaja, jer je prečastni g. dr. Rački, kao povjestničar hrvatski, više nego svaki njegov drug na polju politike izbjegavati imao svaki čin i svaku manifestaciju, koja u opreci stoji s njegovim znanstvenim radom, da politik povjestničara nedesavouira te tim moralnu vriednost njegova znanstvenoga rada neumanji, da nerečem — neparalizira.

G. dr. Rački mnogo je uplivom i ugledom svoje osobe doprinio stranačkomu prevratu, mnogo zlokobnoj

Digitized by Google

politici oportuniteta. Ja vjerujem tvrdo, da je g. dr. Rački sagriešio u dobroj namisli, da je podlegao s optimističkoga eudomonizma, te da je ovu svoju pogrešku i uvidio i požalio. Ovo svoje uvjerenje crpio sam iz njegova patriotičkoga djelovanja na polju znanosti, iz njegova djelovanja u kraljevinskom odboru, iz njegove izjave proti utanačenoj reviziji, iz njegova odstupa iz „osrednje (današnje vladine) stranke“, i napokon iz njegova izstupa iz sabora.

Po mojem je uvjerenju g. dr. Rački odličan rodoljub, odličan znanstvenik i odvažan propovjednik znanstvene istine, ali manje vješt i manje odvažan vojnik na političkom bojištu. Politička prošlost i osobne vlastitosti g. dra. Račkoga ovlaštuju me na ovo moje mnienje. G. dr. Rački zastupao je u prošlom saboru osamljeno stanovište, t. j. reviziju revizije na današnjem državopravnom temelju naše domovine. G. dr. Rački ostao je na ovom stanovištu osamljen. Ja se nadam, da je i g. dr. Rački danas o tom uvjeren, da se na slabom temelju neda sagraditi jaka sgrada, te i on danas opet priznaje ovlaštenim nastojanje narodne opozicije, da cjelokupnost i samostalnost domovine z a k o n i t o nebude zavisna o dobroj ili zloj volji magjarskoga sabora, te da hrvatskoj kraljevini postavi jačji temelj, nego što ju njoj pruža hrvatsko-ugarska revidirana nagodba. G. dr. Rački nemože pravedno odsuditi pravac i smjer hrvatske narodne opozicije, dok glede Češke pristaje uz staročesku, te dok osudjuje oportunitetsku mladočesku stranku. Ili je za Hrvatsku zlo, što je za Česku dobro, kad je Češka po znamenitom njemačkom pučanstvu u daleko gorjem položaju, nego li naša domovina?

Iz dosadanjih mojih navoda mogao se je svatko, komu je do ozbiljnoga prosudjivanja i do istine, o tom uvjeriti, da politika oportuniteta kod nas nije inaugurirana bila načinom lojalnim, da ova politika nije potekla iz volje i iz srca naroda, već nasuprot da je po-

Digitized by Google

tekla iz volje nekolicine ljudi, koji su u ovu svrhu potresli i temeljem i ustavom obstojale „narodne stranke“, pretvorivši ju, zaštitnicu i pobornicu ideje hrvatske države, baš u protivno.

Rád ove stranke poslie kompromisa i poslie uglavljene revizije, t. j. rád ove stranke u svojstvu vladine stranke nije tajnom pokriven, te ga netreba ovdje potanko spominjati. Dosta je spomenuti, da je ova stranka glede nutrnje i izvanjske politike nastavila rád prijašnjih joj protivnika, pače da je ove u popustljivosti i mlitavosti u mnogih pitanjih i nadkrilila.

I za taj rad i nerad ove stranke odgovaraju u prvom redu i poglavito tako zvani v o d j e stranke, koji sami sebe proglašuju „autoriteti.“

Politiku „autoriteta“ najbolje je označio sam g. Miškatović, okrstiv ju politikom „nesmiljena srca i silovite ruke.“

Nu ova politika nije bila nesmiljena ni silovita niti proti Magjarom niti proti Niemcem, već jedino proti opoziciji, t. j. proti naprednomu pregnuću našega naroda.

Koj li je program ove gospode? Zar saborska adresa od g. 1861.? Zar čl. 42. g. 1861.? Zar saborska adresa od g. 1865.? Zar zaključci regnikolarne deputacije sabora od g. 1865/6.? Zar izjava trinajstorice članova obstojale narodne stranke, uz koju su izstupili iz Rauchova sabora? Zar zaključci maksimirske skupštine? Zar ljubljanska izjava? Zar rujanski manifest? Zar „spomenica petorice“? Ništa od svega toga.

Pitam s toga, po kojem se pravu ova stranka i danas jošte krsti „narodnom?“ O tom pitanju neka razmišlja hrvatski narod, kojemu sam ovu izpovjed namienio s osvjedočenjem, da tim vršim svoju patriotičku dužnost.

Bayerische Staatsbibliothek München

Dr. M. Makanec.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google